

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MARIUS SØRENSEN & FRANDS JOHAN RING

JELLING

nyere historie

*Ved Jens Ove Ring
Med oplysninger af Jens Heltoft*

VEJLE AMTS ÅRBØGERS MONOGRAFIER IX

1974

JELLING

nyere historie

*Alvorligt taler ved alfarvej
med grønsvær tækket de gamles grave.
Henfjerne slægter – forglem dem ej!
i arv de gav dig en ædel gave.*

*Henfjerne slægter
i landets marv
sig ej fornægter.
Bevar din arv.*

(Jobs. V. Jensen).

Omslaget viser Jelling set fra sydøst 1861. I forgrunden til venstre ses østenden af Smededammen med den teglhængte smedje syd for vejen. Smedens bolig er det stråttækte hus med en skorsten mellem kirken og nordhøjen. Midt i billedet ses skolen med to skorstene og indgang mellem skolestue og lejlighed. Denne bygning stod fra 1843 til 1903. Længst til højre i billedet ses tæt op ad nordhøjen »Tyras have«, hvor hjælpelærerfamilien boede, og hvor Marius Sørensen blev født.

Litografiet findes i Jacob Kornerups værk »Kongehøjene i Jelling« (1875) og er udført efter tegning af Kornerup, dateret 12. juli 1861 (Nationalmuseet).

Jacob Kornerup (1825–1913) deltog som tegnersammen med arkæologen J. J. A. Worsaae i Frederik den Syvendes udgravninger af Jelling-højene 1861.

Marius Sørensen & Frands Johan Ring
✕

JELLING

nyere historie

FRA BONDEBY TIL SEMINARIEBY
SLESVIGKRIGE – KONGEBESØG
STATIONSBY – MINDEBY
DANMARKS DÅBSATTEST
der var forsvundet i 500 år

Ved Jens Ove Ring
Med oplysninger af Jens Heltoft

VEJLE AMTS ÅRBØGERS MONOGRAFIER IX
1974

Trykt i Jelling Bogtrykkeri

VEJLE AMTS ÅRBØGERS MONOGRAFIER

I

Rasmus Mortensen:
JYSK JÆRN
1940.

II

Q. Abitz & Aa. Bredsted:
LITTERATUR OM VEJLE AMT
1945.

III

*R. Mortensen, V. Topsøe, S. Lindqvist,
E. Dyggve & N. Jacobsen:*
JELLING, DET GAMLE KONGES/EDE
Festskrift 1955.

IV

Axel Johansen:
REALREGISTER OVER
VEJLE AMTS ÅRBØGER 1905-1960
1960.

V

Jakob Jakobsen:
THALIA I PROVINSEN
1967.

VI

Hjalmar Matthiessen:
BARNDOMSMINDER FRA FREDERICIA
1968.

VII

Orla Lehmann:
DEN GRÆSKE THRONFØLGESAG 1863
1970.

VIII

ANTON BERNTSEN 1873-1973, LIV OG DIGTNING
ved
Kamma Varming
1973.

IX

Marius Sørensen & Frands Johan Ring:
JELLING NYERE HISTORIE
1974.

VEJLE AMTS ÅRBØGERS MONOGRAFIER udsendes periodevis og gratis til alle medlemmer af Vejle Amts Historiske Samfund. Sælges i øvrigt gennem Konrad Jørgensens Bogtrykkeri A/S, Slotsgade 10, 6000 Kolding (III og VI er udsolgt). Nr. IX Jelling nyere historie sælges tillige gennem kommunkontoret i Jelling.

Denne beretning om Jellings nyere historie er skrevet af lærer ved Jelling seminarium, Marius Sørensen, og fortsat af hans søn, Fr. Joh. Ring, der tog lærereksamen fra Jelling seminarium, men i øvrigt det meste af sin tid virkede som lærer i Højby på Fyn. Bogen bygger i væsentlig grad på egne erindringer. Initiativet til udgivelsen af bogen er taget af Fr. Joh. Rings søn, øjenlæge J. O. Ring, Vordingborg, og fhv. stadsskoleinspektør J. Heltoft, Jelling. Men bogen ville ikke være udgivet uden en meget væsentlig økonomisk støtte, ydet af Jelling kommune og sparekasserne i Jelling og Vejle. For denne støtte vil Historisk Samfund gerne bringe en meget hjertelig tak.

Vejle, oktober 1974.

*Bestyrelsen for
Vejle Amts Historiske Samfund.*

INDHOLDSFORTEGNELSE:

	Side
Indledning (J.O.R.)	9
I Biografier	
Hans Jørgen Marius Sørensen (J.O.R.)	11
Frands Johan Ring (J.O.R.)	14
II Af Jellings nyere historie	
Marius Sørensen i Vejle amts Årbøger 1916	17
Kirken og skolen	21
III Af Jellings nyere historie (fortsat). Frands Johan Ring	39
Dronning Tyras gravkammer, 1820 (M.S. og F.J.R.)	40
Jelling omkring 1840-60 (F.J.R.)	42
Den store brand 1840	46
Landbrugets udvikling	48
Jelling hede	49
Jelling seminarium 1841-72 (F.J.R.)	51
Jelling skole	58
Enkesæde	61
Kongebesøg (M.S. og F.J.R.)	66
Jelling under krigen 1864 (M.S. og F.J.R.)	72
Jelling efter 1864 (F.J.R.)	
Jelling Skytteforening	79
Fra bondeby til stationsby	81
Håndværkerforeningen	83
Doktor Boye	84
Jelling seminarium efter 1872 (F.J.R.)	87
Jelling seminariums 75 års jubilæum (F.J.R.)	91
Den historisk-poetiske fortælle måde	
Den store Jellingsten (M.S.)	93
»Han var en såre god bonde«. Artikel i Vejle Amts Folkeblad 1908 (M.S.)	101
IV Oplysninger ved Jens Heltoft	105
Billedfortegnelse	117

Indledning

I Vejle Amts Årbøger 1916 bd. II har min farfar, Marius Sørensen (M.S.), skrevet »Af Jellings nyere Historie«, hvor han fortæller om kirkens brand og genopbygning, om Jellingbøndernes køb af gårdene i 1743 og om byens (især skolens) historie frem til Statsbankerotten og Kielerfreden 1813–14. Trods talrige opfordringer fulgte han aldrig dette arbejde op, men afslog det gerne med bemærkningen: »Det kan Frands Johan gøre«.

Ved sin død (1973) efterlod min far, Frands Johan Ring (F.J.R.), sig et knap fuldført manuskript om Jelling i forrige århundrede – fra fundet af Tyras gravkammer 1820 til seminariejubilæet 1916. Heri fortælles om livet i den gamle bondeby, om bybranden 1840, om seminariet, kirken og skolen, og om hvordan krigene i 1848–50 og 1864 oplevedes i Jelling. Frederik d. VII's besøg og udgravninger beskrives som de oplevedes af Jellingboerne. Derefter beskrives bondebyens udvikling til stationsby, men desværre er skolens historie ikke fulgt op efter 1864 – jeg har ikke kunnet finde noget herom i papirerne.

Det er F.J.R.'s manuskript, der i let forkortet og omredigeret udgave danner grundlaget for denne bog. Som første del medtages et genoptryk af M.S.'s

artikel om Jellings nyere historie og som afslutning dels hans manuskript til foredraget om den store runesten (et godt eksempel på den »historisk-poetiske fortælle-måde«), dels hans mindeartikel i Vejle Amts Folkeblad om møller Peder Kristensen. Gennem disse tilføjelser kommer bogen for så vidt til at spænde over hele tiden fra 1586, da den store runesten blev fundet, til seminariejubilæet i 1916, men det centrale i bogen er Jellings historie i det nittende århundrede – eller det nittende århundredes historie, som den afspejlede sig i Jelling. M.S. – og i nogen grad også F.J.R. – flettede altid danmarkshistorien ind i sine lokalhistoriske beretninger. Af pladsmæssige hensyn er en del historiske udredninger udeladt her, f. eks. om baggrunden for krigene i 1848–50 og 1864, idet hovedsagen må være at få frem, hvad forfatterne ved fra egne oplevelser og fra beretninger fra Jellings beboere, som de kendte ud og ind og i mange tilfælde var beslægtede med.

Som det fremgår af titlen på M.S.'s første artikel er der ikke tale om noget forsøg på en fuldstændig og systematisk fremstilling af Jellings historie. Forfatterne skriver først og fremmest om det, der interesserer dem. Det grundtvig-kold-

ske livssyn er fremherskende, missionshuset var nærmeste nabo til M.S., men nævnes vist kun en enkelt gang. Politisk mærker man Venstres kamp for bondens frihed og oppositionen mod Estrup og gendarmerne, men andre politiske rørelser berøres ikke – herom må man søge oplysning andre steder. Et forsøg på at skildre en politisk valgkamp i Jelling er udeladt, fordi det var for ufuldstændigt. At der også var en opposition mod den dominerende grundtvigianisme og mod venstreboenderne, kan man få et levende indtryk af i Karen Enevolds erindringsroman »Naja«, der behandler forholdene med romanens frihed og fra barndommens synsvinkel, men måske netop derfor ualmindelig levende og indtagende.

Til manuskriptets renskrivning har F.J.R. fået hjælp af sin nu afdøde fætter, tandlæge Gustav Rud, Odense, og forlagsboghandler Viggo Madsen, Odense, har hjulpet med udvælgelse og tilrettelæggelse af stoffet. Desuden stod han i taknemlighedsgæld til Lars Hansen fra

Nørregård, friskolelærer og sparekasse-direktør i Svendborg, og til oberstløjtnant Kr. Lund, hvis optegnelser han havde fået lov at benytte.

Selv står jeg først og fremmest i taknemlighedsgæld til M.S.'s gamle elev, fhv. stadsskoleinspektør Jens Heltoft – vel den, der ved mest om Jellings historie i dag – som frivilligt har påtaget sig arbejdet med at forsyne bogen med supplerende oplysninger og noter og helt igennem har arbejdet ihærdigt for at få bogen udgivet.

Min søster, lærerinde Signe Enevoldsen, Ringe, takkes for bistand med tilrettelæggelsen og fremskaffelsen af billedmateriale.

Endelig vil jeg gerne takke Vejle Amts Historiske Samfund og dets formand, amtmand A. M. Wamberg, for den interesse og imødekommenhed, hvormed min fars manuskript er blevet modtaget. Jelling kommune, Jelling sparekasse og Sparekassen Sydjylland, Vejle, vil jeg gerne takke for økonomisk hjælp til udgivelsen.

J. O. Ring.

Hans Jørgen Marius Sørensen

8/9 1853 – 25/3 1939

Marius Sørensen fødtes i »Thyras Have« i Jelling som søn af lærer Knud Sørensen og hustru Ane Katrine f. Rasmusdatter. Begge forældrene kom fra Bjerre herred, fra de »stærke jyder«. Hans farfar havde været med i salmebogsslaget i Nebsager kirke, hendes morfar var bror til Peder Laurssen, Fredensbjerg, »de stærkes« åndelige fører. De omtales udførligere i afsnittene »Jelling skole« og »Enkesæde«.

1858 mistede M.S. sin far, 1861 døde moderen, og alle hans tre brødre døde i 25 års alderen. Kun M.S. overlevede familiesvøben, tuberkulosen. Stedfaderen og mosteren Gine tog sig af ham nogle år, senere kom han i huset hos stedfaderens bror, snedker S. P. Møller og hustruen Hedevig f. Ravn, »faster Hedevig«, der blev en enestående god mor for ham. Selv har jeg ofte hørt ham omtale hende med stærk varme og uden antydning af, at hun »kun« var stedmoder.

Krigen 1864 prægede ham for livet (se side 72), bl. a. gjorde transporten af dragon Niels Kjeldsens lig gennem Jelling et uudsletteligt indtryk på den tiårige dreng. Hans drengebøger var Ingemanns romaner, samt Saxo og Snorre, som han ofte læste højt af for snedkerfamilien inkl.

lærlinge og svende.

1873 dimitteredes han fra Jelling seminarium og kom derefter et år på Vallekilde højskole som kombineret lærer og elev. Efter at have deltaget i et kirkeligt møde i Norge, hvor han oplevede Bj. Bjørnson på talerstolen, vendte han tilbage og blev en årrække højskolelærer, først i Uldum, senere i Vinding. 1883 blev han seminarielærer i Jelling (historie, dansk og geograf)i – idet, som han hævdede, han ikke svigtede højskolen, men tog den med på seminariet.

M.S. var gift 3 gange. Første gang med Kathrine f. Christensen, d. a. Hans C., Nørgård, fra 1878–80. Anden gang med Jensine Johanne f. Buch Frandsen, d. a. Frands Peder Jensen, Nørrelide, 1881–1906 og tredje gang med svigerinden Hanne Buch Frandsen f. Jessen, d. a. lærer Jessen, Tommerup, fra 1907 til sin død.

Tiden i Uldum brugte M. S. blandt andet til at opsøge og udspørge gamle medlemmer af de »stærke jydernes« kreds. Det historiske materiale, han her samlede, overlod han til Ludvig Schrøder, Askov, der skrev om det i Nordisk Månedsskrift 1879. Senere skrev han selv herom i Kirkehistorisk Saml. 3, III 1881–82, og han

Marius Sørensen og Jensine f. Buch Frandsen med børnene: (fra v.) Knud, Frands Johan, Anna, Hedevig og Oluf Ring (1892 eller 93).

blev indbudt til at tale om emnet på Askov højskole og ved flere store skolemøder rundt om i landet.

I årenes løb skrev M.S. talrige artikler (især i Vejle Amts Folkeblad) om historiske, nationale, kirkelige og pædagogiske emner, ligesom han efterhånden blev landskendt som foredragsholder. I 1911 var han på foredragsrejse i de danske menigheder i USA, udpeget hertil af kultusminister Appel. Emnet var det sønderjyske spørgsmål, der var og blev hans hjertesag.

Alle Marius Sørensens børn fik navnet Ring i dåben, men selv ønskede han ikke at tage navneforandring på det tidspunkt, da hans navn allerede var ret kendt. Han mente, at der længere tilbage i hans slægt var en forbindelse med en ældre slægt Ring, der vistnok havde navnet fra Ring kloster. Han søgte at verificere dette, (såvidt jeg ved var det under arbejdet med de stærke jydere historie), men det lykkedes ikke, fordi nogle af de gamle kirkebøger var brændt.

Der var i alt 7 børn:

Knud Ring (1882–1962), udlært snedker, derefter lærereksamen. Lærer ved københavnske skoler og privatiserende musikpædagog, var en dygtig cellist.

Katrine Ring (1883–1889).

Oluf Ring (1884–1946), lærereksamen, organisteksamen fra Københavns Musik-konservatorium, studerede bl. a. komposition hos Thomas Laub og folkemusik hos Fritz Jöde. I nogle år seminarielærer i Ribe, fra 1930 i Skårup, hvorfra han sendte sangudsendelser i Danmarks Radio («Syng med os»). Medudgiver af Folkehøjskolens Melodibog og komponist til en lang række sangmelodier, hvoraf mange stadig bruges hyppigt.

Anna Ring (1886–1928), husholdnings-

lærerinde. I nogle år bestyrerinde på Grundtvigs Hus i København, senere lærerinde på husholdningsseminariet Ankerhus i Sorø.

Hedevig Ring (1887–1918), lærerinde fra Forskoleseminariet i Vejle, var bl. a. i nogle år huslærer for forstander Th. Bredsdorffs børn på Roskilde Højskole.

Frands Johan Ring (1889–1973), se følgende afsnit.

Svend Ring (1893–1933), kunstmaler, uddannet på Kunstakademiet i København, bl. a. elev af og nogle år medarbejder hos Joakim Skovgård. Udstillede nogle år på Charlottenborg og Kunsternes Efterårsudstilling. 1919–1922 signerende kunstner på Den kgl. Porcelænsfabrik.

Frands Johan Ring

1/10 1889 – 2/6 1973

Frands Johan Ring var nr. 6 af Marius Sørensen og Jensine f. Buch Frandsens 7 børn. Moderen var født på »Nørrelide«, en af de gamle Jellinggårde, der havde været (og endnu er) i slægtens eje siden ejendomsovertagelsen i 1743 – gården, hvor »Mangehøje« endnu lå i hendes barndom.

Han var en alsidig begavelse, ville gerne – og kunne godt være blevet enten kunstmaler, skuespiller eller journalist. Musik havde også stor interesse, men her blev han nok lidt overskygget af broderen Olufs endnu større talent. Enden på fremtidsdrømmene blev da det, man altid kunne falde tilbage på – og nok også helst *skulle* falde tilbage på i den Marius Sørensenske familie: Lærereksamen fra Jelling seminarium (1910).

Under kornetuddannelsen på Kronborg rantes han af familiesvøben, fik blodstyrning og måtte på Silkeborg sanatorium, hvor han hurtigt blev rettet op. Efter nogen tid som højskolelærer i Ryslinge blev han gift med Johanne Kirstine Cæcilie (»Cille«, født 16/10 1888), d. a. kunstmaler Jens Peder Pedersen, Søsum, der stammede fra kredsen omkring Mads Hansen og Hans Hansen i Ollerup -- Vester Skerninge.

1914–17 førstelærer i Torsted, Ulfborg.

1917–55 førstelærer i Højby, Fyn.

Indtil 1920–21 led han stadig af følgerne efter lungetuberkulosen, og da han nu også var familieforsørger, opgav han at rendyrke et af de mange talenter. Til gengæld spillede han hyppigt på dem alle – ofte med gode resultater. Han blev en habil amatør-maler og -tegner, var bratschist og janitschar i »Fynske Musikanter« og andre amatør-orkestre, skrev artikler om kunstneriske og historiske emner og rejseartikler (selvillustrerede) i Fyns Tidende, Jellingsamfundet m. m. Han blev en livfuld og fascinerende oplæser, ofte med en livagtig »professor Labri« forestilling som ekstranummer. Også i skolen brugte han alle sine talenter til berigelse for børnene.

I litteraturen har han efterladt et par småbørnssange til melodi af broderen Oluf. Hans litterære hovedværker er to biografier, en om ungdomsvennen: »Thorvald Aagaard -- Mennesket – Musikeren«, og en om broderen: »Oluf Ring – Et liv i dansk Folkesangs Tjeneste«, den første skrevet con amore, den sidste med selvovertindelse, af frygt for at blive for personlig, og kun efter kraftige opfordringer.

Hanne Buch Frandsen f. Jessen
1907 g. m. M. S.

Marius Sørensen
1904

Cille Ring

Frands Johan Ring
1948

Marius Sørensen

AF JELLINGS NYERE HISTORIE

I Vejle Amts Årbøger 1916

Der havde fra gammel tid været holdt system og herredsting i Jelling; men beboerne på Kongsgårdens jorder – fæstere, bestyrere og arbejdsmænd – stod under »gårdsretten« og havde ikke noget at gøre på herredstinget. En sådan lille særskilt retskreds kaldtes et birk. I Frederik den Anden's tid er Las Mortensen, hvis fader har en gård i Jelling, herreds- og birkefoged. Under Kristian den Fjerde er Søren Lassen herreds- og birkefoged. Her har vi vistnok stamfædrene til de gamle Jellingbønder. På det gamle Jellingkort findes en anelig bondegård østen for kirken (det lange hus, som ligger imellem, er skolen); her boede i 1700erne Las Sørensen og Søren Larsen. Efter enevældens indførelse ville man gøre styrelsen simple; Jelling Birk, som hidtil havde haft retsdag hver mandag, blev 1688 indlemmet i Nørvang-Thyrild Herred; men 1718 blev alt krongodset i amtet samlet under Koldinghus amt, og Jellingbønderne fik da deres værneting i Kolding.

Kun Jelling by var krongods. Hopballe (20 tdr. hartkorn) og Hørup (53 tdr. h.) lå under Lerbæk; 2–3 gårde i Hornstrup lå under Højgaard. Styvel, en enlig gård med knap 6 tdr. hartk., ejedes af Laage, Skovbølling (26 tdr. hartk.) lå under Skovgaard.

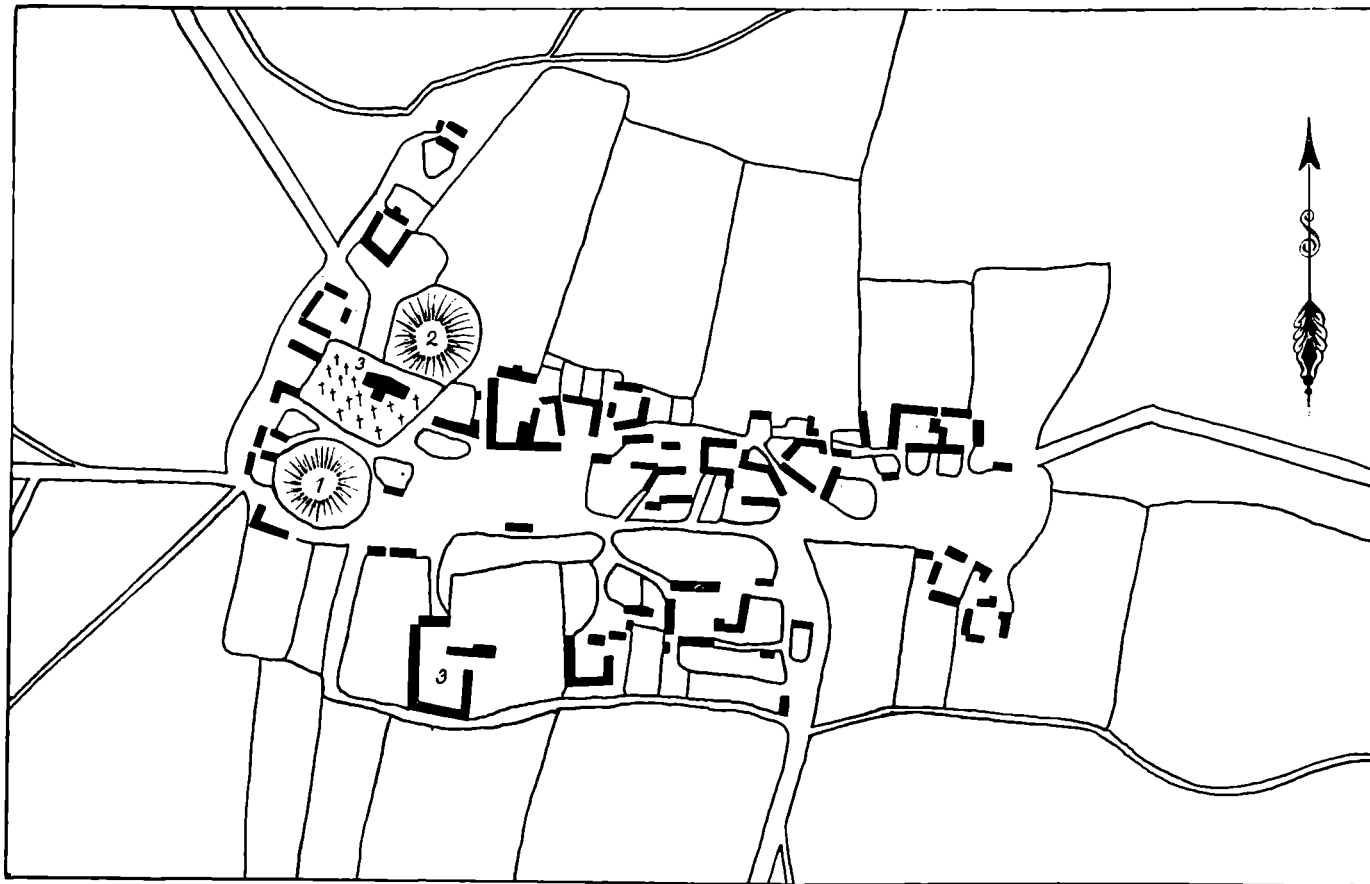
1743 trængte kong Kristian d. 6. til penge; ja, det gjorde han nu altid; thi når han brugte så mange penge til at bygge Kristiansborg, som alt Sjællands jordegods var værd, og når han tillige rustede hær og flåde, så måtte han være i pengetrang. Det var i bondestandens allerværste tid, 10 år efter at stavnsbåndet havde trælbundet bonden, da besluttede kongen

at sælge krongods. Der kom bud til Jelling, at bønderne kunne købe deres gårde, og prisen skulle være 59 rdl. courant for hver td. hartkorn. Jelling havde 75 tdr. hartkorn; man kan altså regne ud, hvad byen skulle koste. Gårdene skulle sælges ved auktion. Lars Sørensen og flere bønder tog med et sejlskib for at komme over til hovedstaden. De tog af sted i god tid, hver med sin madpose. Men uheldige vindforhold gjorde, at skibet var 3 uger undervejs, og derfor kom de en dag for silde. En greve havde købt gårdene, men bønderne købte så igen af greven. De fleste af beboerne blev således selvejere; enkelte »ny mænd« kom ind i byen.

Det var et held for Jellingboerne, at de fik købt dengang. Thi fra omtrent 1750 begynder landbrugets opgangstid, der nåede sit toppunkt i kronprins Frederiks velsignede dage.

Men købet var jo egentlig en slags andelsforetagende; thi selv om en mand havde købt sin gård og toft, ejede han ikke selvstændig sin mark; alle bønderne var samejere af byjorden og havde fællesdrift. Kun Haughus kunne skille sig ud. Hvor Haughus nu ligger, var der tidligere en lille by, Tøsbjerg Have kaldet; den gik under i Svenskekrigen; ved 1760 lå der »et lidet og lystigt selvejersted i kanten af skoven« med 1 td. 5 skp. 2 alb. hartkorn og skovskyld 2 Fjkd. Det lille sted, som nu er vokset til en sammenkøbt proprietærgård, fik sin mark skilt ud og indhegnet, og stuehuset fik smukke og bekvemme værelser.

Byboerne måtte beholde fællesskabet i en menneskealder. Der kom nok opfordringer til udskiftning, men det var en van-

100 200 300
 100 200 300

År 1811

(Opmålt i 1780erne).

Nr 1 Kong Sorns Gravhøj
 • 2 Dronning Thyra Danne
 • bods Gravhøj

Nr 3 Kirken og Prestegaarden

Tellinge By
 Thörild Herred, Coldinghuus Amt

skelig sag at dele byjorden ud, da den er af meget forskellig godhed. I året 1781 kom der en lov fra regeringen, som gjorde udskiftning nødvendig. Da var Guldberg den styrende mand i Danmark; Guldberg mente, Danmark ville ryste i sin grundvold, hvis bonden blev løst af stavnsbånd, men han forstod nødvendigheden af udskiftning. Forordningen gav enhver bonde lov til at kræve sin mark udskilt fra fællesskabet; han skulle have sin jord samlet på ét, højest tre steder; de andre lodsejere skulle tage del i omkostningerne og i indhegningen, og udskiftet jord måtte aldrig lægges i fællig mere. Nu var der ingen råd mere, nu måtte der udskiftes.

At folk bagefter har indset det gavnlige i udskiftningen, har man vidnesbyrd om i det gængse ord »fælle er sælle«. Her er ikke stedet til at udvikle fællesskabets uheldige sider eller sammenligne det med nutidens »andels«væsen; det kan enhver oplyst fader nok forklare sin spørgelystne søn.

Udskiftningen krævede kort; der blev stærkt brug for landmålere.

Jelling by blev også kortlagt. En menneskealder senere blev der igen taget kort over byen (1820). Folk, som er kendt med Jelling, kan mere sig med at sammenligne disse to kort og sammenholde dem med nutidens Jelling. Der findes ikke nær så mange gårde og huse på det yngre som på det ældre kort; det er, som også adskillige gårde vil ud af fællesskabet, ud på deres egen indhegnede mark. Ejendommeligt for det ældre kort er de mange Tvillinggårde, to halvgårde, som er sammenbyggede. Østligst ligger Fr. Hansens¹⁾ og

Peter Frandsens²⁾ nord for vejen, Jep Müllers³⁾ og Ole Olesens⁴⁾ syd for. Dernæst kommer Peder Markussens⁵⁾ og Peter Ejsings⁶⁾ gårde, adskilte ved »det lille fort«; en tredje gård, sammenbygget med Ejsings, er forsvunden 1820; »Mines Hus« er en rest af den. Størst forandring er foregået øst for kirkegården; skolen ligger der endnu, men hele tre gårde er forsvundne. Den vestligste, den største, var sognefoged Søren Lassens gård (Steffen Ravns⁷⁾), de andre Kr. Rosendahls og Niels Ravns⁸⁾. Det var den røde hane, der fik dem ud af byen; 1794 brændte skolen og 6 gårde. Søren Lassen flyttede sin gård ned til Fårup Vej (den vestligste gård på kortet 1820); han købte døre fra Tirsbæk gamle hovedbygning og byggede så »det aneligste stuehus i Vejle amt«, som man sagde, et hus, der endnu 120 år senere er tidssvarende bolig for hans dattersønnesøn. Rosendahls gård finder vi 1820 lige syd for Gorms høj. Niels Ravns gård blev flyttet helt uden for byen, ned tæt til Fårup markskel. I byens sydside er præstegården og Mikél Jensens⁹⁾ gård let kendelige. I den vestlige del af byen kender man også let »Rosenvold« (såkaldet efter en senere ejer, som efter en ildebrand ca. 1851 flyttede gården lidt tilbage fra vejen; 1820 beboedes den af landinspektør, kammerråd Søren Ravn, som har tegnet kortet). Endvidere »Anesminde«, som har slugt den gård, der lå nord for kroen, og købt sammen, så den nu er bleven byens største gård.

Vi har nævnet, hvor præst og degn boede; vi må også nævne to andre af byens embedsmænd: Byhyrden og smeden. Hyrden boede i huset lige øst for den sydlige

kongehøj, der hvor Jellings navnkundigste »sjelehyrde«, pastor Svendsen, har fået sin mindesten rejst. Smedens hus ses i den anden ende af den store plet gadejord midt i byen; nu er denne store plet blevet et smukt anlæg med mindestene for Folke, Vermund og Uffe, og smedjen er flyttet ned til »Skiddendammen«, der i de sidste årtier har fået navneforandring, idet den nu mest kaldes »Smededammen«. Tæt ved smedens hus lå og ligger endnu »Bybrønden«. Her holdt bymændene i fællesskabets tid bystævne under »Viefogdens« ledelse og drøftede særlig byjordens driftsplan og agrenes fordeling i de forskellige vange. Den dag i dag er en af bymændene »Viefoged«, men ikke mange ved, hvad navnet betyder; »Vide« betyder straf (det findes i ordet helvede, Hels straffested): Fogden skulle indkræve bøder for brud på bylagets vedtægter.

Man lægger mærke til, at der er flere veje på det gamle kort, særlig vejen nord og sønden for byen. Så længe markerne ikke var udskiftede, kunne hver mand jo ikke have markvej til sin jord; der måtte være fællesveje til vangen. En vej, som er indhegnet til drift af Byens kvæg kaldes fra middelalderen af et fort – på jysk fvoet.

På begge kort er afsat en særlig bred vej mod syd, ad skoven til. Den kaldtes æ Ku-Fvoet (nu »Skovgade«). Når byhyrden blæser til udrykning, åbnes portene for køerne, og de drives ad forterne.

Midt i byen, hvor nu landevejen er lagt, gik æ Longfvoet; æ lille Fvoet går nordligere i en bue og tog mod køerne fra de mange gårde her. Snart var kreaturerne samlet i æ Kufvoet. Nu drev hyrden dem ad den østlige skovvej. Det gjaldt om at holde denne vej godt indgærdet. Hver mand havde sit stykke risgærde at holde ved lige; når gærdet var istandsat, kom synsmænd ud og rystede i gærdestavene; kunne rystelsen mærkes ud over de nærmeste gærdestaver, måtte vedligeholdere betale bøder. Køerne drives altså østen ud i skoven. Det kunne ses på de mindre skovtræer, at køerne gerne ville afblade dem. Ved middagstid var kvæget nået til »Svingelen«, »Malkepladsen« lige ned for æ Kufvoet. Her kom så pigerne med malkespande, og hver pige skulle finde sine køer og så bære mælken til bys. Ved aften havde hjordene gennemvandret skoven og kom vesten ind i byen. Oldensvin og heste gik også i skoven. Hestene blev halvilde, og drengene fik øvelse i ridning ved at hente heste hjem. En gammel mand sagde engang til mig: »Dreng nu om stunder kan jo ikke ride – vi måtte anderledes heran«. – Hvor landevejen løber øst ud af byen ligger »Østerbydammen« med »æ stuer Pold« midt i; her var den lille og den store »Gåsehave«. Ved bygrænsen var vejen spærret med et led; drengene kunne somme tider tjene en lille skilling ved at lukke op for en »fin« vogn.

KIRKEN OG SKOLEN

Landsbyfolk havde dengang ikke så vidt spredte interesser, som folk har nu om

stunder, men deres hjembys minder holdt de bedre fast på. Flere Jellingpræster har

været flinke til at skrive i embedsbogen (liber daticus), som nu findes i Viborg Arkiv. I Kristian d. 7.s tid, da man forberedte de store landboreformer, skrev provst Buchholtz i Bredsten en udførlig beretning om Thyrlid herred og da særlig om Jelling; den findes på Universitetsbiblioteket. Når man læser dette skrift, kan man i nogen grad slutte sig til, hvad Jellingboerne særlig mindedes af deres bys historie på den tid, de blev selvejere.

Mindet om kirkens brand 1. juli 1679 havde brændt sig ind i sjælene, også fordi den halve by samtidig blev lagt i aske. Det var lynild, som voldte branden. Af kirken blev kun murene tilbage.

I nordsiden af koret havde der været et gravkapel; det gik til grunde. En adelig dame på Fårup havde forespurgt hos Kristian d. 4. 1620, om hun måtte få brugsret til dette kapel, så ville hun give muren til hvælvinger i kirken. Lensmanden fik befaling til at se, om kirken uden skade kunne hvælvles, og desuden forhandle med fru Maren Skram, om han ikke kunne få hende til også at give kalk og arbejds løn. Fårup fik ret til kapellet, og i det mindste koret fik hvælvinger; at de kønne gamle kalkmalerier derved blev dækket, tog man ikke hensyn til. Foran kapellet blev sat en stor sort stenplade, som skulle have haft indskrift om de begravede adelige; Stenen findes endnu og er helt fyldt med navne på Jelling-præster fra længe før reformationen og lige ned til vore dage. I stenrammen om tavlen ses en mængde adelige skjoldemærker, som angiver, hvilke slægters blod der flød i de begravne. To store kvindelige figurer var sat op ved siden af tavlen; ved korets omdannelse 1874 blev

de sat ud i våbenhuset. Jellingbønder har uden sorg set kapellet forsvinde; thi efter Maren Skrams omlavning af kirken blev der – måske ikke ligefrem slagsmål om stolestader, men dog så megen støj og tummel, at kongen må skrive til bisp og lensmand og bede dem om at skaffe tjenerskabet på Fårup faste stolestader i kirken. Det var i året 1642. På den tid gik det ellers ikke så »livligt« til i Danmarks andre kirker; kongen måtte påbyde, at kirkerne skulle leje et par mænd til at gå om under gudstjenesten og støde dem i hovedet, som var falden i søvn, såsom disses snorken forårsagede forstyrrelse. Fårupfolkene fik sikkerlig ret til de øverste dobbeltstole – endnu i min barndom søgte folk fra Fåruphuse til dem – men Jellingbønderne beholdt de bedste stole, og de havde jo også de bedste gravsteder lige uden for kirken, på solsiden, hvor salmesangen og messen kan høres, medens herskabet fra Fårup måtte jordes længere mod syd, hvor den del af sognet havde gravsteder¹⁰).

Det varede tre år, inden de fik kirken bygget op efter branden; den sydlige korvæg måtte helt ombygges; derfor finder man ikke her kalkmalerier. Menigheden var kirkevild. Præsten måtte gøre den lille runesten til alter, »thi der stod han under åben himmel og forrettede prædiken, altergang og anden gudstjeneste, hvortil den menige mand bar deres gaver og offer til præsten« (således skriver præsten Høyer en menneskealder senere). Kong Kristian den 5. kom i besøg. Han gav 300 rdl. til kirkens opførelse, og »hans høje ministre« gav 265 rdl. Der blev endvidere samlet penge ind i landets

kirker.

Da kirken var bygget, lod præsten male et latinsk vers over kordøren til minde om den kongelige gavmildhed. Dette kunne menigheden ikke tyde, men præsten forklarede indholdet på dansk:

*Den mægtige monark, kong Kristian
den Femte
til Guds afbrændte hus sin runde hånd
ej glemte.*

*De store rigets mænd af ham eksempel
tog,
de hver sin milde hånd til kirkens tarv
fremdrog.*

*Derfore kongens navn skal blomstre i
vor minde
tilligemed hans mænd. Hans ros skal
aldrig svinde.*

*Ja, hver en gavmilds lov, som skerven
sin frembar,
skal stå, mens sten og kalk den nybyg,
kirke har*

Verset er forlængst forsvundet, men Kristian den Femtes navnemærke ses endnu på prædikestolens himmel (et femtal i et C).

Kirken blev genopbygget, men længe efter blev de gamle ved at sukke i mindet om det gamle tempels herlighed. Magister Hoyer, som blev præst i Jelling 25 år efter, skriver bl. a. følgende: Kirken menes at have været en af de største i landet. Kirken var med et anseligt tårn og sejerværk (tårnuhr) beprydet, overalt med bly bedækket. Rundt omkring på panelvæggene var alle Danmarks konger afskildrede ligesom på Københavns Raadhus. Tvende prægtige klokker, hvis lige så vel i stør-

relse som samstemmende lyd skal findes i få landsbykirker. På et billede fra 1591 ser man, at tårnet rager højt op over »skibet«; vinduerne er små og sidder højt oppe i muren; på den østlige ende af skibets tag synes at være et lille bjælkestel, hvori hænger en klokke.

En snes år efter branden gav kirkeejeren, oberst Boyneburg til Brantbjerg, alterbæger, disk og æske til brødet – alt af sølv. De gamle hellige kar må sagtens være gået til grunde under branden. Men en senere ejer af Brantbjerg, hr. Morville, sælger kirken til kongen. Hvorfor han solgte den, ved jeg ikke; muligvis er årsagen, at man ikke agtede hans kaldsret.

1704 blev præsteembedet ledigt. Krigskommissær Nissen på Rugballegård ejede Hover kirke, og han kaldede så den 25 år gl. Mourits Mouritsen Hoyer til præst. Hr. Morville mente, han havde kaldsret. Og så kom det til proces; højesteret dømte, at Hoyer skulle have embedet. Om det har gjort noget, at Hoyers forældre ejede herregården Rask, og at den unge mand kunne og ville ægte præsteenken, skal jeg ikke kunne sige (20 år senere blev Hoyer præst i Vejle; her var også en enke, som blev hans anden hustru). Fra den tid af var Jelling kirke kongens eje indtil 1765.

Magister Hoyer var en fortræffelig præst. Mange fremmede kom til Jelling alene for at høre ham prædike. Kong Frederik den 4. kom flere gange til Jelling i hans tid. Kongen havde indført landmilitis. De unge karle skulle øve sig om søndagen, ligesom skytteforeningerne gør nu; deres våben opbevarede i »våbenhuset« til næste søndag. Nogle dage om året holdtes

store samlede øvelser. Da kaldet blev ledigt 1704, holdt kongen netop øvelser på Fårup mark. En kaptajn Bloch ledede en større udgravning i den nordre høj. 5. maj 1721 var en stor dag for hr. Hoyer. »Kongen, dronning Anna Sofie og prinsesse Charlotte Amalie spiste i præstegården, og præsten nød den særdeles nåde og ære: at han måtte følge højbemeldte dronning og prinsesse op på begge højene og omkring ved stenene og give allerunderdanigst forklaring om det mærkværdigste, der kunne siges om disse gamle monumenter«. Siden skrev præsten en udførlig beretning til dronningen, og den blev læst og benyttet af Pontoppidan, som beskrev Danmark i et stort værk.

Vi lægger mærke til denne hoffets interesse for Jelling-minderne; thi et par måneder efter indlemmer Frederik d. 4. Sønderjylland i Danmark og modtager Slesvigernes hyldest som arvekonge. Alle Danmarkshistorier fortæller om Slesvigs indlemmelse som et hovedpunkt i Danmarks historie, men såvidt mig bekendt har ingen i denne forbindelse nævnt kongebesøgene i Jelling og pastor Hoyers varme tale om Danebod (jævnfør Frederik d. 7.s besøg i Jelling).

Kongen skulle værne landet, præsten skulle værne om sit embeds indtægter. Samme år som Jelling blev solgt ved auktion (1743), fik man en ny præst, Peter Henrich Moss. Det var en aldrende Københavner, »en oprigtig og from mand, der med stor sagtomhed igennemgik adskillige hustrufortrædeligheder«. Han hørte til den slags ægtemænd, der siger »Om Gud vil«, hvis de ikke har hørt konens mening. Ægtefællen, Marie Chri-

stensdatter, var hård imod ham. Da biskop Brorson var her på visitats, lettede præsten sit hjerte for hans højærværdighed og klagede over konen. Bispen ville da have sat hende strengt i rette og pålagt hende at være sin mand underdanig som herren. Men præsten bad bispen lade være; bispen vilde jo knaphænde rejse, men madammen blev¹⁾).

Byjorden blev altså købt, og skoven naturligvis med. Præsten havde hidtil nydt sin andel af skovens nytte, både hvad olden til svin samt træ angik. Men nu blev præstegården rent forbigået. – »Gud ved af hvad grund«, skriver præstens eftermand. Byens største gård skulle ikke have del i skoven! Hr. Wedel fik embedet 1750. Ham skulle bønderne ikke sådan køre med. Året efter hans komme faldt der ved Kolding-Birk dom i en retssag mellem ham og bønderne.

Det var en gammel sag, præsten her havde redet op, og da den viser, hvor vanskeligt det kunne være for kirkens mænd at værne om kirkens gods både over for herremænd og bønder, må vi omtale den her, så meget mere, som den giver oplysning om, hvorfor Jelling præstegård den dag i dag ejer skov og eng ved åen nedenfor Rugballe by.

I den katolske tid havde en frue givet en gård i Rugballe, for at præsten hvert år skulle læse sjælemesse for hendes forældre. I året 1535, altså da reformationen blev indført, toges der sognevidne på dette i Høver kirke. Kongen havde brudt med den katolske kirke; han havde kaldet hr. Jens Nielsen til sognepræst uden at spørge bispen. Det var første gang, kongen havde givet sognekald til en luthersk

præst. Jens Nielsen kunne ikke og ville ikke læse messe. Hvorledes så med gården i Rugballe? Det synes, som herremanden på Lerbæk har tilegnet sig den!

100 år senere ville herremanden have sin jord skilt ud fra Hover bys jorder og ville have sin hovedgårds jorder betydelig udvidet. Havde han nu været eneejer af al jorden, så alle gårdene var fæste under ham, kunne det have ladet sig gøre. Men præstekaldet havde fra gammel tid en anneksgård i Hover, og den rådede herremanden ikke over. Herremanden og præsten blev så enige om, at præsten skulle have den omtalte gård i Rugballe i st. f. anneksgården og fremdeles oppebære alle tre slags tiende fra anneksgården, som var større end gården i Rugballe. Desuden skulle præsten nyde hvert andet år 20 skp. Rug, hvert andet år 20 skp. byg af »Stuifs mark«, og det skulle Jelling mænd svare, fordi den nedlagte gård »Stuifs« mark lå ind under Jelling byjorder (hr. Wedel bemærker, at man ikke må forveksle Stuifs mark med Styvel; den lå rimeligvis øst for Jelling). Jellingbønderne ville nu se, om de ikke kunne unddrage sig den årlige afgift på 20 skp. korn; men hr. Wedel fik, som ovenfor nævnt, dom over dem. Man kan tænke sig, det har været uklart, hvor megen jord og hvor megen skov Jellingmændene havde købt, da kongen holdt auktion over byen. Da Rugballe mænd i 1759 skulle dele deres skov, sørgede hr. Wedel for at få sin part, og det må hans eftermænd i embedet takke ham for.

Lerbæk havde fået sin jord for sig selv. I året 1765 ville ejeren, hr. Nellesmann, udskifte Hover bys fællesjord, så gårdene

blev lige store. Imod dette gjorde pastor Wedel indsigelse. Anneksgården havde været større end de andre, og da præsten jo havde ret til 3 slags tiende fra denne gård, ville han tabe ved, at gården nu skulle gøres lige med de andre. Herremanden gav så præsten i erstatning tienden fra Holms Mølle.

Samme år købte hr. Mogens Nellesmann Jelling kirke af kongen og fik kaldret til præsteembedet. Han satte kirken godt i stand. Præsten og andre Jellingboere håbede, han også ville istandsætte det gamle kirkeur, så det igen kunne sættes i gang – »allerhelst det kan være både til zir for kirken og nytte for byen«. Men uret blev desværre ikke istandsat. Siden gik kirken over til ejeren af Skovgård. Da sker det sørgelige, at kirkeejeren sælger den ene af de store dejlige kirkeklokker – man ser endnu i tårnets bjælkeværk, hvor den har hængt – og giver os en lille tyndmælet klokke i stedet; i min barndom blev det fortalt, at samme lille klokke havde været brugt til at ringe folk hjem fra hovmarken derovre på Skovgård. 1810 solgte hr. Chr. Albrechtsen til Skovgård kirken til tiendeyderne i sognet.

— — —

Kirken hun er et gammelt hus; først langt ned i tiden får landsbyerne skoler. Men Jelling har dog været blandt de første, der gjorde forsøg på at rejse en skole. I Kristian den 4.s tid havde vi en præst, som var meget ivrig for at hæge og værne om de gamle kongeminder. Samme præst ansøgte 1635 kongen om lov til at gøre et »gadehus« til degnebo og beskikke en dansk skolemester. Jelling havde altså ikke en degnebolig. Nu kunne man jo

tænke, at den folkekære kong Kristian gerne ville gøre noget for folkeoplysning; men det faldt tyndt ud. Kongen svarer, at de nok må benytte gadehuset, hvis Jelling bønder vil svare ham en rigsart, som huset hidtil har ydet ham; han forudsætter, at præsten og hans medhjælpere vil beskikke en dygtig karl til skolemester, som flittig kan oplære ungdommen. Den første skolemester hed Peder Svendsen. I hvad stand gadehuset har været, skønner man, da Peder Svendsens enke skal rømme huset for den næste lærer: hun vil ikke flytte, inden de har »fornøjet« hende for, hvad hendes mand havde kostet på huser.

Der går 100 år, inden vi igen hører om skolesagen i Jelling. Den pietistiske Kristian d. 6. havde fået indført konfirmationen og udgivet Pontoppidans forklaring. Nu ville han gerne have en skole i hvert sogn, og lærerens opgave skulle særlig være at lægge en grundvold for præstens konfirmationsundervisning. Kongen bød, at læreren skulle tale med hvert barn om dets sjæls tilstand og pleje med omhu Guds nådevirkninger i børnene.

1742 – året før Jellingbønderne blev selvejere – fik Jelling skole sin fundats. Børnene fra Rugballe skulle gå til Jennum, og børnene fra Skovbølling til Hygum, men alle andre sognets børn skulle undervises i Jelling skole. I fundatsen hedder det: »Hvis degnen ikke skulle være bekvem til skolehold, skal en anden duelig person altid dertil beskikkes, og i så fald skal huset følge skoleholderen, siden det af begyndelsen er dertil bygget, og degnen må da forsynes på anden måde. Hvad enten degnen eller en anden forestår skolen, er den årlige løn fastsat at skulle bestan-

dig være: Rug 5 tdr., byg 7 tdr., penge 12 rdl., et læs brænde af hver halvgård samt et lispund hø og et lispund halm af hver td. hartkorn i skolens distrikt og græsning på Jelling bys mark til 2 køer og 6 får, hvorfor skoleholderen er forbunden at besørge de unges undervisning efter forordningen«.

Forordningen gik ud på, at læreren skulle undervise i religion og læsning; ville nogen lære de højere videnskaber: Regning og retskrivning, skulle læreren have særlig betaling derfor.

Efter tidens lejlighed var det en ret stor indtægt, læreren skulle have; den var nu også større, end landbefolkningen kunne bære i disse elendige tider, hvorfor Kristian d. 6.s folkeskole ikke blev gennemført.

Vi har set på kortet, hvor skolehuset lå (i den nordlige del af den nuværende skoles have). Det var et langt hus med to hvide skorstene, rødbrunt bindingsværk i hvidkalket mur, små 6-rudede vinduer -- lærerens lejlighed i den vestre ende, skolestuen i midten, fåresti og nøds i den østre ende.

Efter at degneembedet og lærerstillingen i nogle år havde været skilte, fik Jelling 1760 en 24-årig student, Therkild Thorbrygger, som kunne besørge begge embeder. Han var degn og lærer i 55 år – i alt fald af navn.

Det var ikke ualmindeligt, at en student, der ikke kunne gennemføre sine studier og nå embedseksamen, slog sig på degnevirksohmheden. Fra Holbergs komedie kender vi Per Degn; han har lært latin – sådan som det nu er – og han vil ikke undvære sin latin for 100 rdl., ja ikke for

100 til. En sådan halvstuderet degn kunne i nødsfald præke for præsten. Thorbrygger var ligesom Per Degn stolt af sin latin. Han levede af det, han havde nemmet i ungdommen; i alt fald på sine ældre dage læste han aldrig i en bog eller en avis. Han kunne Kingos salmer, alle kirkebønner, bordbønner, morgen- og aftenbønner udenad, og ligeså Thonboes bibelhistorie – hvorfor skulle han så umage sig med læsning? Egentlig var han en børneven og en meget godmodig mand uden for skolen, men i skolen var han en tyrann, der brugte munden lidt og hånden meget, som datidens pædagogik krævede; »der er råd i reb« hedder et gammelt degneord. Thorbrygger lærte børnene at læse og hørte dem i lektier; de fremmeligste fik lov til at øve sig i skrivning, men sådanne overflødige kunster som regning indlod man sig ikke på.

»Degnekald er min tro et vanskeligt embede, når man skal have det på den fod, at det skal føde sin mand«, siger Per Degn. Thorbrygger fik sit gode udkomme uden større umag; han blev, ligesom mange af datidens degne, fed foruden og mager forinden; ja, så fed, at han ikke kunne svinge tampen med tilbørlig kraft, og så mager, at han ikke kunne tilfredsstille tidens fordringer; i halvdelen af sin embedstid måtte han holde hjælpere.

Præsten slap ikke med så lidt arbejde; dryppede det på degnen, så regnede det på præsten. Det havde sagtens været Thorbryggers ungdomsdrøm at blive præst; men han har ventelig fundet trøst over skuffelsen, når han, fed og magelig, sad i degnestolen og hørte præsten læse op fra prædikestolen, alt, hvad regeringen

dog pålagde sognepræsten i de dage. Således i september 1781, det år, der var udskiftning af jorden, da fik præsten pålæg om at holde mandtal, have tilsyn med kvægsyge, passe på, at rytterhestene kommer til mønstring, påse, at der ikke findes ulovlig brændevinsbrænderi i sognet, og at ingen løber omkring og skærer grise, heste og kalve, ligesom han også straks skal anmelde smitsom sygdom.

Op siden vi er ved præstens tillysninger, lad os så nævne en ting til, som blev kundgjort året efter til opbyggelse og formaning for den andægtige menighed: Mange bønderkarle flygtede bort fra det land, der bød dem pligter og ingen rettigheder. Ved alle færgesteder stod politiet på vagt for at nappe disse rømningsmænd. Her i Jylland var der ingen færgesteder, og folk her i egnen havde den slemme skik at lade laderne stå åbne om natten for rømningsmænd, ja, der hviskedes om, at nogle lagde mad ud til dem. Derfor måtte præsterne oplæse den allerhøjeste kundgørelse, at enhver var pligtig til at anholde en mistænkelig person, og man kunne vente sig en belønning af 6 rdl. for pågribelsen. Men skulle nogen forstå sig i at hæle med rømningsmændene og fremme deres flugt, da skulle de straffes med en bøde på 30 rdl. eller fæstningsstraf indtil 3 måneder¹²⁾. Man forstår godt, at mange under sådanne statsforhold sluttede sig til den jordflvende pietisme.

Med kronprins Frederik kom der ny tider; frihedens engel fløj over lande og rørte ved bondens lænke, så den faldt af.

Året efter stavnsbåndets løsning kom der spørgsmål til præsten i Jelling om, hvorledes det stod sig med skolen. Der var

da 52 børn i skolen. I Hørup og Hopballe var der 21 børn; disse 21 børn blev undervist af en »omløbende skoleholder«, som degnen årlig lønnede med 2 rdl. 4 mark (i vor tids penge ville denne sum løbe stærkt op mod 10 kr.). Til den pris kunne man næppe få en første klasses lærer, men myndighederne fandt dog ordningen ret tilfredsstillende.

Nu kom biskop Bloch på visitats. Thorbryggers hjerte slog stærkt ved tanken om overhøringen; thi han kendte sin begrænsning og vidste, at han hurtig kunne blive færdig med katekisationen. Gav bispen ham til opgave »Dåben«, så ville han gøre de tre spørgsmål: »Hvo haver skabt dig? – hvo haver genløst dig? – hvo haver helliggjort dig? Fik han derimod et af budene, ville han stille de to spørgsmål: »Hvad forbydes i dette bud? – hvad befales i dette bud?«

Disse indholdsrige og omfattende spørgsmål havde han mangfoldige gange forelagt børnene, og han vidste, børnene hurtigt og med stor klarhed og fyndig korthed kunne give svar på dem. Fyndig korthed – ja det var både godt og ondt; thi sæt nu, at Hs. Højærværdighed ville kræve noget ud over dette! Så måtte degnen stille alt i Guds hånd, selv så han ingen udvej.

Bispen gav ham opgaven »Det fjerde bud«. Thorbrygger stillede hurtigt de to spørgsmål. Børnenes svar trådte spørgsmålene i hælene. Lang pause fulgte. Endelig kom det tredje spørgsmål – børnene kunne ikke svare. Da greb Hs. Højærværdighed ind og sagde »I er allerede gået fra budet! lad det nu være nok!« – Men da Thorbrygger sang slutningssalmen så

betagende dejligt, veg skyen fra bispens åsyn, og han sagde til præsten: »Det er ikke sang, men engleklang; han katekiserer som et får, men han synger som en engel«. Den dejlige sangstemme skaffede degnen bispens velvilje, og den skaffede ham hans anden hustru. Indtil 1814 var han også degn i Hover; en jomfru fra »Sofiesminde« kom til kirke i Hover, og hun blev så indtaget i degnen, at hun hellere end gerne flyttede til Jelling som degnekone og blev ham en udmærket kone.

Kronprinsen og hans mænd ville have samfundet omdannet – ikke omvæltet som de forfærdelige revolutionsmænd i Frankrig. Hvorledes Thorbrygger stillede sig til en sådan omdannelse, fremgår af følgende. 1794 brændte skolen og nogle gårde. Vi har allerede omtalt, at degnens gode nabo, sognefoged Søren Lassen, flyttede sin gård udenfor byen ligesom også to andre gårdmænd. Thorbrygger ville – trods alle forstandige folks råd – have skolen opbygget akkurat som den var før. Han var en konservativ mand. Svinetønden skulle fremdeles stå i skolegangen (måske fordi børnene let kunne komme af med levninger af meldmadder); Lervæggen mellem lejligheden og skolen skulle igen sættes midt over bagerovnen, så halvdelen af denne kunne gå ind i skolestuen. To lange borde med fire lange bænke stod igen på nedrammede pæle i skolestuens stengulv, og loftet blev igen lagt så højt, at man ikke kunne støde panden mod bjælken, hvis man da ikke havde over middelhøjde. Skolestuens loft blev igen hølåd; det lusede godt, når den åbne lerovn med sin strålevarme forgæves søgte at tø isblomsterne på ruderne. Sko-

lestuen blev igen skilt fra fårestien ved en tynd bindingsværksmur af råt ler; Thorbrygger havde vænnet sig til at høre fårenes brægen i samklang med børnenes sang, og det var jo altid en uskyldig adspredelse for de små at se fårene lejlighedsvis stikke hovedet igennem skillevæggen. Gamle folk har gammelt kær. Godt var det, at ikke alle i Danmark var så gammelkære og vanefaste som den Jellingdegn.

Med det ny århundrede kom verdenskrigens bølger ind over vort lille land. Bølgeringene nåede også Jelling.

Nede i præstegården sad den lærde magister Rasmus Møller (bondesøn fra Stovstrup, senere bisp på Lolland). Han fulgte med i aviser, men han blandede sig ikke med befolkningen. Hans lille søn Povl Martin kunne ikke endnu være mellemlid mellem præstegården og bøndergårdene; han sad foran gamle Trine og hørte folkeeventyr, hvad der vel har gjort sit til, at han senere blev den navnkundige folkedigter. Men gårdejer Peder Jensen (oldefader til Mikél Jensen og Peter Frandsen og dengang svoger til sognefoged Søren Lassen og flere andre gårdmænd) var mellemlid; han gik ned til præsten og læste aviser, og han læste enhver bog, han kunne få i hænde. I gildelag kunne han disputere med præsten – Peder kendte sin bibel ud og ind – og han var en mester i at genfortælle. Gik han ud til sin hedelod (der senere gav plads til Mølvang holdeplads), ville opvakte hyrde drenge gerne slå følge; thi her var noget at lære, meget mere end i skolen. Det var snarere Peder Jensen end Thorbrygger, der sørgede for ungdommens oplysning. Men hans kone, Ane

Larsdatter, syntes nu også, han havde vel mange ting for.

I marts 1801 kom der kongelig befaling til præsten om at gå rundt i sognet og opkøbe alt ufarvet vadmel med samt godt, stærkt, ubleget blålræred til billigst mulige priser. Sognefoged Søren Lassen måtte af sted til Kolding amtsstue efter penge til betaling og siden af sted igen med det indkøbte tøj. Peder Jensen måtte give mange forklaringer til dette opkøb. Han har måske nok fået kundskab om, at englænderne arbejdede nat og dag for at få skibe udrustet, som kunne tugte russerne, når isen tøde i Østersøen, og som sagtens også ville tugte os, der var tvunget ind i forbund med russen.

I påskeugen 1801 hørte Jellingboerne om slaget på Reden, hint navnkundige skærtorsdagsslag. Snart fløj sange over landet, f. eks. »Vi alle dig elsker, livsalige fred« og »O, Nelson med dit øje og med din ene arm«. Det var ikke tider til, at hver familie kunne holde sig indenfor egne vægge; folk trængte til at samles. I de følgende år samledes folk næsten hver vinteraften i en eller anden gård, ligesom hedens folk i »Bindestuer«. Et yndet samlingssted var Søren Henriksens (senere Ejsings) gård. Kvinderne spandt, karlene kartede. Luften holdtes nogenlunde frisk ved stærk træk i den åbne lerovn. Hvad enten nu Peder Jensen fortalte om Nelson og Napoleon, eller andre fortalte eventyr, så kunne børnene ikke holde opmærksomheden ved lektiebøgerne; Thorbrygger mærkede godt, at det gik skralt med skolearbejdet.

Den gamle degn kunne ikke forlige sig med den ny tid. Heller ikke med den ny

præst. Den stille, lærde magister Møller var flyttet til Lolland; Søren Henriksens søn Jens kørte præstefamilien over Fyn, Langeland og ind i Lolland. Den nye præst hed Ferslev. Det er ikke for meget sagt, at Jellingboerne var begejstrede for deres ny præst, ikke alene for hans dejlige prædikener og hans konfirmationsforberedelse, men også for hans blomstrende taler over ligbårer og for hans vittige taler ved barselgilder.

Så meget mere havde denne udmærkede præstemand at betyde, som der kom meget bevægede tider i hans første embedsår.

Det var en dag i høstens tid 1807. I Søren Henriksens gård sad en spåkælling imellem en flok leende unge, som hun med rund hånd uddelte guld og grønne skove til. Da kom der alvorsbud fra præsten til Søren, om han straks ville komme derned; engelskmændene var gået i land ved København, kongen og kronprinsen var rejst til Rendsborg. »Hold nu op med de løjer! Nu bliver her andet at tænke på!« råbte Søren; han greb sin hat og sin sølvknappede stok og ilede ned til præsten; »nu får vi at se, hvor godt vi blev færdige med engelskmændene 1801«.

Krigens alvor bankede på døren; landsbyen lededes ind i verdenshistorien – i august 107 år efter 1807 grebes vi jo af en lignende folkeangst –. Efter kongelig befaling måtte alle mand væbne sig og øve sig i våbenbrug. En tyskfødt boelsmand – Peter Sippel hed han og boede, hvor senere landpost Niels Kidde boede – havde været underofficer og blev straks udnævnt til kaptajn; skomager Johannes Hedemark, der havde et hus ved nuværende »Rundplads«, blev senere næstkom-

manderende, fordi han havde fået nogen militær uddannelse i Vejle Borgerkorps. Til eksercerplads valgte man kromand Jørgen Møllers toft lige vest for Thyras høj (Jørgen Møller oldefader til købmand N. E. Møller). Det var en slem forstyrrelse i høstarbejdet, men for fædrelandet måtte alt ofres. Sognefoged Søren Lassen var overpolitimester; men man beskyldte ham for, at han sad nede i sit statelige stuehus og grinte i skægget af disse krigsøvelser med forkehelte og plejelkæmpere. Drengene derimod lod sig helt rive med af krigsånden; de viste den syndigste ligegyldighed for skolen, Thonboes bibelhistorie og Pontoppidans forklaringer.

Sognefogden fik dog snart andet at betyde end le ad de unge fædrelandsforsvarere. Han fik kongelig befaling til at påse, at ingen i hans sogn solgte egetømmer; han skulle forbyde snedkerne at lave møbler af egetømmer. Vor flåde var jo taget af englænderne; en ny skulle bygges; »til stavn og ror har skoven egeplanker« – ikke til andet end skibe.

I marts 1808 kom der bud til Jelling, at kongen var død; han stod i et vindue dernede i Rendsborg og så general Bernadotte rykke ind med fuld musik og flyvende faner; det skulle være en hjælpehær, men kongens syge hjerne kunne ikke tåle indtrykket. Nå, kronprinsen havde været den styrende i 24 år; for så vidt gjorde kongens død ingen forandring, vakte kun vemod, medlidenhed. »Vor gode, gamle konge på slottet gik og græd«, sang folk i visen om ulykken 1807; nu græd han ikke mere. Godt for ham, den stakkels Kristian den Syvende.

Et par uger senere, d. 30. marts, tyede

alle Jellingfolk før dag op på Gorms Høj; der var en kæmpebrand der syd på; hele sydhimlen var glødende rød. Dagen efter hørte de, Koldinghus var brændt, vor sidste jyske kongeborg. Bernadotte havde ført spanioler ind i landet. De kuldskeære sydboer kunne ikke døje vor danske vinters 9–10 graders frost; derfor fyrede de så skrappt, at borgen brændte. I de samme dage blev sindene også dybt grebne af budskabet om yndlingshelten Willemoes' død, da vor sidste orlogsmænd gik op i luer under forsøget på at skaffe Bernadottes hær fri fart over St. Bælt.

I april kom spanioler til Jelling. Disse mørkladne, alvorlige, venlige mænd, der red på dejlige heste og førte sang og guitarspil med sig, vandt alles hjerter, særlig mødrenes, fordi de legede med småbørn. Drengene lo, da de så soldater ride på de mærkelige muldyr, enkelte endog med begge ben til én side ligesom kvinder. Hvor var det ikke morsomt for en dreng at komme op på et muldyr! De fremmede røg cigarer og cigaretter; det havde man aldrig før set, at tobak også kunne smøges på den måde.

Hvad det blev til med skolen under sådanne forhold, kan enhver forstå. Og værre blev det, da spanierne blev afløst af transkmænd; thi disse tog skolen til vagtstue. Drengene kom alligevel flittigt til skolen; thi det var meget interessant at se på de ubeskriveligt livlige franskmænd. Alene det, at de tilhørte Napoleons glørværdige armé og var kommen herop for at hjælpe os, gav dem interesse. Og så tog de sig af drengenes opdragelse, lærte dem at bruge træsabler. Efter sigende gik Napoleons soldater med marskalstaven i

ornystret; drengene følte sig halvvejs indlemmede i Napoleons hær, og det hændte, at hyrdekæppen blev til fantasiens marskalstav. Daglig spillede franskmændene kort i skolen; den tabende fik en træklemme sat på næsen.

Da tropperne havde ligget den halve sommer uden at gøre nytte, begyndte det at gå op for folk, at Napoleon bare havde sendt dem herop, for at vi skulle give dem føden. Krigerne forlod byen. Søren Henriksens Rasmus, den senere landskendte skolelærer og politiker Rasmus Sørensen, og sagtens flere drenge var klar over, at de ville være officerer. Eller måske handelsmænd.

Når drenge i en afsides bondeby får ny og dristige ungdomsdrømme, så har den ny tid holdt sit indtog i byen. Peder Jensens Lars og Søren Christensens Lars drog ud i handelslære. De ukonfirmerede ærgerrige drenge var i alt fald klar over, at de måtte have en bedre undervisning end Thorbryggers.

Nu var det så heldigt, at Hygum degn kunne undervise i regning. Den begavede konfirmand Jens Rasmussen gik til Hygum og lærte degnen kunsten af. Thorbrygger gav Jens en lille løn for at holde skole i Jelling; Jens flyttede sin seng og sin halvkiste ind i skolestuen, og så blev Thorbrygger fri for det besværlige arbejde. Samme Jens Rasmussen blev et par år senere degn i Lindeballe.

Takket være pastor Ferslev – måske også landinspektør Søren Ravn, der havde købt gård i Jelling – var der kommet en vis fremgangslinie i Jelling bønder. De fik præstetienden afløst med penge, og det slap de meget billig fra. 1810 købte de

kirketienden af Albrechtsen på Skovgård. Nogle Jellingdrengene gik til Hygum i en slags fortsættelsesskole fra 1. maj 1810 til 1. maj 1811; det var regning og kun regning, det gjaldt. Jens Rasmussen indførte nu klasseinddeling i Jelling skole, og det hedder udtrykkelig, at nu fandt de større drenge det ikke længer kedeligt at gå i skole.

Nutidens unge tænker sjældent på, hvorledes oplysningsvejen nu er banet for dem med gode børneskoler, fortsættelsesskoler og højskoler.

Jellingdrengenes trang til oplysning deltes af mange frigjorte bønderes sønner rundt i landet, og det var regeringens alvorlige vilje at imødekomme denne trang, selv om krigen lagde beslag på den meste tid og kraft.

Både 1809 og 1811 fik pastor Ferslev, som og andre præster, skrivelse om at tage sig af lærernes uddannelse. Lærerne fik spørgsmål, om de på egen bekostning ville gennemgå et 3 måneders kursus hos præster i egnen. Thorbrygger var midt i halvfjerdsenerne; ham kunne der ikke være tale om, men hans hjælper Jens Rasmussen tilligemed andre lærere her i herredet gik i sommeren 1811 en dag om ugen til pastor Ferslev, en anden dag til den lille provst Petersen i Balle, og da Jens Rasmussen begyndte vinterskolen, regnedes han for dygtigere end den Hygum degn. Samuel Jørgensen i Uldum var 60 år, men han satte sig gerne på skolebænken. Lars Jensen i Langskov havde været lærer i 48 år og var nu 67; han syntes, han var for gammel, og fik så tilhold om at »holde et dueligt subjekt til substitut«.

Thorbrygger var altså befriet for skole-

arbejdet. Men så blev det galt med kirkesangen. Pastor Ferslev fik indført evangelisk-kristelig salmebog 1812. Det gik glat i Jelling, men i Sdr. Omme o. fl. steder holdt menigheden fast på Kingos salmebog. Thorbrygger kendte ikke salmerne, heller ikke alle melodier. Men så traf det sig så heldigt, at den førnævnte skomager Johannes Hedemark for en billig penge ville påtage sig degnetjenesten både i Jelling og Hover. Nu havde Thorbrygger kun én sorg: at han ifølge sin alder ikke ret mange år kunne nyde det gode embedes indtægter uden al jordisk møje og besvær.

Men hvor længe var Adam i paradiset? Jens Rasmussen blev kaldet til Lindeballe; både præst og provst sagde, at nu måtte Thorbrygger holde en seminarist til hjælper. En seminarist! – en af disse nymodens »skolenarre«! Den gamle akademikus vred fortvivlet sine hænder over præstens og provstens forlangende: »Pastor Ferslev skulle tænke på, han selv engang bliver gammel. Havde jeg nu haft min kære gamle magister Møller! han ville ikke have gjort mig gamle mand den tort!« – I sådanne toner klagede den gamle degn. Men præsten skulle have en lærer, der kunne indprente Balles lærebog; det var hans ærgerrighed at holde konfirmation, så det kunne spørges rundt i egnen. Konfirmanderne skulle gå i kirke hver søndag og skrive op et uddrag af prædikenen, som de så skulle gøre rede for. Der var i min barndom, gamle folk, som endnu opbevarede deres optegnelser og glædede sig ved tanken om konfirmationsdage, da der var telt uden for kirkegården til beværtning for udensofne. Præsten råbte

sine spørgsmål nede fra tårnet, for at konfirmanderne skulle nødes til at svare højt, så det gjaldede i kirken. Pastor Ferslev forstod at holde konfirmation; han fortjente at få en dygtig medhjælper i skolen. En af konfirmanderne sagde som gammel mand til mig, at enhver af dem kunne regne sig til inden jul, hvad han skulle op i til konfirmation. Den gang betød konfirmation meget – dåben kun lidt; det var jo i rationalismens blomstringstid.

Ingen konfirmand kunne måle sig med Rasmus Sørensen, »den lille magister«, som folk kaldte ham, fordi han var opkaldt efter magister Møller. Præsten roste ham i høje toner i menighedens påhør, og inden et år var gået, sad Rasmus på lærestolen i Jelling skole, den træstol, som Jens Rasmussen selv havde flettet halm-sædet til. Den 14 års dreng overtog skolen på eget an- og tilsvær. Præsten holdt visitats og sagde derefter til degnen: »Nu kan De om Rasmus sige det samme, som Potifar sagde om Josef: »Jeg gav al ting under hans hænder og bryder mig slet ikke derom, medens jeg har ham, uden at æde og drikke; thi Herren er med ham og lader alt det, han gør, vel lykkes.« Thorbrygger havde aldrig hørt mere tiltalende bibelforklaring.

Da pløjetiden begyndte 1813, holdt skolearbejdet op. Rasmus skar tørv for degnen og løb om til bønderne for at få bestemt, hvornår de kunne gøre degnens markarbejde. Men ellers havde han tiden til rådighed.

Som alt omtalt havde præsterne i alle sogne travlt med at opkøbe alt sælgeligt tøj. Det forsløg endda ikke til hærens for-

syning; vi kunne ikke indføre; thi engelskmændene havde slået lås for alle sunde i flere år. Fabrikant Kock byggede klædefabrikken i Grejsdal – vi ser de gamle bygninger fra toget – nu gjaldt det om at skaffe uld. Rasmus og Niels Ravn havde lært at regne; nu skulle det vise sig, om de kunne anvende deres kundskaber i det praktiske liv og gøre gode forretninger.

Der var penge nok mellem folk, alt for mange – det vil sige seddelpenge. Da andre fabrikker gik i stå på grund af krigen, snurrede kongens seddelfabrik des hurtigere og sendte en snebyge af sedler ud over landet, sedler, der gjaldt fra 8 skilling til 100 rdl. Lars Sørensen i Skovdallunds mølle fik hurtig den sum samlet, han skyldte hen på møllen; thi i sommeren 1812 kostede havren $23\frac{2}{3}$ rdl., byggen $34\frac{5}{6}$ rdl. og rugen $61\frac{2}{3}$ rdl.; selv en ærlig møller kunne hurtig nå til velstand, når han toldede korn til den pris. Efter nytår 1813 gik han da gladelig til Vejle for at betale sin gæld – lad os antage, den lød på 600 rdl. Da han kom til Vejle, hørte han det rædselsbud, at kongen havde nedsat sedlerne til $\frac{1}{10}$ i værdi; Lars' 600 rdl. var pludselig bleven til 60 rdl. Hjemvejen faldt ham tungere end henvejen. Og ikke nok med det. Kom man til Københavns bank med de gamle »Kurantsedler« til værdi 100 rdl., så fik man ikke 10 rdl. i sølv, men en rigsbankseddel lydende på 10 rdl. Men folk havde også mistro til de nye sedler, og i løbet af året 1813 sank disse i værdi til $\frac{1}{10}$. Bruger vi nutidsbenævnelser, var det altså således: For en 10 kr. seddel i gamle penge kunne man få en ny 1 kr. seddel, men for den kunne man få en 10 øre i sølv. Kan vi så undres

over, at manden i Styvel ærgerlig tændte sin merskumspibe ved en gammel 5 dalersseddel?

Tidligere havde man sagt i Jelling: »Hver skilling er én«; nu sagde man ikke altid, at hver pengeseddel var én; det skete, at folk tog på slump i seddelbunken, ligesom når de talte tørv. Konen måtte sy mandens lommer større; Rasmus fortæller, at folk, der gik ud på handel, kunne være vanskabt af bare penge, vinkelsidede eller bugede og udstoppede til begge sider af tegnebøger; Johannes Skomager måtte jævnlig sy revnede tegnebøger sammen.

Alle handlede i håb om, at de i næste uge kunne få den dobbelte pris, karlene med piber og ure, mændene med kreaturer og ejendomme. Rasmus Sørensen og Niels Ravn købte uld op til Grejs mølle; ved pinsetid gav de 7 rdl. for pundet, ved mikkelsdagstider 48 rdl.

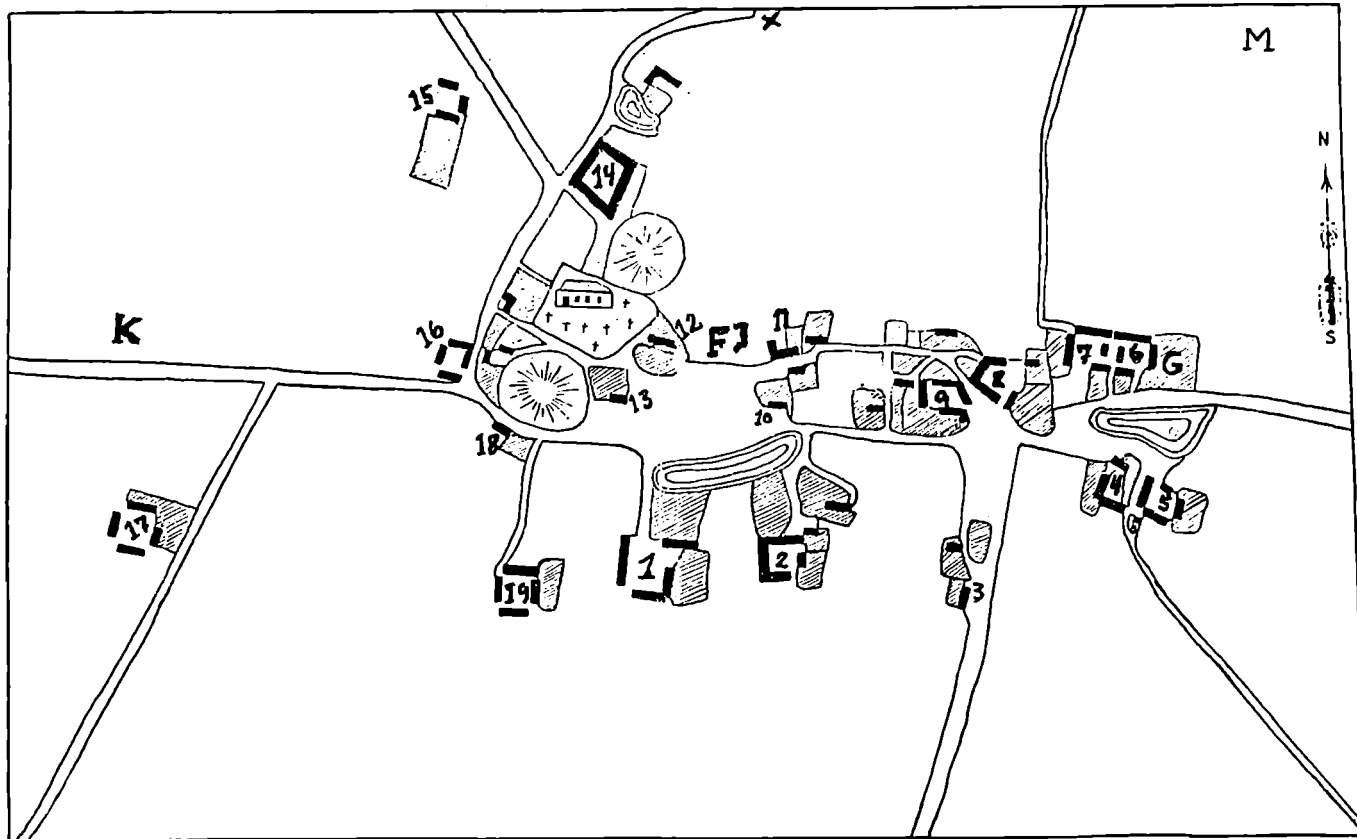
Det kan man kalde »opgående tider«; det kan man kalde »dyrtid«. Der var »penge nok« i landet; alt for mange.

I oktober rygtedes det, at Napoleon havde lidt et stort nederlag ved Leipzig, i det såkaldte »folkeslag«; nu forfulgtes Napoleons hær af tyskere, russere og svenske. Hvorledes ville det nu gå Napoleons ven Frederik den Sjette? Sveriges Kronprins, Bernadotte, havde af russerkejseren fået løfte på Norge til tak for hjælpen mod hans gamle kejser og fædreland. Nu ville Bernadotte undervejs til Frankrig gøre sig et svinkeærinde op i Holsten for med våbenmagt at tvinge Kong Frederik til at afstå Norge.

I december, da Jelling-folk begyndte at køre til mølle og få malet til julebægning, fik de indkvartering af »Kronens regi-

ment«. Efter nogle dages forløb drog soldaterne mod syd, mod »Kosakkerne«. Der gik rygter om, at kosakkerne var nogle rene hyæner; Gud fri og bevare os for at få dem herop! Der var dog nogle unge, stærke mænd i Jelling, selv om tidligere indkaldelsesordrer havde tyndet svært ud; gammelmandssønner (Faderen over »de trej snese«, som der står i E Bindstouw) og enkesønner var fri for krigstjeneste. Men nu kom der også bud efter dem! og værre endnu! der kom bud efter alle våbenføre mænd under 45 år! Vi kan tænke os, de med sænket hoved og tunge skridt og med en højst nødvendig madpose vandrede ad Kolding til, mens oldinge, kvinder og børn så langelig efter dem. Ak, Herre Gud! sikken jul vi har i vente!

Kongen havde nu i mange år holdt så stor en hær, at omkostningerne havde ført til statens fallit. Nu skulle det vise sig, om hæren kunne værge det udpinte land. Var der kampmod, sejrshåb i regeringen? Ak nej! Der kom bud til Jelling fra øvrigheden: »I må endelig være gode og vilige mod fjenden, når han kommer! Giv ham mad, men gem eders våben vel! Føj fjenden efter hans forlangende, så skal han nok være lempelig mod jer!« – Ja, Gud hjælpe os! Kosakken lempelig! nej han vil plyndre, brænde og skænde – der lå sværdhug og lansestik i navnet kosak. – Gamle Thorbrygger samlede sine kostbarheder i en kiste! Rasmus og Niels Ravn hjalp tjenestepigen Kirsten og madammen at bære kisten ud i laden og grave den ned. Thorbrygger tilbød drengene, at de måtte lægge deres mange »uldpenge« ned i kisten, hvad de dog ikke ville. Også i andre hjem gravede man sit kosteligste

35

Felling By

Weile Amt

Opmaalt 1820

eje i jorden.

Julenadveren blev nydt under suk og tårer; der var jo tomme pladser ved julebordet. Julemorgen ringede kirkeklokkerne, men de ringede ikke den store glæde ind. Alle søgte til kirken; der var trængsel om siddepladserne. Præsten bad en lang og inderlig bøn til hærskarernes herre om frelse i nøden. Der var stille nytårsaften, ingen skyden, ingen »buttepotter«, ingen potteskår på dørene. Nytårsdag talte præsten igen så bevæget, at kirken fyldtes med suk. Vi kan tænke os klangen, den grådfyldte klang i nytårs-salmen:

I Jesu Kristi navn vi bede dig så såre:
Giv os din fred ad åre! råd bod på alle
savn!

I den mørke juletid ved vi, at dagene vil længes, solen vil stige, så det igen kan blive vår. I folkelivets mørketider ser vi efter ungdommens sind, om der lyser livshåb, så solhverv kan ventes. Jellingdrene var under al denne klagen ret kamplystne og frejdige. Rasmus var led og ked af denne stadige henvisning til Gud, »som om vi ikke selv kunne gøre noget«. Han aftalte med Niels Faarhus, den største skoledreng, at de to skulle ringe den store kirkeklokke til tegn, at nu skulle hver mand dræbe sine indkvarterede kosakker; Rasmus havde læst om, at således havde bornholmerne gjort i svenskekrigen.

Nå, det var jo ubesindig drengesnak; bornholmernes »svineslagtning« er et uhjemlet sagn, og drengenes plan var kun fantasteri. Men ikke få forstandige folk ventede en ærefuld kamp dernede i syd.

Den hærafdeling, vi havde i Holsten, havde gjort sine sager godt, hvad der på jysk er fortalt om i E Bindstouw. Ved Sehested »wa så manne finner, te den jen ku ett spøtt få den aahn; men vi ragt dem endda te sii aa kam walhollen ind te Rensborre.« Hvad Jens her fortæller så jævnt om, var en mindeværdig våbendåd – ja, »Prins Ekmøll«, en af Napoleons dygtigste hærførere, fik en sådan agtelse for de danske soldater, at han regnede dem lige med Frankrigs bedste tropper.

Denne vor tapre hærafdeling lå nu i Rendsborg og ventede, at kongen skulle komme fra Hindsgavl med hovedstyrken, så de i forening kunne genne svenskerne og kosakkerne ud af landet; ret længe fik Bernadotte ikke lov til at blive i Holsten, såsom hans hovedopgave jo var at drage ind i Frankrig. Studenter i København – blandt dem den tidligere Jellingdreng Povl Martin Møller – holdt møde og af lagde under dyb bevægelse det løfte »i tilid til Gud og af kærlighed til brødrene ville de vove livet«. I 400 år havde Norge og Danmark delt godt og ondt som tvillingriger; skulle vi nu uden hæderligt sværdslag og for at hytte vort eget skind afstå Norge? Jellingdrengenes kampmod var ikke meningsløst. Kunne og ville kongen nu med hæder og kraft jage fjenden ud af landet, så ville folket med kærlighedens kåbe dække over hans mildest talt uheldige politik.

Det faldt ind med knagende frost lige efter nytår, »en rigtig kosakvinter«, der varede til efter påske. Den 14. januar, Valdemar den Stores fødselsdag, sluttede kongen den æreløse fred i Kiel, hvorved han afstod Norge. Norge var tabt, æren

var tabt, tilliden til enevoldskongen var tabt. Skamrødmen farvede mange danske kinder.

Nogle unge officerer – blandt dem A. Fr. Tscherning, som blev krigsminister 1848 – var fortvivlede; enkelte brækkede deres sabler, som de ikke måtte bruge. I København fandt man det tidssvarende at opføre på teatret »Jacob v. Thybo«, den storpralende kryster af en soldat.

Men her må vi holde os til, hvorledes fredsudskabet blev modtaget af yngre og ældre i Jelling. Præstens søn Søren (senere prokurator i Ribe) var den første budbringer; men han blev dænget til med sne af andre drenge, »den gabmund«, som ville bilde os ind, at kongen slutter fred uden sværdslag. Det var den unge slægts syn på sagen.

12 dage efter fredsslutningen holdt pastor Ferslev fødselsdag. Egnens proprietærer og møllere og »de honnøtteste« af byens bønder var med. Alle vinduer strålede natten igennem. Der blev danset, spillet kort og drukket. Præsten havde forfattet en vise i anledning af den livsalige fred; omkvædet lød: »Ja, Gud var med os – han være med os – vi frygte ej faren – vi byde dem trods!«

Det var i fuld alvorlig glæde, de sang således; det var ikke en spottevisse over kongen og hans hær, den konge, der havde vist sig krigsgal i fred og fredssyg i krig. To dage senere skulle kongens fødselsdag fejres i Vejle med drik og fredsdans; men himmel og jord stod i et snefog, så de, der gav sig på vej til Vejle, havde nær sat livet til.

Hver lørdag og søndag var der legestue i landsbyerne; ungdommen havde penge

nok og ville mere sig; musikanterne Rasmus Sørensen og Niels fra Hopballe mølle tjente påskedags nat i Høgsholt 30 rigsbanksedler hver; julesorgen varede ikke til påske; folkeangesten dansedes væk. Vi forstår godt, at Grundtvig samme år revsede sit folk for den letsindige, letfærdige, tomme livsglæde.

Danmarks historie oplyser os om, hvad forskel det gør, om et folk taber med skam eller med ære. I en menneskealder efter 1814 måtte vi bære nordmændenes foragt. 50 år senere mistede vi også et land, men i den følgende menneskealder blev sønderjyderne mere og mere hjerteligt knyttet til os, så vi kan sige, at da vi tabte landet, vandt vi først for alvor folket.

Med tabet af æren, af selvagtelsen, følger også tabet af fremtidshåb. Der var stor forskel på Jellingdrengenes fremtidshåb 1814 og 1864. Rasmus Sørensens krigerdrømme var dunstet bort; enevoldskongen kunne ikke være krigsherre. Og så Rasmus efter, om samfundet nu efter krigen bød en dygtig og ærgerrig dreng stillinger, som var værd at hige efter, fandt han ingen. En tid tænkte han på at tage til Amerika. Drengen modnes til yngling under denne kritik af samfundet. I høsten 1814 fik han bud om at komme ud til »Katrinerø« (den senere fattiggård). Magister Rasmus Møller var der i besøg hos sin broder, og med ham fulgte hans anden kone, digteren Christian Winthers moder. Magisteren fortalte Rasmus, at nu kom der en ny skolelov, som skulle blive til velsignelse for folket. Han fortalte om biskop Bojsens seminarium derovre på Lolland, fortalte om den lovpriste grev Reventlow, der mødte til almueskolens

eksaminer i højtidsdragt med alle sine ordener på brystet. Fru Møller stemte i med; hendes søn Christian skulle nu være præst ligesom hans fader; men havde hun flere, så skulle de andre sandelig være lærere; thi nu blev lærerne samfundets støtter.

Rasmus overvejede sagen. 1815 døde gamle Thorbrygger og blev båret til graven af Jelling bønder. Enken gjorde stort begravelsesgilde. Senere blev hun gift med sognefoged Søren Lassen og hed så madam Lassen.

Præsten og provsten ville have Rasmus til fremdeles at holde skole; når han blev 21 år, skulle han blive ansat i embedet. Men Rasmus længtes efter en større ver-

den og videre syn; 1816 tog han over til seminariet på Lolland, og seminarist Niels Jessen fik embedet.

Således mistede Jelling sin begavede fostersøn. Siden har Jelling sendt mange af sine mest begavede sønner og endnu flere af sine kvikkeste døtre ud til andre egne skoler; men ingen af de senere har nået Rasmus Sørensens navnkundighed; han står i historien som fløjmand, forgænger i den lange rad af folkevækkende og folkeledende skolelærere, som har præget vort politiske liv til den dag i dag. Det var livet i det lille Jellingsamfund, der dannede Rasmus Sørensens syn på folkesamfundets brøst og for ønskelige reformer.

1) Nørregård. 2) Nørrelide. 3) Østergård.

4) Grangård. 5) Højgård. 6) Mosevang.

7) Den gamle Gård. 8) Jellinggård.

9) Landmålergården.

Se i øvrigt oplysninger om gårdene side 105.

¹⁰⁾ Indtil for en menneskealder siden kunne man så temmelig se sognets geografi på kirkegården; man holdt på fædres grave ligesom Naboth, ikke alene den enkelte, men hele slægten skulle på hin dag gå frem af den samme grav. »Jeg vil gå igen, hvis de begraver mig nord for kirken«, sagde en gammel gårdmandskone til mig. Den

højtagtede pastor Ferslev havde ønsket så inderligt at måtte blive begravet, så kun kirkemuren skilte hans grav fra prædikestolen; han fik lov til det, skønt det var i Jep Markussens gravsted, og hans grav blev muret 1830, men kun få nulevende ved, at præsten ligger i dette gravsted.

¹¹⁾ Om denne præst se Vejle Amts Aarbøger for 1912, side 176 ff.

¹²⁾ Om Thorbrygger er fortalt efter Rasmus Sørensen »Mit Levnedsløb«; Oplæsningerne fra prædikestolen findes i Uldum liber daticus, men har naturligvis fundet sted i alle kirker, også i Jelling.

Frands Johan Ring
AF JELLINGS NYERE HISTORIE
(fortsat)

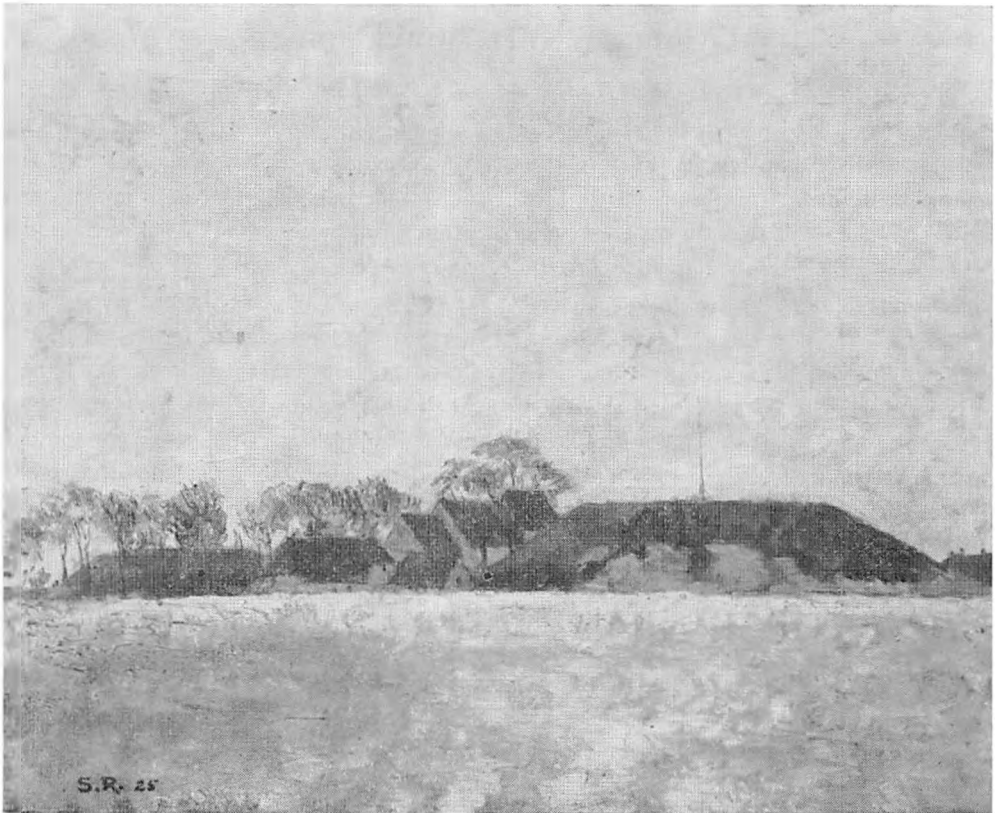

Foto efter maleri af Svend Ring 1925

*Kære læser in spe!
Hvis du kun har et nedladende, bedre-
vidende smil til overs for svundne tiders
troskyldighed, så tag hellere en anden bog
og lad denne ligge.*

Fr. Job.

Der indledes med en beretning om et af forrige århundredes største historiske fund, som M.S. har fået det fortalt af sin første svigerfar, sognefoged Hans Christensen, Nørgård, søn af den omtalte Christen Sørensen.

I Finn Magnussen og C. J. Thomsen: Mindesmærkerne ved Jellinge, 1823 (Wormianum 1973) ser man, at C. Sørensen ikke blot får anerkendende omtale (et par gange), men at han også tages med som medunderskriver af den første rapport.

P.s. Kan vi i dag egentlig forestille os, hvor megen sund fornuft og selvkontrol der krævedes af en bonde i 1820 for at kunne sætte sig ud over tidens grasserende overtro?

Dronning Tyras gravkammer

Sommeren 1820 var ualmindelig tør; brøndene i Jelling tørrede ud, så man måtte hente vand fra Fårup sø til kreaturerne. Selv »Tyras brønd« – eller »kilde« – på Tyras høj tørrede ud. Bymændene samledes og vedtog at rense den. – »Tyras brønd« var et hul oven i højen, hvor der altid stod vand, undertiden så rigeligt, at det løb ned ad højens sider. Nu om dage er vel ingen i tvivl om, at hullet stammer fra gravrøvere, som har været på spil; men datiden havde en hel anderledes forklaring. Alle i Jelling kendte sagnet om, at den hedenske kong Gorm og den kristne dronning Tyra talte om, hvis tro der var den stærkeste. Tyra sluttede samtalen med at sige: »Når jeg er død, skal der ske et tegn, som beviser, at min tro er den rette«. Og se, fra den døde dronnings bryst udsprang en kilde, hvis vand vældede op af højen og løb ned ad dens sider. Kilden var selvfølgelig hellig; men den tabte sin lægedomskraft, da man vaskede en skabet hest i dens vand. Trods dette var der, som pastor Ferslev sagde, »ikke mage til vand«, hvorfor præstens pige hver dag måtte hente vand til pastorens aftente fra Tyras brønd.

Under ledelse af sognefoged Christen Sørensen, kaldet Kristen Præst, (fordi hans fader en gang havde tjent hos en præst), tog bymændene fat på rensningen; de gravede en del dynd op og nogle store sten; det var selvfølgelig brøndens sider, der var skredet sammen. Men så stødte de på nogle svære egeplanker, der lå ved siden af hverandre, og et par var hugget over. Det passede jo ikke til en bund i brønden; ydermere opdagede de, at der var et rum under plankerne, og de hørte et bulder dernede fra. Så standsede arbejdet, for det måtte være en bolig for »de underjordiske«, og dem måtte man grumme nødig fortørne.

Kristen Præst har haft en anden opfattelse; han lod hullet dække til med lemme og indberettede sagen til herredsfogden og amtmanden, der beordrede vagt ved hullet, indtil der kom sagkyndige folk fra København. Professor Finn Magnussen og hans assistent, Chr. Thomsen, kom så til Jelling for at undersøge fundet. Ved hjælp af en stige kom Finn Magnussen ned på bjælkerne. Ingen andre end Kristen Præst turde gå med derned. De bandt en lygte på en lang stang, og ved at lyse omkring

i rummet nedenunder fik professoren et nogenlunde begreb om gravkammerets udseende og størrelse. – Næste sommer (1821) blev det hele nærmere undersøgt, og de fundne sager er nu på Nationalmuseet. »Brønden« blev fyldt og højene istandsat og hegnet. For den iver og omtanke Kristen Præst havde lagt for dagen, blev han belønnet; Finn Magnussen skriver: »Den brave og oplyste sognefoged, Christen Sørensen, som uden at forlange mindste godtgørelse, ufortrøden på flere måder har søgt at befordre disse foretagender, har af kommissionen erholdt et anseligt sølvbæger med følgende indskrift:

Til Christen Sørensen,
Sognefoged i Jellinge
som Agtelsesminde
fra Den kongelige Kommission
for Oldsagers Bevaring,
1821«.

Bægeret, der er syv tommer højt (ca. 20 cm) og forsynet med låg, blev højtideligt overrakt af amtmanden; desuden fik Kristen Præst nogle bøger (sagaer), og han blev senere dannebrogsmænd. Sin vedvarende interesse for oldtidsminderne i Jelling viste Kristen Præst ved hvert års pinselørdag at købe 3–4 pund grøn sæbe og vaske runestenene.

M.S. er nok hovedkilden til F.J.R.'s beretning om det gamle Jelling, men en ikke uvæsentlig del må han have fra moderens forældre, Frands Peder Jensen og Hanne Kathrine, f. Buch på Nørrelide, hvor F.J.R. var hyrdedreng og landbrugsmedhjælper i fritiden i skolealderen. Her lærte han også at smede et søm – man var alsidig dengang.

Jelling omkring 1840-60

Ryen var indhegnet, for at ikke gæssene, som græssede på gadejorden og plaskede i de mange smådamme, skulle gå ud på markerne. Drengene tjente tit en skilling ved at åbne og lukke vejenes led for en »fin« vogn. Gadejorden, som i 1906 kostede 1 à 2 kr. kvadratalen, lå hen som den sidste rest af »fællesskabet«. På stykket mellem »æ kufuot« (Skovgade) og Østerbydammen havde gårdfolkene en fælles kålhave. Mændene mødte en aftalt

Frands Peter Jensen
og Johanne Kathrine f. Buch
Nørrelide

dag med hver sin hjulbør, gødning og en spade, konerne kom med planter. Dagen fejredes med en tår kaffe. – Gårdene lå tæt sammen. Det var mest gamle bindingsværkshuse med stråtag. (Seminarielærer Trahn byggede i 1845 det første teglhængte hus i Jelling, det første i Skovgade). – Storke knejsede på taget, og svaerne byggede i de lave porte. Inde i gårdene lå de solbakte, regnvaskede møddinger, mens de brune møddingpøle fandt et eller andet udløb for at komme af vejen. Inde i stuerne var der sandstrøede lergulve, bilæggerovne og alkovesenge med bomuldsforhæng eller træskodder for. Luften inde var ikke god; der var vel et »slagvindue«, som kunne lukkes op, (de andre var sømmet fast); men man lukkede nødig varmen ud. På hylder eller i skabe stod mælkefadene (flade træbøtter). Om sommeren kærnedede man smør og solgte det til høker Ole Iversen for 12 skilling (25 øre) pundet; om vinteren gav kun et par køer mælk og kunne lige forsyne familien med smør. Kun én gård i østerbyen (Nørgård) havde fjælgulv i sin endestue. En fattig kone bad om lov til at kigge derind, og da hun så dragkisten med koppen ovenpå, udbød hun: »Åh, en får da rigtig en forsmag på Paradis!« Dette udråb giver os et lille indblik i fattigfolks

Skovgade; til venstre Trahns hus (1845) – senere Bønneløkkes og R. J. Holms præparandskole. Til højre Marius Sørensens hus »Danvi«. Tegnet af Fr. Joh. Ring.

paradisdrømme på de tider. –

I de lange vinteraftener sad man om tællelyset og spandt, dog ikke i juletiden; thi da måtte ingenting gå rundt, hverken rokkehjul eller vognhjul. Opvasken efter middag (unnen) var hurtig besørget; når det fælles grødfad var sat til side og »mælkevejene« var tørret af bordet, var det kun at vaske skeerne af, hvis man ikke nøjedes med at slikke dem af og sætte dem fast ved en vindueskrog eller i klemme ved en loftsbjælke. Fra klokken to til sengetid sad madmor og pigerne og spandt, – kun afbrudt af malkningen; madmor og storepigen spandt uld og hør, lillepigen blår; de store børn kartede $\frac{1}{4}$ pund uld til hver. Også karlene kunne deltage i kartningen og derved tjene tøj til en vest, – som en slags løntillæg. Det var altid en afveksling fra at stå i laden og svinge plejlen dag ud og dag ind, en vinter lang; ellers bandt de koste af ris eller lyng og bandt halmkurve (løbe). Snekastning kunne i hårde vintre blive en

daglig foreteelse. –

Juleforberedelserne bragte afveksling i den daglige ensformighed, – der skulle brygges, bages og slagtes. Ind under jul kom fattige koner og bad om »en almiss' til jul«, og de fik et hvedebrød eller et stykke sul eller et julelys, – og ingen måtte gå tomhændet fra gården. Skikken holdt sig århundredet ud. – Juletræ kendtes ikke, det kom først i pastor Svendsens tid. Men i julen vankede der risengrød med smør og kanel (det fornemme krydderi!), steg og æbleskiver og pebernødder med peber i. – Nogle steder spillede man kort om æbleskiverne, og børnene spillede »Mis« om pebernødderne. Den, der »stod«, måtte tage til sig af bunken, til han ramte den hemmeligt udpegede »Mis«. Man kunne også gemme nogle pebernødder i hånden og sige »hjojt hier« (hjørt her), »hunde er flier« var svaret. Gæt hvor mange. Gættedes rigtigt, vandt man alle; gættedes galt, måtte man bøde samme antal. Man kunne også

gemme en pebernød i hånden og sige: »mi' gris er rendt ad æ skov.« Svar: »min er med. Under hvafornt træ?.« – Så gjaldt det om at udpege den finger, som var den rigtige »træ«, eller betale. Gevinsten vogtedes nøje – om fornødent i en lomme.

I juletiden, der varede til Hellig tre Konger, gik det løs med julegilder. Da kunne konerne få kaffe, selv om det var søgnedag (»i æ søgn jul«). Mændene mødte med deres merskumspiber og fyldte snart de lavloftede stuer med en stram røg, som siden kunne smages på smørret. Man havde ikke tændstikker (svovlstikker). Om morgenen tændte pigerne ild ved hjælp af et fyrtoj (flint og et stykke stål); ved gilder blev der sat et »fyrfad« (en metalskål med tørvegløder i) ind på bordet, og her kunne mændene tage en glød til piben.

Helligtrekongersaften brændte man særlige lys – et tykt lys, der foroven delte sig i tre; enkelte steder – hos Marius Lunds – støbte man lyset med krudt i, som futede af, når flammen nåede ned til det tykke af lyset. – Fut! – så gik lyset ud, og julen var fulgt til dørs med manér. – Ungfolk holdt af og til »legestuer«. En bonde overlod dem sin endestue. Kristen Bojsen spillede mod at få en mark (33 øre) i spillemandspenge af hver karl, og når man så spiste en god nadver, behøvede man kun at købe lidt fortæring. Ældre folk sad imens og spillede »Brus«. I Hørup var de så forsorne, at de spillede »Trekort« om penge. – De værste udgiftsposter var støvlerne. Selv gårdmandssønner havde et par andelsstøvler, som de hver til sin tid havde stået til konfirmation i. Jacob »Odense« (Larsen) var byens

skomager og anbefalede sine varer på sit fynsk: »Je har »sytt« der og »sytt« der, og her har je sat en lap; vil du smøre dem og tør'e dem og hænge dem op på en væg, så kan du have støvler hele din levetid«. – Men under dansen kunne støvlerne ikke hænge på væggen, – og de dygtigste karle tjente kun 24 rdl. i årsløn; pigerne fik 12 rdl. foruden et pund uld, et par træsko og lærred til en særk. Ved de daglige måltider måtte de stå op, mens karlene sad på bænken langs væggen – efter rang, med husbond for bordenden.

Man gik naturligvis i hjemmelavede klæder; indtil 1860erne kunne velhavende gårdmandsbørn blive voksne, inden de fik »købetøj«. Det hjemmevævede og -farvede var ikke altid farveægte; det hændte, at karlenes skjorte og halstørklæde blev blå under dansen, som jo, i modsætning til den moderne dans, nok kunne drive sveden ud. – De ældre kvinder gik endnu med »røde bindeærmer«, sirtses hue med snip, og til stads »hovedtøjet«, som nåede at komme med på fotografierne fra treserne. Til konfirmationen mødte gårdmandssønnerne med høj hat. Velstående gårdmandsdøtre gik til Vejle i blankskurede træsko med skinnende tinkramper. Et par Jellingpiger i træsko blev på gaden hånet af nogle Vejlepiger: »Bonde-knold fra 1812 o.s.v.« – Til sidst vendte 13-årige Trine fra Skovdallunds mølle sig og sagde: »Gud nåde jer arme stakler, hvis I ett håed æ bønder!« – De fleste mænd havde aflagt den røde »lue« og knæbukserne; gamle Jep Markussen (død 1852 »af alderdom«, 90 år), holdt længst på dem; han holdt i det hele taget meget på det gamle, og dog blev han den første,

der sendte sin søn ud i den store verden for at lære nye driftsmetoder. – Forbedringer i driften kunne tiltrænges. Inde i nødset stod eller lå de magre køer; henad foråret var de ikke altid i stand til at rejse sig ved egen hjælp, – de måtte »hales« op. Der blev røgtet tre gange om dagen; det var halm og atter halm, man gav dem; fik de end lidt hø imellem, blev dette ikke uden grund regnet til sulteføde, som de tabte kødet efter. Et tilskud til foderet kunne nok gøres nødvendig; men der var dog ingen i Jelling, der gjorde som Terkel Drejer i Uldum; man sagde, »han gav hans køer grønne briller og fodret dem med høvspåner«. – Om vinteren kunne den frosne gødning »knalde« mod skovlen. – Det var et ynkeligt syn at se køerne stagle ud på marken i forårstiden; man skulle tro, det var en helt unødvendig forsigtighedsregel af jorddrengen at liste sig ind i nødset påskemorgen og svinge sin skjorte over køerne, for at de ikke skulle »bejse«, når bremserne summede i sommerluften. –

Avlsredskaberne var simple. Hjulploven måtte trækkes af fire heste. Hvor liden forbindelse man end havde med omverdenen, havde man dog hørt om svingploven, som Landhusholdningsselskabet virkede for at indføre. – Ungkarl Markus Jepsen (fader til Peder Markussen) drog i 30'erne til Sjælland for at tjene på en veldreven gård. Han kom tilbage med en svingplov. Det sprang i øjnene, at en sådan var langt at foretrække for hjulploven, og de andre gårdes sønner sørgede for snarest mulig at køre hjulploven i stykker for at få svingplove. Den sidste hjulplov forsvandt her fra egnen, da gamle Jacob

Pedersen i Hygum gik på aftægt (ca. 1885).

Harverne havde trætænder og gjorde ikke knoldene stor skade. 1843 så man den første harve med jerntænder i Hygum, – Hygum var en halvsnæs år foran Jelling. Nikolaj Jensen (senere ejer af »Katrine-ro«, Fattiggården kaldte vi den siden) var ude at tjene og så da jernharvetænder, som smeden i Solskov lavede. Han sendte en sådan tingest til sin broder Thomas Jensen (d. 1855); (hans gård lå, hvor nu mejeriet ligger), og Jellingmændene brød forgæves deres hoveder med, hvad sådan en kunne bruges til. Langt om længe fulgte mundtlig besked, og så fik Jørgen Smed (d. 1868) travlt. Smeden var i de tider byens »embedsmand«. Han havde »embedsbolig« og jordlod ved siden af skoleloddet (nede ved skoven). Gårdmændene drev hans lod, men så skulle han til gengæld istandsætte deres sager, og kun når nyt skulle laves, fik han betaling. Jørgen Smed fik travlt med at smede jerntænder. Når en gårdmand skulle til smedie, måtte han medbringe kul (»tørvekul« fra bagningen) og jern og selv slå forhammeren; smeden fulgte med hjem og fik kosten den dag. Som sagt, Jørgen Smed fik travlt med at smede jerntænder. – Ellers kunne smeden også ordne hule tænder – med gloende jern! – Skulle tanden trækkes ud, var han også mand for det. – Den ene forbedring fører den anden med sig. Snart begyndte man at sætte »jernbed« på træskovlene. I 1820 havde kun én vogn i Hørup jernbeslag; nu kom der ringe om vognhjulene, og så kunne vognene bære mere, ja, man kunne køre en lavn brænde til Vejle i tre læs og få seks

rdl. for den. – Køretøjerne var ikke så fine som nu om dage; forspændene heller ikke; tit så man en hest eller en stud for vognen. Bringeseler kendtes ikke så lidt som krydstømme. Hestene havde sivpuder om halsen at trække i, det såkaldte »stavgøj«. Vognene havde »vøgret« bagsmække (flettet af pilevånd), som gik et lille stykke ind i kassen. Agestolene havde træbøjler til ryg, og man sad på en lærredspude, som var stoppet med halm. Manden havde

om vinteren et slag (en »Chenille«) over skuldrene; konen brugte en sæk med rug-halm til fodpose. Det vakte opsigt i byen, da Jørgen Laursen fik en stor paraply, og hans børn jublede, da de under en køretur sad under denne tøjhimmel og altså på en måde kørte i lukket vogn, ligesom de havde set fornemme folk gøre. – Jo, det var et under, og Jørgen Rebslager bedyrede, at »det var den stø'st opfindels' siden verdens skabelse«.

DEN STORE BRAND 1840

Onsdag d. 3. juni 1840 kom med storm og regnbyger. Ved to-tiden, da folk var ved at komme op fra middagssøvnen, lød pludselig råbet Brand! – Der var opstået ild i landmåler Mikkel Jensens gård. Hele østerbyen fyldtes med røg og brændende halmstumper. Ilden fortærede Hans Greens hus og fløj videre; den antændte Jørgen Laursens og Markus Jepsens gårde; dem lykkedes det at redde; men imens havde ilden fået så godt fat i Jens Pedersens og Kristen Præsts sammenbyggede gårde, at de ikke stod til at redde. I løbet af en halv time lå det hele på jorden. Kristen Præst havde ondt ved at få sin kone og gamle moder ud. Folk var helt forvirrede; hvor forstyrrede de var, fremgår af, at Kristian Smed var kommen op på loftet på Nørgård for at redde et kostbart sæt ridetøj, der hang på et jernspiger, – smeden reddede spigeret; men sadeltøjet brændte. – Efterhånden savnede man Mikkel Jensens to-årige søn, Anton, og mange troede, han var brændt inde. Nej, heldigvis, lærer Jessen havde set den lille Anton tulle rundt i forvirringen og havde

taget ham med hjem i skolen, hvor han lå og sov trygt. Jessen havde glemt at melde det.

I brandforhøret hedder det: »Christen Sørensens hustru var meget nedbøjet og ude af fatning, – og Jens Pedersens hustru, Johanne Clemensdatter, var nedtrykt af sorg og bekymring«. – Ikke underligt, at der i de gamle Jelling-boer sad en stadig lurende skræk for ildebrand; man gik ikke i seng uden at have forvisset sig om, at vandspanden var fyldt; – så det ud til tordenvejr, gik man ikke i seng, og der var forbud mod at komme i udhusene med tændt lys eller lygte. – Hvordan ilden var opkommen, blev aldrig opklaret. – En ildebrand var i de tider en stor ulykke. Bygningerne var forsikrede for ca. 2000 rdl. hver; – det hele brændte; i den ene gård takseredes resterne til seks rdl.; noget lignende de andre steder. Løsøreforsikring kendtes ikke; Vejle amts (ældre) brandkasse ville ikke forsikre indbo i gårde, der lå tæt sammen, så tabene var store. – Sognepræsten, Kemp, og hans forgænger, pastor Nielsen, og provst

Zahle i Hvejsel, indrykkede et opråb i »Veje Amts Avis«: »Onsdag d. 3. juni var en rædselsdag for Jelling by. I den voldsomme storm, som da herskede, udbrød i en gård ildløs, der inden en times forløb nedbrændte tvende andre gårde og et hus, hvorved syv familier med tjeneste-tyende blev husvilde«, og de beder derfor »medlidende menneskevenner« række en hjælpende hånd. Men der indkom – ifølge avisen – kun 32 rdl. Derimod var der stor hjælpsomhed med kørsel, arbejde, halm til tag o.s.v. – Det blev befalelet ovenfra, at en af gårdene skulle flyttes ud. Jens Pedersen fik 100 rdl. i flyttehjælp og byggede gården »Nørrelide«, som nu ejes af hans oldebarn, Harald Frandsen. Laden er købt fra Hvejsel præstegård og står endnu. –

På Haughus boede den gang kammerråd Linnemann; han var en købmandssøn fra Vejle og havde som barn oplevet, at hans fader mistede næsten alt, hvad han ejede, ved en brand (1786), hvor næsten hele Nørregade brændte. Han fik ideen til at få oprettet en brandforsikring for løsøre; han fik kammerråd Hansen på Rugballegård med i arbejdet, og det lykkedes dem i 1841 at få oprettet »Veje Amts yngre Brandforsikring«, der har virket i godt 125 år. Linnemann valgtes til »præsident« og Hansen til kasserer; senere byttede de gårde, også bogstaveligt, idet Linnemann flyttede til Hopballegård og Hansen til Bøgelund, så de ledende boede nær hinanden, til held for arbejdet. Senere overtog gårdejer C. S. Ejsing kassererposten, der gik i arv til hans søn, Peder Ejsing. Kassen har næsten uafbrudt været styret fra Jelling, hvorfor den ofte

kaldes »Jelling-Kassen« eller simpelt hen »Ejsings Kasse«; navnet Ejsing har i mere end 50 år været knyttet til »Veje Amts yngre Brandforsikring«.

I Ejsings gård hænger over døren et »Brandbræt« – et stykke egeplanke, hvori der er indhugget:

»Oh Fader, du vor Sønd forlad,
at det os icke mere skader,
bevar vor hus for Ildebrand
oc denum, som os hader,
ti du alene rader.

Anno 1731.«

Der var vel ikke mange i Jelling, der tvivlede på, at dette brandbræt havde reddet Jørgen Laursens gård fra branden. Et lignende bræt havde hængt i gården Rosenvold; men en ny ejer tog det ned, – og snart efter brændte gården (1851). Nogle mente sig sikret mod brand ved at gå med en »Tordensten« i lommen, (en spådejsten, eller sebedejsten, vil sige et forstenet søpindsvin). Rosenvold blev bygget op i herregårdsstil, med stor afstand mellem udhusene og stuehuset. Gården er nu forsvunden, men navnet er bevaret i gaden, der går ud over dens marker.

Jellingmændene lejede Peder Tørrild (senere Jacob Vægter) til at gå som vægter hver nat; til bestemte tider skulle han synge et vægtervers uden for gårdens sovekammervindue; vækkede han familien, kunne den vende sig og trygt sove videre; kl. 11 skulle han vække Jens Pedersen på Nørrelide, så var der kontrolleret. – Endnu i 1860-erne hørtes vægtersangen i Jelling i de stille nætter. Et par

gamle husmandsfolk, som var på besøg, troede at have hørt englesang om natten; men det var Jacob Vægter – og han sang ikke særlig kønt.

Det var storbranden, som gav anledning

til oprettelse af brandkassen; forsikringssummen var først $\frac{1}{2}$ mill.; i 1906 var den steget til 75 mill. og i 1925 til 215 mill. kr.

LANDBRUGETS UDVIKLING

Marken var inddelt i ti indtægter. Man »fælde« (pløjede) om efteråret. Om foråret såedes måske boghvede, og når den var bjærget, pløjedes til rug. Efter rug kom byg – dernæst havre i tre år og så græs i to-tre år. Agerhø blev der ikke noget af, kun lidt tynd kløver. Man såede en halv eller en hel skæppe hørfrø; men redskaberne til at brøde, skage og hegle hør er forlængst forsvundne og kendes slet ikke af den yngre slægt. Haverne var lidt forskellige, men bar alle præg af det oprindelige mønster: de stive franske haver; her var stokroser, blåsko og stive buksbomhække om retvinklede urtebedsstykker.

Danmarks jord var i tidernes løb bleven for kalkfattig. Det spurgtes også i Jelling, at kalk kunne gøre underværker på ageren, og nogle begyndte at køre kalk fra engene nede ved åen, hvor kilderne gennem århundreder har hentet kalk fra jordens indre og aflejret den. Men skulle det batte noget, måtte man i lag med mergling. Nutidens unge landmænd kan næppe tænke sig, at der måtte en god del energi og driftighed til, før en mand tog fat på det store og kostbare arbejde at mergle sin mark. – 1843 sendte Jens Pedersen sin attenårige søn Frands Peder op til Jens Andersen i Hygum for at tjene. Hygum var jo en halv snes år foran Jelling i udvik-

ling. – Jens Andersen merglede –. Betegnende for tidens sparsommelighed er det, at karlene ikke måtte bruge træskovle med »jernbed« for ikke at slide for meget på mergelladdet; men nede i graven var »jernbed« på skovlen tilladt – ja, nødvendigt.

1852 overtog Frands Peder sin faders gård og tog straks fat på merglingen, skønt de gamle rystede på hovedet; »man kunne tidlig nok få lejekorn på sin mark«. – En daglejer fik almindeligvis to mark i dagløn (66 øre) for at arbejde fra kl. 5 til solnedgang; men mergelarbejderne forlangte tre mark i dagløn. Eksemplet smittede med hensyn til merglingen; naboen Markus Jepsen tog fat, og de andre fulgte efter. – Mergelgravene har siden tjent til badesteder for byens ungdom. – »Store Terkel«, der boede i »Peters fødested« nede ved åen, gravede mergel for Frands Peder; når han rettede ryggen lidt, holdt han en strakt arm op mod solen for at måle med fingrene, hvor længe der var til fyraften, mens han sang på »egen melodi«: Søde Gud lad solen synke! – På Frands Peders mark lå der 16 bronccalderhøje, »Mangehøje«; de blev brugt til fyld i en særlig stor mergelgrav, så der nu kun er tre tilbage, – fredede –. Som stor dreng bebrejdede jeg en gang min bedstefader, at han havde sløjftet de mange høje og fik til svar: »De lå jo mæ i æ vej«.

– Med merglingen var der givet betingelser for en langt stærkere kornavl og for agerhø. Men det sure vand skadede planterne og gav koldfeber til menneskene. Man gravede store grøfter til vandets afledning. På Nørgårds og Anesmindedes marker er de dybe grøfter først slettede efter 2. verdenskrig. Grøfterne hjalp, men grøftekanterne var slemme avlssteder for ugræs, og man kunne jo ikke gennemskære sin mark med dybe grøfter. Derfor tog man fat på rørlægning i halvtredserne. Dr. Boye på Haughus var her foregangsmand. Navnet »dræning« minder endnu om, at danskerne har lært denne kunst af skotterne. – Det franske navn »sous terrain« blev til »sutterender«. – Under Orla Lehmanns styrelse fik amtet gode landeveje, – »makadamiserede« som man kalder dem efter Mac Adam, der lærte folk ved hjælp af sten at danne fjeldhårde veje i blød slettebund, – og nu agedes mange læs korn til Vejle. – Indtil 1850 var porttolden en slem hindring for handelen mellem by og opland. Vejle var afspærret fra sit opland ved en toldlinje og havde vagtposter ved alle indkørsler til byen. Hvor nu købmand M. Christiansen bor (ved Dæmningen) var der en »cisebod«. Enhver vogn måtte holde, mens toldbetjenten undersøgte dens indhold og tog told af varerne. På markedsdage var det et ulideligt tidsspild at holde i de

lange vognrækker, der dækkede Jellingvejen og Horsens-vejen. Fodgængere søgte at snyde »posekikkerne«. En gammel mand stoppede sin høje hat så fuld med æg, at der trykkes småbuler i siden, og stak så hovedet ind i ciseboden med de ord: »Ja, idaw ha'r a ett nowed«. Toldbetjentene gennemskuede listen, slog ned i hatten og sagde: »Gå du kun så, gamle mand«. Historien melder ikke noget om, hvordan den gamle mand fik sin hat af. I 1850 blev porttolden ophævet i Vejle som i andre byer. – Mere end toldlinjen om vore købstæder havde Englands urimelige – for ikke at sige ugudelige – beskyttelseslove hindret handelen. Nu gik England over til frihandel, og det mærkedes også i Jelling, særlig som en stærk prisstigning. 1853 begyndte Frands Peder Jensen at samle smør i fjerdingen, og så blev det en nødvendighed at indrette mælkestuer med frisk, ren, kølig luft. Stangkærnen blev for besværlig; fra omkring 1864 fik man vindekærner, vuggekærner, – ja, Frederik Hansen (Nørgård) fik sig en hundekærne, (en stor hund løb inde i et hjul, som den fik til at løbe rundt og drive kærnen). – Efterhånden døde også de gamle koner, som kunne forhekse kærnerne hos deres uvenner. Det ene med det andet gjorde, at smørtilvirkningen tiltog stærkt.

JELLING HEDE

»Jelling Hede« – eller Jelling mark, omtales jo i den gamle Edda, fordi kong Frode lagde en guldring derude ved alfarvej. Guldringen blev stjålet, men »der

lå guld under gyvelrod«: – der lå grøde i bunden. Nu var tiden kommen, da guldet skulle drages frem. Omkring århundredskiftet blev en gammel herreds-

vurderingsmand (Kristen Hansen, Grejsdal) spurgt: hvor han havde fundet den allerstørste fremgang i Tyrriid herred. Han svarede: »På Jelling mark; thi der har de løftet i flok, alle mand. For 50 år siden hjalp de trolig hinanden med at rejse deres køer om foråret; nu har de hjulpet hinanden til at gøre markerne til skudsmålsbøger for ihærdigt slid; hver mand har sin skudsmålsbog liggende om sit hus og sin gård«. – Det var kunstgødningen, som hjalp dem frem. Seminarielærer Ipsen havde gjort forsøg på Ejsings mark; en tid lejede han Hans Kristensens toft – »æ Goeshaw'«, og havde Hans Fynbo til at passe den. Men resultatet var ikke så godt, at Jellingbønderne tog fat i det større. Det gjorde de derimod derude på Jelling mark. Søren Kr. Kristensen havde merglet og arbejdet meget på sin mark, og Markus Jørgensen (broder til Jens Jørgensen, Bjerregård) havde opdyrket lyngland; han byggede på præstegårdens hede-lod, plantede to rosenbuske i haven og kaldte gården »Rosenholm«, – efter hvad han ønskede, den skulle blive; men fodringen var for ringe til, at det kunne holde. Da tog Niels Mols (senere i Bjerlev) sig for at bygge gødningshus (han havde vistnok lært det ovre hos P. Andersen, Hygum Vestermark); det var i 1874. Jes Grøn og flere fulgte eksemplet; virkningen var forbavsende og opfordrede til brug af kunstgødning. Snart bølgede rugmarkerne lige så høje og tætte som oppe på byens frugtbare marker; enkelte gamle, som havde været imod kunstgødningen, var

nu nærved at bruge den til overmål. –

Ved veje og markskel havde før stået høje, lynggroede diger med grøfter på begge sider. Nu svandt disse, og på sine steder ser man lange smalle tjørnehegn i stedet for. Det er vanskeligt at nævne foregangsmænd herude, da de så kønt har holdt trop. I stedet for usle »Krumhverrer« (vinkelbygget hus med stald) ser man nu velbyggede gårde; Jes Grøn f. eks. har selv strøget og brændt alle stenene til sin smukke gård, og skønt han kun havde råd til at købe »vragrør«, har han fået det sure vand bort, så han nu avler rigeligt til mer end dobbelt besætning af, hvad der var i hans faders tid. – Hans brødre drog til fjerne lande og gravede guld (Amerika og Australien), og det skal de ikke høre ilde for, eftersom Danmark dengang gav dem så tarvelige udsigter; men Danmark skylder dem ære og tak, som blev hjemme og hævdede deres lille del af landet til at give mer end dobbelt afgrøde. Jes Grøns naboer både til øst og vest holder ligeledes dobbelt afgrøde og besætning af, hvad deres formænd havde.

1859 fik »Jelling hede«, som ældre folk endnu i dette århundredes begyndelse sagde, sin skole; den blev bygget på Styvels mark og udmærkede sig ved det dengang sjældne tegtag; stedet kaldes endnu »æ rø'e skuel«. R. J. Holm var dens første lærer, til han blev seminarielærer i Jelling (1867). Skolen blev et par år senere flyttet til Kidde (Mølvang).

»Svendens tid« var et særligt begreb. Det var både seminariets og kirkens guldalder, der kom til at præge især seminariet langt ind i vort århundrede. Hans navn dukker da også op gang på gang i forskellige andre afsnit.

I dette afsnit findes den fantastiske historie om »slaveoprøret i Rendsborg«. Også her viste Christen Sørensen, skønt nu aftægtsmand og noget senil, sin enestående sunde fornuft og dømmekraft ved at betegne det hele som falske rygter.

Jelling seminarium 1841-72

Jelling Seminarium blev oprettet efter udstedelsen af sprogeskriptet 1840 for at skaffe danske lærere til Sønderjylland som modvægt mod Tønder, hvor både lærere og elever var Slesvig-Holstenere; det blev lagt i Jelling for ikke at virke udfordrende; Ribe var ellers foreslået. Pastor Nielsen i Jelling var en mand med »et uplettet rygte og en fast karakter«, og hvad mere skulle man egentlig forlange af en seminarieførstander. Når pastor Nielsen rejste hen og så, hvorledes man drev seminarium andre steder, så kunne han nok forestå det ny seminarium. Tog man så til andenlærer en teologisk kandidat, der ventede på præsteembede, kunne han lønnes med 300 rdl. Til 3¹-lærer skulle man have en seminarist; han måtte nøjes med 200 rdl. i løn; hele anstalten måtte ikke gerne koste mere end 1000 rdl. årlig, for »Nu ville vi alle spare«. (Chr. VIII.)

Jelling må have været underforsynet med håndværkere, siden det var en gård-ejer og handelsmand, Anders Kyed i Hvejsel, som påtog sig at bygge det hele for 1850 rdl. Den ny bygning havde som alle andre huse i Jelling stråtag; den rummede to skolestuer med en forstue (altid fyldt med træsko), to lærerboliger og et musik-

værelse, der tillige var bibliotek – bogsamlingen blev siden henvist til et lille rum oppe under taget. Da seminariet i 1845 skulle have en sidebygning til gymnastiksal, var det igen en gårdejer, Niels Ravn i Jelling, der påtog sig byggearbejdet. Foran den hvidkalkede bygning blev plantet nogle træer og tillige gravet en dam, som skulle minde om den gamle kongsgårds voldgrave. Sådan tog den tids seminariebyggeri sig ud.

Var der stor forskel på datidens seminariebygninger og nutidens, var den tids seminarister og deres forhold også en hel del forskellige fra nutidens. Det var ikke let at få bolig og kost. For at hjælpe på bolignøden ofrede Hanne Ravn på »Rosenvold« sin storstue til fire; der blev sat et par store senge derind, bord og stole var der i forvejen – så kunne »æ seminar-kæel« ikke få bedre lejlighed. De skulle rigtignok ind gennem familiens sovekammer for at komme til deres logi, men det kunne man nok finde sig i. I flere gårde blev der indrettet et lille hummer i enden af et udhus, en dobbeltseng, to træstole og et bord var møblementet; kom der fremmede, kunne de jo sidde på halvki-stens rundé låg. Prisen for logi og varme samt kaffe, te og middagsmad var 30 rdl.

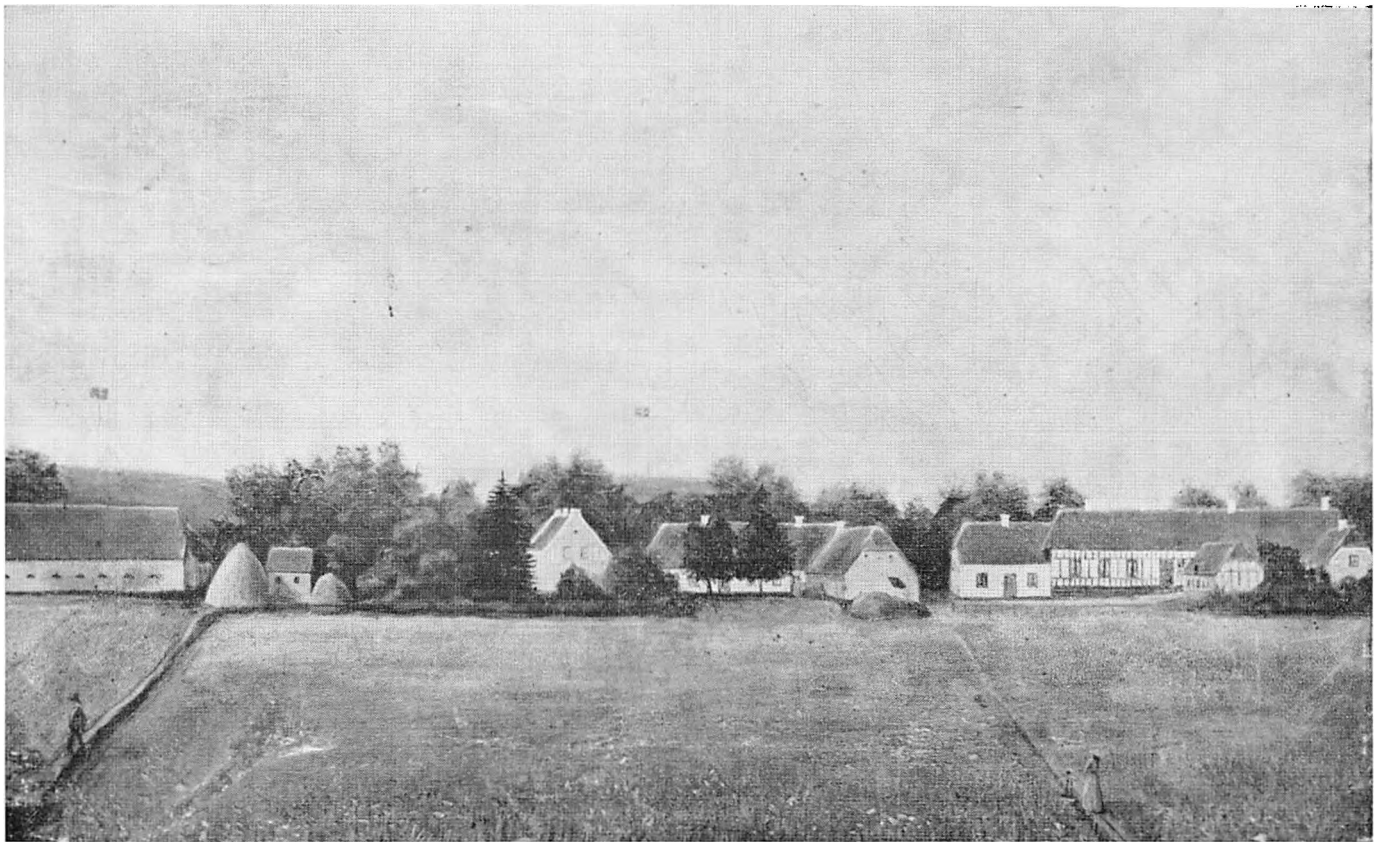
for et år. Når elevens fader kom kørende med sengeklæder og halvkiste, havde han måske 12 skæpper rug med; hvis værtinden fik rugen, kunne hun levere brød til kaffe og te. Jævnlig gik eleverne ind til familien og åd byggørød til nadver af det fælles fad – det smagte så rart hjemligt. Elever fra egnen fik røget fårelår, ost og smør hjemmefra; smørret fik ikke sjældent egen farve i den rustne blikdåse – noget i retning af grøn sæbe. Kaffen var også dyr dengang – sparsommelighed var påkrævet, mente vel konen, der gav sin mand besked om at stå op og lave kaffe. »Først ka do gi mæ kaffe o æ seng, så ka do hæld' no wand o å gi æ semmerister, og så ka do hæld' no wand o å sjel ta nowed«.

Selv om 30 rdl. ikke var nogen svimlende sum, syntes Hans Pedersen fra Bjerre herred – digteren H. H. Seedorffs farfar, der kom til Jelling i 1842 – at det var optrækkeri. Han fik da også et billigere logi. Han gik til byens skomager, Jakob Odense, som boede på »Bjerget«, for at få en flække under sin støvle. Jakob Odense havde brevsamlingssted; til almindelig dødelige sendte han bud, når der lå brev til dem; var der brev til herskabet på Fårup, trak han selv i støvlerne og gik til Fårup med det. – »Postmesteren« havde et værelse, det manglede ganske vist både gulv og loft, men det kunne bruges, hvis Pedersen gav et forskud til gulv og loft. Efter nogen forhandling om, hvorvidt der skulle bruges gran- eller fyrrebrædder, enedes de om prisen. Da året var omme, var skomageren smittet af den almindelige pengebegærlighed og forlangte dobbelt pris, men så flyttede Pe-

dersen »ud på heden« til Jens Mols, hvor han boede billigere. – Da Pedersen var færdig, fik han embede på sin hjemegn – i Staksrode, med 50 rdl. i løn og kosten på ét sted. Beboerne syntes, det ville være en besparelse, hvis han gik på omgang og gav afkald på kostpenge. Ja, det ville han også, hvis de ville yde 24 skilling. Det strandede sagen på; Pedersen stod på sin ret: kosten på ét sted. Man regnede med småskillinger dengang – »hver skilling er jen«, hed det.

»Nøjsomhed krydred' det daglige brød«. En seminarist fra Egtved nøjedes med lergulv og åben skorsten; han boede i Hanne Jepp's hus, der lå lige ud for »Skovgade«; hans far kørte hans tørv til Jelling, og en og anden søndag kunne han så hente forstærkning hjemmefra – så kogte han øl og stegte flæsk ved den åbne skorsten. – Der var andre, der havde råd til at flotte sig, Søren Klausen fra Harresø havde chatol til madskab – »Mi søn Klausen«, som hans mor kaldte ham. Respekt for lærdommen! Den senere kendte regnelærer Chr. Hansen – ham med regnebogen – flottede sig med at anskaffe sofa (han boede i bager Jacobsens hus).

Var boligen forskellig fra nutidens, så var klædedragten det ikke mindre. Fattige husmandssønner skulle spare på klæderne; min farfar gik i et par lyseblå soldaterbukser formodentlig købt hos en marskandiser – og så blev han endda »så fin o'et, te han sejer je te sæ sjel; men a sejer ett je te ham, det ka han stuel o«, som en tidligere medtjener sagde om ham. Gårdmandssønner gik i vadmelklæder; to rader knapper i vesten, der gik op til hals-tørklædet; til stads havde man sort hals-

Jelling Seminarium og Præstegård.

»Er Jelling præstegård ikke det herligste sted på jorden?» sagde Svendsen engang til en ven, og han har vel sagt det til flere end den ene.

Den lange bindingsværksbygning er præstegården; i den lille tilbygning mod vest havde Svendsen sit studerekammer, hvor man kom under fire øjne med »den gamle«.

Midt i billedet er seminariets hovedbygning, som oprindelig var stråtaget og kun rummede to klasseværelser. Da seminarieloven i 1857 krævede treårig uddannelse, forlængedes bygningen med et tredje klasseværelse. De to forstuer, hvorigennem man myrede sig i frikvartererne, vedblev at være lige små og fyldt med træsko; en tarvelig gymnastiksal blev bygget (ses med gavlen til). Bogsamlingen og

I forgrunden: Fru pastor Madsen vender hjem fra skovtur med særerværelse og læsestue fandtes ikke og påtænkes ikke dengang.

Til venstre i billedet: Jens Thomsens gård, hvor nu mejeriet ligger.

fysiksamlingen gemes i små lukafer oppe under det nye tegltag. Lin datter. Malet i 1870'erne af Martin Sørensen (bror til Martin S.)

bind. De hvide strømper, som mor havde strikket, stak i et par træsko – det varede mange år, inden »lædertræsko« kom på mode som kirkefodtøj; i godt vejr og til søndags gik man i »klodser«, læderfodtøj med jernbeslået træbund. Øboer og lærersønner viste i klædedragten, at de var »udenfor bondestanden«, til stads havde de »hvidt i halsen«.

Mange elever havde ondt ved at finde deres plads i samfundet – hvor hørte de til? Holdtes der bal på seminariet, måtte de ikke byde bønderpiger med, kun »jomfruer«. Det skete jo, at seminarister forlovede sig med bønderpiger i Jelling – men tage dem med til bal, det forbød god tone – lærerne tålte det ikke. Lærer Trahn drev det endog i 1844 til, at ikke alene bønderpiger, men også bondefødte seminarister skulle udelukkes. Det var dog de bondefødte et nummer for stift; de digtede en lille komedie – en sketch hedder det vel på nutidens »Dansk« – om smedens søn Jürgen Heinrich Trahn, og hængte den op på et sted, hvor ingen, end ikke kongen, kan sende en stedfortræder. Trahn rasede, men gerningsmanden blev aldrig opdaget.

Byens piger kunne godt se bort fra, om en seminarist mødte op i bukser, der flossede forneden og bar vidnesbyrd om, at Jellings gade hverken var brolagt eller fejjet; om han sjældent eller aldrig brugte lommetørklædet – et trøjeærme kunne i en snæver vending bruges til at fjerne det, som bonden smider på jorden, men kongen putter i lommen; »det ufordærvede hjerte ser ikke på sådanne småting«, hvis personen ellers anstår hende. Det er forståeligt, at byens mandlige ungdom så

noget anderledes på seminaristerne end pigerne. En ung gårdmand sagde: »A regner ett en seminarist mier end en god studekalv«; – det må dog bemærkes, at han satte stor pris på en god studekalv. Han blev siden både svoger og svigerfar til seminarister.

Seminariets pedel nærede aldrig tvivl om sin plads i samfundet: »Mæ og de ander lærere – mi kuen og de ander seminarister«. Sine musikalske evner udfoldede han som bælgetræder i kirken: »Vi spiller godt i æ kjerke – A gier æ stof og Kristiansen fordiel’et.«

Livet på seminariet gik meget ensformigt. Eleverne mødte i oktober. Forstanderen holdt en formaningsstale til dem om at forberede sig med alvor og flid til deres vigtige kald. De måtte ikke gå på kroen, og de måtte ikke uden forlov gå uden for sognet. Hver anden søndag skulle de gå i kirke og synge med. (Her var det dog tilladt at stille vikar; så man én i kirke to søndage i træk, spurgte man, hvem han var der for i dag). – Når reglerne og formaningerne var givet, fik eleverne lov at gå til Vejle for at købe bøger. Mange tog på kredit; men der kom jo en regnskabsdag, hvor rykkerne gjorde jagt om hushjørnerne på de penge-løse skyldnere.

Der var streng disciplin. Den første sne var faldet i 1843, og det var fint kaneføre. Ældste klasses duks gik til forstanderen med anmodning om at få fri for eftermiddagstimerne 2–4 for at foretage en kanetur. Tre gange bad han – og tre gange fik han nej. Da skete noget uhørt. På slaget fire holdt kaner udenfor seminariet, og hele klassen kørte til Vejle og vendte

først hjem ved midnatstide – endda med hurraråb. Havde en enkelt skejdet sådan ud, var han færdig på seminariet, men at vise en hel klasse bort, vovede man ikke. Oprøret blev forbigået i tavshed; men i flere år gik der ry af den rebelske klasse.

På kroen måtte de ikke komme (dette forbud blev først hævet i dette århundrede); men det var også nok så godt at gå til Wolle Iversen, der drev høkerhandel i det stråttækte hus, som nu huser Jelling museum. Hans kone Maren »Pejsde« (Pedersdatter), lavede æggesnaps for 2 lybskskilling, en toddy kostede 1 lybskskilling, og for 2 mark kunne man få en flaske »Gammel fransk vin« – også kaldet »tre løgne«, for den var hverken gammel, fransk eller vin. Var digteren Thyregod med i laget, måtte han hæve stemningen med en vise; man kunne bare opgive melodien, så digtede han prompte en vise om vin, piger og piber.

Solide slidere sad og læste ved det søvnige tællelys til ud på natten, mens lyset brændte ned og fyldte stuen med os; tællen løb ned ad stagen og flød ud på bordet; det hændte, at man om morgenen fandt den ivrige læser indslumret på den hårde træstol. Der var jo også dem, der »studerede Holmblads katekismus« den hele nat og derfor næste dag forsømt »med grund«.

Undervisningen var kedelig; eleverne skrev op efter lærerens diktat og lærte det udenad hjemme. Den afholdte lærer Binzer havde skrevet en sproglære, der i nogles øjne havde den kedelige fejl, at det ikke nyttede at lære den udenad. Uddannelsen var toårig indtil 1857. Dimissionsfesten bivånedes af stiftamtmanden, bi-

spen, præster og provster og enkelte af egnens lærere, som havde været censorer. Under hele højtideligheden måtte dimitterende stå op i »spidskjole og hvidt« og med høj hat i hånden – hvor de så ellers fik munderingen fra.

Som nævnt blev Jelling seminarium oprettet som modvægt mod Slesvig-Holstenerne. Det er derfor mærkeligt, at man til 3. lærer valgte J. H. Trahn; han var sydslesviger, havde tysk til modersmål og var Slesvig-Holstener, som man almindeligt var på hans hjemegn, nær Frederiksstad. Han lærte eleverne tyske børnesange, og i 1848 ville han lære dem oprørssangen »Schleswig-Holstein meerumschlungen«. Det faldt afgjort ikke i god jord. Da efterretningen om oprøret kom til Jelling, fik seminaristerne fat i et billede af den oprørske hertug, hængte det op på den sorte tavle og bombarderede det med sten og jordknolde. Døren gik op, og der stod Trahn, ligbleg af harme. Han sank ned i katederstolen, kiggede mellem fingrene på eleverne og gik så ind til forstanderen at forklare dem. Men de slap for tiltale.

Den såkaldte »Gale Onsdag« bragte håde byen og seminariet ud af fugerne. Rygtet fløj over landet, at oprørerne havde sluppet slaverne ud af Rendsborg tugthus, for at de skulle skænde og brænde landet. En mand på en skumsvedt hest kom og meldte, at slaverne var nået til Kjeldkær, en lille herregård ved Vingsted. Der gik panik i byen; kirkeklokkerne ringede, og folk kom myldrende ud af husene. Den gamle sognefoged, »Christen Præst« fra Nørgård, søgte forgæves at standse klokkeringningen og tale folk til fornuft. Hans nabo, min oldefar, Jens

Peter Frederik Nielsen
Forstander 1841-48

Pedersen, red på sin brogede hest syd på for at spejde. Enhver greb, hvad han kunne få fat på af våben: leer, forke og møggrebe; Søren Peder Riis kom dragende med et læs træ på nakken. »Kvinder selv stod op og strede«. Soffi Windt råbte til Trine Gørtler »Trine, ta do æ ryw, a tår æ kartoffelhakk'!« – og afsted gik det. På Rosenvolds mark ud for Fårupvejen, hvor der nu er bygget et helt nyt kvarter, tog hæren stilling. Seminaristerne med deres eksercergeværer, gamle flintbøsser, dannede elitetropperne. Der formeredes bataillon under overkommando af C. A. Thyregod, der havde været underkorporal og derfor var sagkyndig.

Pastor Nielsen kom løbende og foreholdt dem det uforsvarlige i, at alle våbenføre mænd forlod byen med dens grædende kvinder og børn, men det var talt

for døve øren. Bredsten kirkeklokke kaldte, ja nogle kunne endog se, at det brændte derovre; altså: Fremad! Under fremrykningen mod skoven mødte de spejderen, som sagde: »Ja, slaverne kan snart være her! Gud være med jer!« Og så red *han* hjem. Langs skovkanten udstilledes en vedetkæde, men da der kom beroligende efterretninger sydfra, drog man hjem til Jelling. Og den pige, som havde gravet sine nye træsko ned, fandt atter sin skat frem for dagens lys.

Men til Jelling var der kommen ordre fra herredsfogden, at seminaristerne skulle møde i Vejle for at gå til Viuf kro og der stille sig under kaptajn Meyer. I otte ægtvogne rullede de til Vejle, hvor det myldrede i gaderne med krigere. Herredsfogden kom ud med kasketten fuld af kugler, som han delte ud. Borgerbevæbningen fra Horsens og Skanderborg kom i deres flotte uniformer til undsætning; det gav håb om sejr. Men det var dog en lettelse, da Vejle borgervæbning kom sydfra med melding om, at faren var drevet over. Gæstfri borgere åbnede deres hjem og beværtede de sultne krigere, så seminaristerne fik dog en dag ud af det. Da de om aftenen nåede hjem til Jelling og trådte af i seminariegården, tolkede lærer Binzer dem fædrelandets tak.

Under så urolige forhold var det ikke nemt at holde undervisningen i gang; tankerne var andre steder end ved bogen. På Rosenvold oprettedes en vagtstue, hvorfra der nat og dag udstilledes udkigsposter på Gorms høj og vagt på strategisk vigtige steder. Herredsfogdens far, gamle oberstløjtnant Stockfleth, kom til Jelling og inspicerede, hvorlunde Thyre-

god lod sine tropper storme samtlige grøfter og gærder i Jelling og omegn.

Fra regeringen udgik en opfordring til at danne frivillige korps, og H. C. Andersens sang »Jeg kan ikke blive, jeg har ingen ro, jeg må med de andre til lejren« var på alles læber – fædrelandet kaldte. Thyregod gik til forstanderen og anmodede om orlov for sig og sine kammerater, der ville melde sig som frivillige. Pastor Nielsen glædede sig over deres fædrelandske følelser, men foreholdt dem, at de efter felttoget måtte begynde forfra på seminariet. Thyregod skrev da på kammeraternes vegne en ansøgning om, at de måtte indtræde i deres gamle pladser på seminariet, når de vendte hjem. Forstanderen forstod nu, at det var alvor og anbefalede ansøgningen; bispemanden gav dem sin velsignelse til foretagendet, og under Thyregods anførsel drog de af – 13 i alt, flere blev de ikke. Den senere kendte Kristen Kold og Poulsen-Dal kom vandrende til Jelling og sluttede sig til dem. I slag kom de ikke; de gjorde vagttjeneste dels på Fyn, dels på Kolding-egnen. I et brev, jeg har liggende i mine gemmer, skriver Thyregod: »Jeg for min part skylder den tid meget, og navnlig øvede det daglige samvær med Kold en heldig indvirkning på mig og flere.« – De blev dimitteret ved en særlig eksamen i marts 1849.

Naturligvis overværede seminaristerne den berømte kongerevy på Lerbæk mark, og efter Fredericia-slaget i 49, hvorfra kanontorden kunne høres i Jelling, kørte Jens Mols for en del af dem til slagmarken.

Efter krigen faldt sindene igen til ro. Lærer Trahn blev forflyttet til Skårup,

Carl Emil Kemp
Forstander 1849-55

hvor de nationale modsætninger ikke trådte så stærkt frem, og han blev dér med årene en anset lærer, som gamle elever mindedes med tak for hans dygtighed og hans menneskelighed. (Se »Jelling Samfundet« 1951).

I 1845 havde Trahn bygget det første hus med tegltag i den ellers stråttækte bondeby – huset ligger først i Skovgade lige over for det gamle mejeri, som nu er bogtrykkeri. Her begyndte Trahns efterfølger, B. C. Bønneløkke, en præparandskole. Kun 41 år gammel måtte han på grund af dårligt helbred gå af, og læreren ved »æ rø'e skuel« på Styvel mark, R. J. Holm, overtog embedet og huset.

Holm var præget for livstid af pastor Svendsen. Han blev landskendt for sine lærebøger i historie og som den drivende kraft i »Dansk Skoleforening«, men navnlig ved sit arbejde for at jævne vejen for skolens små nybegyndere og lette dem overgangen fra hjem til skole. Det var

Holm, som undfangede og udformede tanken om forskolen, som dengang betegnede et stort fremskridt. Sine teorier om småbørnsundervisning gennemprøvede han i praksis; i husets store køkken var anbragt et par skoleborde, og her underviste Holm selv sine børn; han havde en usædvanlig stor børneflokk, så der var ingen mangel på elever.

Holm førte tanken om uddannelse af forskolelærerinder til sejr, så han var selvskreven til posten som forstander for det nyoprettede forskoleseminarium i Vejle.

I 1864 forstyrrede krigen for anden gang seminariets undervisning. En vinter-

aften med snefog om hushjørnerne trængte østrigske soldater i lange, grå kapper og med hanefjer i chakoten ind i huse og gårde og drev med bajonetten mænd og karle afsted, som de gik og stod; de skulle til Vejle og grave skanser for tyskerne. Der var både lærere og elever i flokken – én kom afsted i sivsko og slåbrok; pastor Svendsen slap, da han trak i ornat. (Se nærmere herom i »Jelling Samfundet« 1943). Mange år efter fandt Gert Murer under arbejde på kirkens loft et par pakker skråtobak. Et par seminarister havde reddet sig ved at søge skjul på kirkens loft; for påkommende tilfælde havde de lavet sig et depot – og glemt det.

JELLING SKOLE

I krigsårene skiftede seminariet »ansigt«; i slutningen af 48 flyttede forstanderen til Frørup i Sydbyn som sognepræst; i 49 fik den afholdte lærer Binzer præsteembedet i Almind; og i 50 flyttede lærer Trahn som nævnt til Skårup. Også hjælpelærer Hansen, der underviste i praktik, flyttede til Skårup; hans efterfølger blev en af de frivillige, Knud Sørensen. – Degn Jessen, der i 1815 havde afløst Thorbrygger, var vel for gammel eller gammel-dags til at varetage praktikundervisningen, siden staten lønnede hjælpelæreren for det. De gamle degne sagde jo: Der er råd i reb! Tampen brugtes daglig; en lineal var også altid ved hånden i en snæver vending. En skoledreng (Frands Peder) havde lige fået lært at fløjte i fingrene og sad i en time og øvede sig i den rette håndstilling; han havde det uheld, at det gik alt for godt – og så gik det

galt; han fik omgående »en herp« af linealens skarpe kant over fingrene. Jessen var et ejegodt menneske, men hid-sigheden løb let af med ham; han kunne stoppe en synder i tørvekassen og sætte sig på låget. En dag ville han trække »Peter fra skoven« ud i laden og binde ham til et neg og tærse ham. Det lykkedes Peter at smutte fra degnen, råbende: »A vil drown mæ!« løb han lige ud i Smededammen. Degnens hid-sighed forduftede, og han bad så mindeligt: »Kom i land, lille Pej, så skal du få en æwel«. – Engang havde Jessen forset sig på en ko ude i marken; pigen, som arbejdede i marken, blev beordret hjem efter en kniv – koen skulle dø. Pigen kom ulykkelig hjem efter kniven; men madam Jessen sagde trøstende: »Bliv du bare hjemme, det går nok over!« hvad det da også gjorde.

Samtidig med at der byggedes ny skole (1843), byggede degn Jessen »Tyras have« (nu nedrevet), hvor han efter sin afsked ville have og hellige sig sine frugttræer og sine bier. Han satte halmkuber ud hos venner og naboer, på diger og grøftekanter – et år kunne han melde »101 er ude«. – Foreløbig tjente »Tyras have« til bolig for den ny hjælpelærer, som overtog skolen og praktikundervisningen på eget an- og tilsvær, for en løn af 300 rdl. for praktikken.

Den nye forstander, pastor Kemp, var en ivrig lærer, så vidt hans svage helbred tillod det; han var meget lille af vækst, – man sagde for spøg, at han måtte stå op på en stol for at kysse sin kone – men med sit venlige, milde og dog alvorlige væsen havde han let ved at styre de unge mennesker, der beundrede hans omfattende lærdom. En vis form måtte overholdes; f. eks. blev en elev, der var mødt til morgensang i hvid sommerjakke, sendt hjem for at klæde om. Ved afgangseksamen gik det meget højtideligt til: Bispem i ornat og amtmanden i galla med ordener i procession med »et utal af præster« som elev Maximilianus udtrykker sig i sine erindringer. – »Bispem talte over »Kundskab er magt«, men hans pibende stemme forringede virkningen af den ypperlige tale«. – Så trådte vor kære forstander frem og talte i en meget bevæget stemning til os for sidste gang. Denne tale fremkaldte tårer i manges øjne, og vist mange gode forsætter hos alle dimitterende, – jeg misundte dem, der kunne blive et år endnu«.

Kemp var fra studentertiden en meget nær ven af den senere biskop Martensen

H. J. M. Svendsen
Forstander 1856–72

Hans Svejrstrup
Præst i Nørup

og var meget ivrig i politik. 1850-erne var en politisk bevæget tid med tronfølgerloven, helstats- og ejderpolitik, ny skolelov, ny salmebog og lærebog, – der var nok at være uenige om. – Da A. S. Ørsted ville ændre grundloven og beskære menigmands ret, samlede man i Jelling underskrifter på en protestadresse; blandt underskriverne var også den gamle sadelmager. Pastor Kemp var ivrig for Ørstedes politik og samlede underskrifter på en tillidsadresse til Ørsted. Den skrev sadelmageren også under på, og da man bebrejdede ham det og sagde: »Hvor kunne du gøre det? – du er da på det folkelige parti«, svarede sadelmageren: »Ih hvad, jeg kunne jo mærke, at manden gerne ville have det, og så kunne jeg jo sagtens gøre ham den tjeneste«. I Vejle Amts Avis skrev amtmand Orla Lehmann ironisk om »de Jelling kæmpehøje og de høje Kemper«. – Politisk var pastor Kemp altså reaktionær; kirkeligt var han fuldblods »Mynsterianer«, vel hvad vi nu kalder højkirkelig, så han og lærer Sørensen passede dårligt sammen. Både Knud Sørensen og hans kone var ud af »de stærke Jyder« i Bjerre herred, men de havde tjent sammen i Skjolde præstegård hos pastor Fog, en af Vilh. Birkedals nære venner; de var derigennem stærkt påvirket af Grundtvig, så de søgte deres åndelige næring andre steder end under Kems prædikestol. Jævnlig samledes en lille vennekreds hos dem, og Sørensen læste højt af Birkedals prækensbog, »Synd og Nåde«, og der blev sunget efter »Festsalmer« (det var f. eks. Markus Jørgensen, Per Møllers og Per Ravns). Pastor Kemp fandt, at Birkedals prækener var

noget »højttravende tøjeri«. Sørensens fætter, pumpemager Ole Nielsen fra Vindelev, »Pump-Wolle«, var af en anden mening; han lånte bogen og læste højt af den for nogle pietister i Vindelev – »for a tykkes da, det er den dejligste prækensbog«. Pietisterne hørte på det oplæste: »Åh ja, hvor er det endda dejligt«. »Ja, ser I det! det er jen af de ivrigste Grundtvigianere . . .« »Nå, ja, vi tøv't jo nok, der var vildfarelser og syndig glæde i al den kønne tale«. – Ikke sjældent fulgtes Sørensen og Per Møller, der nylig havde købt Skovdallunds mølle og giftet sig med Frands Peders søster Larsine, til kirke i Nørup hos pastor Svejstrup; det hændte, at »gamle Lene« fra fattighuset slog følge, hvad hun selvfølgelig måtte høre for af de andre »lemmer«. På Anesminde boede familien Krone. Datteren Ida (senere gift med seminarieførstander Thomsen i Odense) har som 80-årig fortalt, at hun havde fulgtes med Knud Sørensen til Nørup. »Det, at en gift mand og en ung pige fulgtes ad, fandt man dengang upassende; men det brød jeg mig ikke om, og Sørensen heller ikke«. Ida fik hvervet at bære Sørensens søn, Søren Oluf, til dåben. Det var reglen dengang, at gudmoderen kom med dåbskjolen; men det vidste Ida Krone ikke, så da hun kom for at bære barnet i kirke, stod de uden dåbskjole. Men Ida var aldrig rådvild: én, to, tre, trak hun sit hvide skørt af og klippede et par ærmehuller i – dåbskjolen var færdig.

Da far (M.S.) i 1911 var på foredragsrejse i Amerika, fik han en mindelse om sin fars kirkefærd til Nørup. En gam-

mel smed, som var udvandret fra Nørup, spurgte ivrigt, om Per Møller var levende endnu – nej, han døde 1908. »Ja, for vi tumlede med spørgsmålet, om Gud gav djævelen lov til at plage os til opdragelse og styrkelse gennem fristelser«. Så sagde Per Møller: »Du kan da nok forstå, at vil Gud revse sine børn, så overgiver han dem ikke til en bøddel«. Det svar havde smeden aldrig kunnet glemme. – Det var klart, at så længe pastor Kemp havde noget at sige, kunne Knud Sørensen ikke gøre sig håb om at afløse Jessen i degneembedet. Selv om han tjente noget ekstra ved at undervise i præparandskolen, slog det ikke til; han måtte søge øgede indtægter til den voksende familie. Skønt de gerne havde blevet i Jelling, flyttede han til Vonge i 1855, men forbindelsen med vennerne i Jelling var livlig, og i Vonge skole fulgte man med spænding begivenhederne i Jelling, ikke mindst, da pastor Kemp døde i slutningen af 55, og man skulle have ny præst og seminarieforsøger. Hvem blev det?

Inden afrejsen til Vonge havde Knud Sørensen skrevet et afskedsbrev til skolebørnene i Jelling. Originalen er gået tabt, men sydpige Petrine Jensen i København kunne det udenad og har dikteret denne afskrift:

Mine kjære børn!

Idet jeg nu forlader eder for at tage andre unge sjæle under vejledning, vil jeg gerne med pennen give eder et synligt tegn på min inderlige kærlighed til eder. Omend nogle af eder ikke have været som de burde, vil jeg dog sige, at jeg ingensteds tør vente så åbne ører og så kærlige hjerter som hos eder. Det er mig tungt at sige farvel. Jeg har haft mange glade timer med eder, som jeg aldrig glemmer. Lov mig, at I hver morgen og aften vil være samlet med mig hos vor himmelske fader, så er jeg fornøjet. Om det er Guds vilje, at vi ikke mere skal ses her, hvad jeg dog håber vil ske, vær vis på, når jeg siden kommer til Jelling, vil det glæde mig at se og høre, at I går frem i nåde og kundskab. Vorherre sende eder en lærer, der vil søge at bevare eders hjerter og tanker i Kristus Jesus Vorherre, til hvem jeg gerne har villet føre eder.

Eders hengivne lærer
Knud Sørensen.

Efter et års eksil i Vonge vendte lærer Sørensen hjem til sit kære Jelling, hvor valget til seminarieforsøger og sognepræst var faldet på H. J. M. Svendsen i 1856. Glæden var stor, men kortvarig.

ENKESÆDE

Den 16. oktober 1858 døde lærer Knud Sørensen; tæringen tog ham; men han døde i den faste overbevisning, at når Gud nu kaldte ham hjem i en alder af 33 år (Jesu jordiske alder), så var det for at bruge ham til at føre hedningebørn ind

i den tro, han og hans slægt havde bygget deres liv på. – Det blev en stor begravelse. Lige efter kisten gik 12 skolebørn med en krans af lyng fra Jelling hede – og så stor, at den nåede helt rundt om gravtuen. – Tilbage stod enken

Ane Katrine Sørensen
Marius S.'s moder, ca. 1860

med fem børn. Når en lærer døde, skulle enken være ude af skolen inden seks uger, så det var ikke helt uden grund, at børnene spekulerede på, om de nu skulle ud med tiggerposen. Enkepensionen rakte ikke vidt. Varmhjertede venner tilbød at tage børn i pleje; men moderen ville beholde sine kyllinger under vingerne. Man talte om at tegne sig for årlige bidrag til husleje. »Nej«, sagde Svendsen, »nu er hjerterne varme; vi skal give hende et hus«. – Og så blev der indsamling, ikke alene i sognet, men ud over landet. Svendsen lagde for med 50 rdl.; enkelte af seminaristerne tegnede sig for 5 rdl., så en af lærerne manede dem til ikke at tegne sig for mere, end de havde råd til. – Seminarielærer J. Claudi førte regnskabet. Indsamlingen gav i alt 1110 rdl. 5

mark og 12 sk., deraf 390 rdl. i sognet, uden for sognet 720 rdl. – Bidragenes størrelse var meget forskellige: Fru Grundtvig sendte 100 rdl., amtmand Orla Lehmann 20 rdl., Peter Larsen Skræppenborg 50, Jens Jørgensen Bjerregård 10 og hans broder Morten i Fløjstrup (af Svendsen kaldt »Morten Bisp«) 50 rdl. – Småfolk bidrog med 1–3 mk.; et par mænd, som ikke havde rede penge, gav en dags arbejde (daglønnen var 3 mk.). – En del gårdmænd gav gratis kørsel med materiale, omtrent halvdelen af murstenene blev kørt frit. – Husets opførelse og indretning kostede i alt 979 rdl., 3 mk., 4 sk.; midlertidig husleje og køb af vinterbrændsel 40 rdl., så der blev et overskud på 91 rdl., 2 mk. og 8 sk. – Claudi sluttede regnskabet: »Således så vidt mig bekendt. Jellinge d. 19. januar 1860«. Og revisorerne, gårdejer Markus Jepsen og Hans Christensen har »intet fundet at erindre«. – Huset står, hvor Jens Pedersens udflyttede gård lå før branden i 1840. Omkring århundredskiftet beboedes det af en enke, som hed Sara, hvorfor det af en bibelkyndig seminarist kaldtes »Mamrelund«, – det var jo »Saras pauluner«; det vedkommer i og for sig ikke historien; men så ved alle, som er kendt i Jelling, hvor vi er henne. – Pensionen rakte ikke vidt, så der måtte tjenes ekstra. Handel med garn og sytråd gav ikke meget. Madam Sørensen betalte for foder til en ko hos naboen Hans Christensen på Nørgård; hun gik selv derind og malkede, så havde hun da mælk til børnene. Et værelse kunne lejes ud; pensionat for seminarister gav mere; men det tog jo af fortjenesten, når også

Hans og Jensine Kristensen
Nørregård

Katrine Hansen
g. m. M. S. 1878–80

de andre samledes for at drøfte tidens spørgsmål og lod sig beværte med aftensmad, uden at tænke på, at den fattige enke ikke havde råd til at holde »åbent hus«. – Men det klarede »Morten Bisp«. – »Du må ikke, af hensyn til bekostningen, lukke dit hus for de unge, Katrine!« – Hans ord var ledsaget af »en stor seddel«. – Her luftede de unge mennesker deres uforgribelige meninger, såsom: Om en menneskealder er den offentlige skole nedlagt. – Matematik er åndløshedens benrad. – Sådanne påstande ansås for kendetegn på »åndelig adel«, ja, en særlig åndsoverfyldt ville hævde, at eksamen var vejviser til helvede. – En, som var ivrig skandinav og derfor deltager i et svenskursus, ville absolut læse H. C. Andersens eventyr for børnene – på svensk, hvortil madam Sørensen tørt bemærkede: »Skab dig nu ikke, Klinkby; du må ikke ringeagte dit modersmål!« – Hun kunne nok sørge for jordforbindelsen. Var talen om børneopdragelse, kunne hun udtrykke sit ønske om at gøre sine børn til kristne og danske mennesker med ord som: »Det er min stadige bøn, at mine børn må få Helligånden og Holger Danske i følge livet igennem«. –

Søndag eftermiddag samledes man ofte omkring i gårdene for at samtale om dagens prædiken og lære de nye salmer i det tillæg til salmebogen, pastor Svendsen havde udgivet. Så måtte madam Sørensen afsted med strikkeposen, hun var forsanger og kunne mange melodier. En gammel sognefoged i Give har fortalt, at han i de dage jævnlig søgte til Jelling for at lære nye salmer og sange, »for i Gyw' hæd vi ett andt end knagsalmer, di kål-

der'et«. Også degnen i nabosognet Kollerup måtte afsted til Jelling for at lære nye melodier – han havde kunnet klare sig med seks. – Hanne Jeppes og hendes nabo Hanne Clemensdatter snakkede gnavent om, hvor galt det var, at de unge ægtefolk i gårdene rendte til møder om eftermiddagen, selv om de havde været til gudstjeneste om formiddagen, og lod aftægtskonerne passe børnene imens.

På graven havde madam Sørensen plantet en »sørgepil« (hængeask); men den skød sine grene til vejrs, – det blev taget som varsel om, at hun ikke vedblivende skulle stå som »hængepil«. Efter tre års enkestand giftede hun sig med ungkarl Jørgen Møller, søn af kromand Hans Møller, der havde fået »Rosenvold« efter sin svigerfader, landinspektør Ravn. Giftermålsplanerne vakte mistemning mange steder. Jørgen var ikke stærk af helbred, meget tunghør efter sygdom (men lydhør på det »indre øre«). Der var ingen manglende på velmenende råd: Tænk på, at pensionen falder bort, – han har jo ikke lært noget – hvad vil han leve af? – »Det må Vorherre om«, var svaret. –

Skønt der var høkerhandel to steder i Vesterbyen, og huset lå ubekvem for handel bag en dyb landevejsgrøft, dog med en solid bro over, så skulle det forsøges. Jørgen Møller byggede en sidebygning til og anskaffede en hest (»Messingjens«), så han selv kunne hente sine varer i Vejle og desuden tjene noget ved at befordre folk til Vejle, – ni mark for en tur (3 kr.) – kunne nok give nogen fortjeneste, når omkostningerne indskrænkede sig til en kop kaffe til frokostpakken, – kaffen kostede to skilling, den har måske

ikke været mere værd. Når folk kom til høkers, havde de gerne smør eller æg at afsætte – ikke altsammen lige godt; »noget smør lignede nærmest grøn sæbe«; men det blev altsammen slået i en stor bølge til videre befordring. En husmand havde hørt, at der i Bjerlev betaltes 2 mark og 4 sk. for pundet, 2 skilling mere end der blev budt i Jelling, – så han vandrede den mil til Bjerlev for at indkassere fortjenesten. Når konerne solgte æg, skulle »den sidste halve snes ett' tælles med, det er nu mine egne, og så skuld' a ha en fjerdingspund af hver slaw«, d. v. s. kaffe, cikorie og kandis. –

Det gik, – men kun i tre år, så tog tæringen, slægtens svøbe, også hende. Havde giftermålet vakt kritik, så blev det nu mange steder til vrede, da Jørgen

Jørgen og Gine Møller
M. S.'s stedfader og moster

Møller solgte huset – folkegaven – og flyttede forretningen til Vesterbyen og købte det hus, bager Knaack havde bygget, men ikke kunne klare, – på Jellings bedste handelsplads, hvor tre veje mødes; nu sad han med ansvaret for børneflokkene. Han ægtede børnenes moster Gine, og de to blev et par gode forældre for de små Sørensener; der gjordes ingen forskel

på dem og deres egne, da de selv fik børn, (købmand Ebbe Møller var deres ældste). De hjalp alle fire sønner på seminariet og tog imod dem som deres egne, når de siden kom hjem for at dø af tæring – i 25 års alderen. Kun en af søskendeflokkene overlevede sygdommen: Marius Sørensens, som siden blev lærer ved seminariet i 40 år, (1883–1923). –

Kong Frederik d. 7. var stærkt forgudet af samtiden, men lige så stærkt forkæret og fornæret af eftertiden. I dag er arkæologerne begyndt at rehabilitere ham som arkæolog. Dette afsnit beskæftiger sig med mennesket Fr. VII, som man oplevede ham, når han dyrkede sin hobby.

Kongebesøg

Fra alle kanter strømmede folk i tusindvis til Jelling d. 22. september 1857; de ville se og hylde kong Frederik den Syvende, »Grundlovens Giver«, den folkekære konge, der havde talt trøstens ord »til hver gammel far og mor«. – Amtmand Orla Lehmann havde i forvejen været i Jelling for at forberede besøget. En grusgrav foran skolen – den gamle tingplads for Jelling Birk – blev planeret og en plantage anlagt; vest for Gorms høj blev en anden grusgrav jævnet og en kreds af lindetræer plantet. Her på »æ rundplads« skulle majestæten modtages, og for at lette allerhøjest sammes adgang til højene blev disse forsynet med stentrapper. – Solen skinnede over den flagsmykkede by. I landevejsgrøften langs plantagen sad en lang række børn med dannebrogssflag i hænderne. Kirkeklokkerne begyndte at ringe. – »Gør døren høj, gør porten vid, den ærens konge kommer hid«. – Jellingbørnene var ikke mindre spændt end Jerusalems børn palmesøndag. – 40 unge karle fra egnen red med trompetere og standarter i spidsen for et langt vogn-tog. I den forreste vogn sad en mand i strålende uniform med hvide fjer i hatten – »Hurra! Hurra!« Nej, manden rejste sig i vognen og pegede tilbage mod næste vogn. »Hvad! er den tykk' mand

kongen?« – Han sad nok så gemytlig med rød fez på hovedet og røg på en lang merskumspibe. »Han har jo ingen guld-krone på!« (som kongerne i eventyr og kortspil). Men sit hurra fik han. På rundpladsen var rejst et telt, hvor sognefoged Hans Christensen, Nørgård, i spidsen for sognerådet bød på champagne. Grevinde Danner trak kongen i ærmet: »Bliver det nu ikke for meget, Frederik?« – der havde jo været frokost hos amtmanden – »Åh, jeg skal da klinge med de gode Jellingmænd, Louise,« sagde Frederik. –

Mens den store forsamling sang »Danmark, dejligst vang og vænge«, besteg kongen og hans følge højen, fra hvis top man kunne se ud over en menneskemængde, der dækkede Gorms høj til alle sider, den tilstødende gade og kirkegården. Seminarieeleverne sang en sang til lejligheden, hvori det hed: »Gerne ser Gorm dig gæste sin høj; Tyra gad trofast trykke din hånd«, (R. J. Holm). Så holdt pastor Svendsen en tale, der ved sin djærvhed og hjertelighed gjorde et dybt indtryk på alle, der hørte den, og siden ofte har været citeret: – »Velkommen, herre konge, hjertelig velkommen til vor gamle kongestad med de store, ærværdige oldtidsminder. Vi elsker dette sted, og vi tror også, at du elsker det, for vi har hørt, at

du elsker fædrenes minder højt, at du freder dem og holder dem i ære. – Som kærlighed sidder på tronen med dig, så har dansk kærlighed også her siddet på tronen. Det må vi sige, når vi tænker på den gamle konge, der hviler i denne mægtige høj og som samlede det rige, som du nu kalder dit. Det kan vi sige med vished, når vi tænker på den fromme dronning, der hviler i højen hist bag kirken, og som elskede det folk, som du nu kalder dit, herre konge. – Vi elsker dig, herre konge, fordi du i gerning har vist, at du elsker os, fordi du har følt, at vor kærlighed gør dig fri. Da troner ravede og riger vaklede, da konger skjælv og lod folkene bløde, da – ja, det skal aldrig glemmes, så længe der er et dansk folk til, der elsker vort dejlige fædreland og vort yndige modersmål – da følte Dankongen, at kun kærlighed gør fri og derfor også stærk. Ja, derfor elsker vi dig, herre konge, fordi vi har set i de år, der svandt, at når nogen rejste sig for at gøre din kongegerning til intet eller hindre din højsindede kongegerning i at lykkes, da fattes du ikke mod, kraft og kærlighed til at tale det ord, folket længtes efter at høre, til at gøre den gerning, dit folk glædedes ved at se. Ja, for din jævnhed, hjertelighed og danskhed elsker vi dig, herre konge, og glæder os til, at saga skal nævne dig som en af dette folks velgørere. Vi stoler trygt på dig og siger trøstigt, som det blev sagt, da du besteg tronen:

Kong Frederik den danske,
 på dig vi stoler ganske,
 vi ved, at du har hjerte
 for al din moders smerte.

Modtag vor tak og glade hyldest! – Sildig slippe du styret! Kong Frederik leve!« – Da de ni hurraråb var døet hen, trådte kongen et par skridt frem for at tale; men han kunne ikke, tårerne løb ham ned ad kinderne, og han fik kun sagt: »Tak! tak! min søn. Jeg ville gerne tale, men jeg kan ikke, jeg er for rørt.« Grevinde Danner stod jo ved kongens side – ikke som dronning, men dog som kongens hustru, så hun kunne ikke lades ude af betragtning. Man vidste, at hun i København var hadet og hånet, og det havde forud været drøftet, hvad man skulle gøre. Svendsen turde ikke omtale denne dame; det ville skurre slemt i københavnske øren; men lærer Knud Sørensen tvang ham til det ved at sige: »Tager De ikke hende med, så holder jeg en tale for hende, og det vil blive værre optaget i København«. Ja, så havde Svendsen bøjet sig og lovet at tage grevinden med. – Svendsen hævdede derfor atter røsten og sagde: »Den, der glæder kongen, glæder også os. Den, kongen hædrer, hædrer også vi. Kongens hustru leve!« –

Orla Lehmann havde fået tårer i øjnene under Svendsens tale for kongen; men da leveråbene for grevinden lød, stak han sin hat med de hvide fjer i vejret efter tre gange hurra, til tegn på, at nu var det nok, – hun måtte ikke få kongelig hyldest. Grevinden komplementerede ham spidst: »Beundringsværdigt som hr. amtmanden kan kommandere sit amt med sin hat!« – Da Svendsen fulgtes ned ad højen med sin gode ven, pastor Svejstrup i Nørup, udtalte denne sin glæde over talen. »Ja, ser De,« svarede Svendsen, »der er to personer i kongen: en konge og en

Udgravningerne i Jelling 1861. Frederik VII og grevinde Danner. Efter uniformen at dømme er det Lehmann, der står i samtale med grevinden. (Tegning af Jacob Kornerup)

sjoever. Vi skal tale til kongen i ham, så kommer *han* frem!«. De to præstevener hørte ikke, at »sjoveren« kom til orde; kongen, der gerne ville spille rask, sagde til en i sit følge: »Han fik mig sgu til at græde, den satans præst!« Men kongen fandt behag i Svendsens ligefremhed og fæstede den dag ridderkorset på Svendsens bryst til besegling af et venskab, der varede livet ud. – Som en mægtig folkelivsbølge gik nu strømmen hen over kirkegården til Tyras høj. Da kongen, der hele tiden gik med skolelærerens 7-årige Rasmus i hånden, kom der op, kunne han ikke få udsyn for folk. »Sæt jer ned, så kongen kan se«, lød en stemme, og folkeskaren dukkede sig. Så kunne majestæten se ud over Jelling hede med »Skærum klint« ved den gamle hærvej, hvor Frode Fredegod lagde sin guldring ved alfarvej. Helt ude i horisonten øjnedes Øster Ny-

kirke, hvor Danmarks to største åer udspringer. Men endnu mere fangedes vel kongens interesse af »Mangehøje« (Mangehøj), de 16 bronzealderhøje på Frands Peder Jensens mark, ikke langt fra Tyras høj. – Hen ad aften drog de høje gæster til Vejle, hvor borgerne gav middag i Skyttehuset for dem. –

Kong Frederik havde fået smag for Jellinghøjene, og i sommeren 1861 kom han igen til Jelling, endda flere gange. Var han i andre egne af landet, modtog han daglig rapport fra Jelling. Skolepigen »Marie Odense«, datter af »postmesteren«, skulle hver dag gå til Vejle med telegrammer. Arkæologen J. J. A. Worsåe ledede denne sommer undersøgelserne af kongehøjene; han havde et kompagni ingeniørsoldater til at grave minegange i højene. Tyras gravkammer skulle undersøges grundigere, end det var sket i 1820,

og man håbede at finde et tilsvarende gravkammer i Gorms høj. – I juli kom så kongen for at inspicere arbejdet. Han var ledsaget af grevinde Danner; de medførte både køkkenpersonale og tjenere. Kongen og grevinden boede i præstegården. Præsten i Jelling havde fra gammel tid pligt til at huse kongen; han fik derfor en del af nabosognenes tiende. Hoffets damer og herrer indkvarteredes rundt i byen; Worsaae boede i «Landmålergården», dér var man »lidt udenfor bondestanden«, f. eks. spiste man ikke sammen med folkene, de var henvist til folkestuen. Nogle bønderkoner var meget nervøse over at huse så fine folk; Marius Lunds kone tog det mere roligt: »A vil no gjør'et så godt for min som a ka' – er hun så ett tefre's, så er'et væst for hind' sjek. – Byen stod på den anden ende. I seminariets klasseværelser dækkedes det kongelige taffel, så undervisningen var indstillet. Eleverne dannede æresvagt for kongen. På seminariet fandtes et halvt hundrede geværer, – taget fra oprørerne ved Fredericia d. 6. juli 1849. De blev pudset op, og gymnastikdirektør la Cour kom til Jelling og indøvede geværekcersits med den kongelige livvagt. I seminariegården rejstes et telt; det var hovedkvarteret, hvorfra der dag og nat udsendes patruljer og vagtposter, først og fremmest uden for kongens soveværelse. Hele denne leg morede kongen meget, og eleverne fandt det meget romantisk; det lå jo nær at tænke på Karl af Rise og andre »ædlinge« på vagt for deres konge; – men det var vist mest morsomt de første par nætter. – Noget af romantikken gik vel også fløjten, når vagtposterne

kunne høre kongen skælde kammertjeneren ud, fordi han skulle vaskes; man fik det indtryk, at han ligefrem måtte slæbes hen til vaskefadet. Men når majestæten omsider havde fået uniformen på og kom frem i teltåbningen med piben i munden og en fez på hovedet, var han i samme øjeblik monarken, der virkningsfuldt slog ud med hånden og sagde: »God morgen, børn! og tak, fordi I har passet på jeres konge«. – Lige ud for den nuværende stationsvej var rejst et telt ved indgangen til minegangene, og her sad kongen med sin kære pibe og en flaske øl ved siden af stolen. Som en feltherre i generalstaben sad han med et stort kort over udgravningen foran sig på et feltbord, modtog rapporter og udstedte ordrer. – »I må finde mig den gamle!«, sagde han til soldaterne. «Det skal vi nok; det skal vi nok, Deres Majestæt», svarede de. –

På varme dage blev det kongelige telt afkølet ved hjælp af sognets brandsprøjte. Smeden i Hørup var strålemester; men en dag da han var fuld, måtte Kristian Smed i Jelling løse af. Smeden var nervøs; her stod kongen og hans følge uden for teltet, og så gik det, som når en uøvet cyklist vil undgå en sten og netop kører lige på den. Smeden sendte strålen lige på hs. majestæt, så det spruttede og sprøjtede på de nærmeststående. At kongen ikke var allernådigst i sin tiltale af smeden, er forståeligt. – Ellers var kong Frederik jc meget ligetil i sin færd. Det fortælles, at en bondekone kom til kongen i teltet og bad så mindeligt, om ikke hendes søn kunne slippe for soldatertjenesten; hun var enke og kunne ikke undvære sønnen. – »Jo,« sagde kongen, »han skal blive

fri«. – »Må a ett få'et skriftligt?«. – Kongen lo og gav hende skriftligt bevis for sit løfte. – Noget for noget, tænkte kongen, og bød kongen en specie (4 kr.), som kongen med tak tog imod og stak i lommen. –

Worsaae havde i sine drengeår gravet i »Mangehøje«, og da han nu havde mandskab, benyttede han lejligheden til at undersøge dem nærmere. – Folkene på gården blev lidt betænkelige, da de så en mand i uniform komme ind i gården, – om det nu var en øvrighedsperson; hvad var der galt?. – Det lettede jo, da det viste sig at være »den rare Jens Jacob«, der ville takke for gamle dage. –

Det videnskabelige udbytte af udgravningerne blev nu ikke særlig bemærkelsesværdigt; men kongen fulgte dem med stor interesse, ja, lå selv på knæ og rodede i sandjorden, mens grevinden og hendes damer så til. Frands Peder var ærgerlig over de mange tilstrømmende tilskuere, der trådte hans marker ned. Herredsfoged Glahn søgte med sin paraply at holde de altfor nysgerrige i tilbørlig afstand fra majestæten. – Svedig og sort i ansigtet af jord kom kongen en dag til præstegården. Trøstrup og en anden seminarist, der havde vagt, præsenterede gevær. »I skal ikke præsentere for sådan en beskidt konge,« sagde Frederik gemytlig. – En dag, da kongen var på vej op til kongehøjene, var rebslagerdrengen gerådet i slagsmål med en Vejle-dreng. Herredsfogeden prikkede til dem med sin paraply for at skille dem, mens kongen med sagkundskab fulgte bataljen, – hvad herredsfogeden anså for en lille majestætsfornærmelse, var tværtimod en stor

majestætsfornøjelse. –

En nok så værdifuld majestætsfornøjelse var det at mødes med egnens folk. En dejlig sommeraften sad kong Frederik med sin kære pibe i præstens have. Mange var inde i haven, og flere stod beskedent uden for langs hegnet. Seminaristerne sang, dirigeret af H. Tofte, senere sanglærer i Skårup, forskellige sange, bl. a. en sang af seminarielærer Claudi om det, der glæder en dansk konges hjerte:

Hvor kirken ydmygt søger ly
Blandt tvilling-kæmpehøje,
I Gorms og Tyras gamle by
Med oldtidsspor for øje,
Nu rinder op den svundne tid
I billeder af fædres id
Til fryd for kongens hjerte.

Kong Frederik, end dette folk
Er til sin konge bundet;
Se, øjets glød er dig en tolk,
Du har dets hjerte vundet.
Du friheds sværd af jord grov op
Bandt det om folkets kæmpekrop
Til glæde for dit hjerte.

I kreds for dig dit folk vil gå,
Når du til holmgang stævnes,
Med æren falde eller stå,
Når spot og løgn skal hævnes.
Fuldt rinde op da Frodes fred,
Som hver en dansk kan glædes ved,
Men mest dog kongens hjerte.

Da sprang kong Frederik op af lænestolen og holdt en af sine gode taler. Han tog sangens ord op og udtalte sin glæde over, at de unge vordende lærere

havde kærlighed til det gamle danske, det må glæde en konges hjerte. Han sluttede talen med at sige: »Nu har jeg givet jer friheden, pas nu på, at ingen tager den fra jer. – Men allermost vil det glæde kongens hjerte, dersom jeg i min dødsstund kunne føle mig forvisset om, at jeg var lige så elsket af mit folk, som jeg er i dette øjeblik«. – Det var ord, som blev husket i Jelling; navnlig ordene om friheden »faldt ved« hos P. Ravn, som bestandig kom tilbage til dem, når han på sine ældre dage talte Venstres sag. Hans hjem var et kært og meget benyttet hvilested for politikeren Thomas Nielsen. –

Kongen befandt sig så godt i Jelling, at Svendsen opfordrede ham til at forlænge opholdet på »det dejligste sted på jorden«. Men majestæten sukkede: »Det tør jeg ikke for Hall; jeg skal hjem til statsråd«. – Kongelige drabanter sætter pris på synlige tegn for påskønnelse. Ad uopklarede veje fik seminaristerne forebragt kongen et ønske om, at de, som dog også var »Minervasonner«, måtte bære rigtige studenterhuer. – »Det kan de sgu gerne få lov til.« – altså: allernådigst bevilget. Desuden skænkede kongen 450 rdl. til seminariet med tak for tro tjeneste, og i seminariets bogsamling findes en afhandling af kongen om stendyssers tilblivelse – med egenhændig tilegnelse til Jelling seminarium. For sin udmærkede tilrettelæggelse af den store indkvartering fik sognefogeden et sølv-

bæger med inskription: »Kong Frederik den Syvende gav under sit ophold i Jelling, den 19. Juli 1861, denne Pokal til Sognefoged C. S. Ejsing«.

Det var store tider for Jelling, disse kongelige dage – ikke mindst for Jellingdregene. – Seminaristerne anskaffede de nordiske flag – det var jo i skandinavismens dage – og ret jævnlige vandrede de under sang med deres faner ud ad landevejen. Flere sluttede sig til: »Vi er kun en flok, men folket kommer nok – «.

Det videnskabelige udbytte af kongehøjenes udgravning var en skuffelse. Man fandt ikke Gorm den Gamle, og Tyras gravkammer var plyndret. Gravkammeret blev restaureret og stivet af, og indgangen, der forsynedes med en port i »oldnordisk stil« med en runeindskrift, forfattet af Worsaae, blev holdt åben for turister. Gæstebogen findes på Nationalmuseet; allerede det første år var man oppe på 1800 besøgende, og det var jo mange i de tider. – Det gamle egetømmer i højen tålte ikke »at stilles til skue for et mat, nysgerrigt øje«, kun få år varede herligheden*), så måtte adgangen lukkes. Under gravkammerets restaurering måtte snedker Møller erstatte ødelagte planker med nye – hans svende kunne godt lide at arbejde i højen – der var lunt ved vintertide. Af de kasserede stumper fra de tusindårige egeplanker lavede han sig et skrivebord; dette er skrevet ved det gamle skrivebord, hvis plade er sort af ælde. –

*) 1862–73 var der offentlig adgang. 1878 faldt gravkammeret helt sammen.

Om 1864 har M.S. skrevet så meget, at en stærk koncentreret har været nødvendig. En lang udførlig skildring af skansearbejderne ved Vejle (fra Vejle Amts Folkeblad) er kort refereret i det følgende.

Jelling under krigen 1864

Kong Frederik VII ejede folkets hengivenhed i en grad, vi nu har vanskeligt ved at fatte, også i Jelling nærede man varme følelser for ham. Per Ravn kunne aldrig glemme kongens tale i præstegårdshaven. Hans søster, Hedevig Møller, delte hans følelser for kongen; efter kongens død udbød hun: »Det tynger mig, ligesom da min fader døde!« – I kirken blev oplæst et opråb til danske kvinder om at give en guldkrans til kongens kiste; det var hende en udtalt glæde at kunne være med og give sin skærv til kransen. Men da sognerådsmedlem Søren Laursen under krigen kom for at kræve skat – vistnok 5 skilling – harmedes hun. »Synes I virkelig, I kan være bekendt at kræve skat af mig, nu jeg har givet min mand til landets forsvar?.« »Ja, a kan jo godt betale dem for dig«. – »Åh, det er ikke for de par skilling; men at I vil tage skat af os, som har givet vore mænd!« – Da det siden under våbenhvilen kneb med at skaffe penge til krigens fortsættelse, åbnede hun sit sølv-tøjsskab og holdt mønstring over sølv-tøjet. »Jeg vil med glæde give det hele!« – Dertil kom det nu ikke. – Pastor Svendsen slagtede en gris og sendte slagtemad ud til »trængende krigsenker«; madam Knaack græd over, at det var kom-

men så vidt, at hun måtte tage imod »fattighjælp«. – Under første verdenskrig nægtede hun at tage imod dyrtids-hjælp, som hun havde ret til. – I kirken holdt Svendsen for fuldt hus bibellæsning om Makabæerne – Jødernes frihedskampe. – Krigen 1864 var i vente. Den kom 1. februar, da tyskerne gik over Ejderen med 60.000 veltrænede soldater, bevæbnet med bagladegeværer og med to stormagters hære i ryggen. De rykkede frem mod Danevirke, hvor den danske hær talte 40.000 »bønderkarle« med gammeltdags forladegeværer og forladekanoner; der herskede mangel på officerer, og de var uden rygdækning. – Lørdag d. 6. februar nåede budskabet om Danevirkes rømning Jelling; nogle lammedes, andre blev ophidsede; den stiltfærdige Jørgen Møller erklærede i ophidselse, at han ville til København og skyde kongen. Rygterne om forræderi blandt »de store« fandt villigt tiltro. – Efter kampene ved Vejle d. 8. marts kom Jelling til at ligge mellem de to fronter og blev derfor næsten daglig hjemsogt af tyske patruljer, som søgte efter »die Dänen«. De truede med bajonetter og pistoler folk til at åbne alle døre i huset – også skabsdøre – og stak i dynerne med bajonetter. Danske soldater fandt de ingen af; men spise-

kamre og hønsehuse gik det ud over. – Hans Christensen på Nørgård var ikke den eneste, som havde forvaret sølvtøj og andet af værdi i en solid egekiste, som blev gravet ned i laden og sat til med halm. – Den aften, de østrigske jægere kom efter tvangs-skansearbejderne, stod hans søn Frederik og varmede sig ved kakkelovnen; en jæger slog piben ud af munden på ham, så den røg hen ad gulvet. Frederik blev taget, – det lykkedes broderen Kristen at skjule sig i kostalden, oppe i en bås mellem to køer, så han slap. Østrigerne ville have Hans Christensen til at køre for fangerne. Han lod meget forstående, trak sin strikkede hue ned over ørerne – »ja, ja!« – tog sin mest troskyldige mine på og gik foran ud til huggehuset, om det var der, de ville have noget. Nej, det var heste og vogne. – »Ja, ja,« – de kunne bare følge med. Så åbnede han for fårestien og andre rum, men gik stadig uden om stalden. – Tyskerne opgav, det endte med, at de gik, bandende over »die dumme Dänen«. – Per Ravn slap endnu nemmere, – han oprådte i lodden hue og med sin mest enfoldige mine på, da han modtog østrigerne i køkkenet. Han greb klukflasken og skænkede nogle store dramme for jægerne, som drak dygtigt – og gik uden at tage ham med; de glemte helt at se ind i stuen, hvor skrædder Markus Jepsen var i besøg, – så han slap også. – I køkkenet stod Mette Marie og knugede en stor kniv i hånden. – Wolle Iversen slap fra dem i mørket, – de skod efter ham; men han gemte sig i en lille plantage ved kroen, hvor han lå hele natten. Hans lejer, maler Andersen, blev

af en østriger opfordret til at gemme sig i et skab, – men nej, hvad så med hans unge, kønne kone, så han måtte med. – Frands Peder på Nørrelide skulle have redet med en melding til Sønder Omme; han lejede Julius Ferslev til at ride i sit sted, nu måtte han alligevel forlade gården, kone og børn. – Johs. Bentzen fra Styvelgård der var kommen til bys for at spørge nyt, blev taget; men et stykke uden for byen smed han sig i vejgrøften og erklærede: »I kan gøre ved mig, hvad I vil, ikke et skridt mere går jeg«. – Hverken spark eller kolbestød hjalp, de måtte lade ham ligge.

Under hele krigen var der stadig indkvarteringer. – Blandt de første danske dragoner var der en frisk fyr, som straks da han stod af hesten, spurgte en flok drenge: »Er der nogen kønne piger her i byen?« – »Ja«, fik han til svar;« men de bryder sig ikke om en soldat, som flygter for tyskerne!« – Naturligvis var der også danske soldater, der rapsede piber o. lign. – der er brådne kar i alle lande. – Frands Peder kunne se gennem fingre med, at en østriger »reddede« et havreneg til sin hest; men han blev ærgerlig, når danske dragoner tog utærskede bygneg til strøelse. – Der var stor forskel på østrigernes og prøjsernes opførsel overfor beboerne. Østrigerne var ganske vist noget »langfingrede«, men samtidig godmodige, muntre og hjælpsomme. Prøjserne var derimod i almindelighed hovne og brutale. Det hændte ikke så sjældent under sommerens indkvarteringer, hvor de ofte afløste hinanden, at østrigerne, når prøjserne stillede overdrevne krav til beboerne, tog disses parti. Det var tydeligt,

Peder Ravn

Mette Marie Ravn

Hedevig Møller, f. Ravn

Snedker S. P. Møller

at østrigernes følelser overfor deres allierede var mildest talt kølige. Det var ikke sjældent at høre dem foreslå, at østrigerne og danskerne skulle slå sig sammen og jage prøjserne væk; de var ærgerlige over at skulle være så langt hjemmefra og kæmpe for en sag, som ikke var deres. –

Da Svendsen holdt altergang for konfirmanderne og deres forældre, red to prøjser uden videre ind i kirken og vendte deres heste på midtergangen, – det var deres bidrag til den højtidelige handling. En dag kom en bataillon og holdt hvil på marchen. På Nørgårds mark tog de uden videre en ko, slagtede den og kogte suppe til de sultne soldater; som betaling gav de mundtlig anvisning på den danske statskasse. Når de sådan pludselig kom 200 mand ind på en almindelig gård, måtte de sidste nøjes med at sove i halmstakke – eller i kanten af møddingen. Værre var det, når tyskerne var ude efter heste; før krigen havde de købt mange, nu »købte de dem til huggepris«. Det var forår, og bønderne havde brug for deres heste; nogle var ude i ægtkørsel, endda i ugevis, så hestene blev om aftenen redet til skovs, dér var de i hvert fald svære at finde. – Efter sin konfirmation kom Kristian Lund til at tjene i præstegården, hvor han skulle passe præstens seks køer og ridehesten, islænderen »Isak«, formedelst 20 daler for et år. – I præstegården var der indkvartering næsten hele sommeren. En dag fandt Kristian sin tøjkiste opbrudt og hele hans formue, 24 skilling, stjålet. Pengene fik han ikke igen, – men hævn! Der var ingen tvivl om, hvem tyven var, og Kristian fik held til, med hjælp fra forpag-

terens dreng, Mikkell, at gennembanke uslingen – til stor fornøjelse for de andre soldater, som undte en dårlig kammerat, hvad han fortjente, – men pengene var jo væk. –

Søndag d. 12. maj kom tyskerne til Jelling og forsynede sig med heste, som de samlede sammen ved Tøsby kro. De var også i præstegården; men præsten var kørende i Hover, så kun islænderen var hjemme i stalden, – ham ville de ikke have. Men – om eftermiddagen kom de igen, og præsten fik ordrer til at følge dem ud i stalden; men der var stadig kun Isak; »de brune« var på græs. Kristian var også i stalden. Da han forstod, hvad det gjaldt, sneg han sig ud og satte i løb mod de brune. En prøjser satte efter ham; men Kristian var barfodet og havde godt forspring, så han nåede at slå de brune løs og jage dem til skovs. Den bedrift indbragte ham en knaldende lusning fra prøjseren – og en mark af Svendsen!

Og nu må han selv fortælle om en ikke helt almindelig oplevelse: »En bonde kom en dag kørende eskorteret af tre prøjsiske husarer. Bondens heste var små, og læsset var tungt, så det gik langsomt, alt for langsomt, mente en af husarerne. Han forsøgte derfor at sætte farten op, først ved at skælde ud og dernæst ved at give kusken et par over nakken med den flade klinge. Dette syntes ikke at røre denne videre; men da husaren begyndte at traktere hestene på samme vis, indtrådte en pludselig forandring i stillingen. Jyden, der hidtil havde siddet duknakkert og sammenkrøbet på agebrættet, rejste sig op, og man så nu, at han var en stor og krat-

tig bygget mand. Lynsnart og uden at mæle et ord kastede han tømmerne, greb husaren i nakken, hev ham af sadelen, og førend soldaterne, der red lidt bagved vognen, kunne komme til hjælp, så prøjseren sig anbragt over vognfadingen med bagdelen i vejret, altså i en for en prøjsisk soldat ret beskæmmende stilling. Værre endnu blev det dog, da bonden, som det syntes, med en såre beklagelig mangel på skyldig respekt, med den tykke ende af pisken tildelte nævnte bagdel nogle velmente rap. Dette gik så hurtigt og blev besørget så prompte, at eksekutionen var endt, før de to andre husarer, der på kammeratens vræl ilede til, kunne hindre den. Da de nu med højtsvungne sabler stormede ind på bonden, lod denne sit offer glide ned på vejen, parerede et hug med sin venstre arm og drev angriberne tilbage med pisken, som nu susede om ørerne på ryttere og heste, så at disse ikke lod sig drive frem. Samtidig holdt han på sit bredeste jysk en pæn lille tale: at vel var han et fredsommeligt gemyt og ville helst undgå strid; men der var dog grænser for, hvad man kunne lade sig byde af nogle snottede drenge. »Men«, fortsatte han, »ville de endelig have strid, så skulle han lære dem, hvorledes en gammel soldat, der havde været ude for slige fyre før, kunne slås«. – Da bonden på denne måde havde holdt kampen gående en lille tid, kastede han pisken og overgav sig, og skønt husarerne ret nødigt nærmede sig, endte det dog med, at han blev bunden, kastet op i vognen og kørt ad Vejle til. At vi drenge applauderede forestillingen med et vældigt hurra, er jo en selvfølge, og sme-

den, der fra smedien havde været vidne til kampen, udbrød: »Det var pinnede godt gjor'; men no blywer han skøtt«. Så galt gik det nu ikke; thi allerede nogle dage efter kom bonden tilbage uden at have lidt nogen mén. Vi gættede på, at husaren af visse grunde ikke havde meldt historien; de høstede laurbær var jo ret tvivlsomme«. – Det var jo åben modstand; men naturligvis fandtes der også den skjulte – et hemmeligt efterretningsvæsen, som fungerede udmærket. Det var farligt at færdes på vejene; tyskerne daglige patruljer anholdt rask væk civile, som de mistænkte. Det blev forbudt at lade Hygum mølle gå! Tyskerne mente, dens vinger gav signaler til de danske. – H. Rosendal, der senere byggede Vinding højskole, var den gang lærer i Vejle. Han blev ansat som medhjælper på herredskontoret, som skulle sørge for de forsyninger, som tyskerne rekvirerede – og det var ikke småting – og herved kunne han opsnappe et og andet om tyskerne planer; så gik der bud til hans fader, som ejede Hjortsballe kro, der blev en hel spioncentral. Så vidt jeg ved, gik det så godt, at ingen blev taget i spioneri. I Vejle amts årbog for 1905 har Rosendal fortalt om sine oplevelser der.

En sommerdag var der musik i præstegårdens have af et stort bøhmisk orkester; det var vel en eller anden festdag, tyskerne ville fejre. Mange var dernede for at høre musikken, der var så voldsom, at de unge i Hygum kunne danse efter den, efter hvad lærer Jensen i Hygum har fortalt. Med skam at melde blev der også danset i Jelling. »En så smuk pige bør danse på blomster«, sagde en østriger til

en pige, og det kunne hun ikke stå for; hun og et par andre valsede ud over præstens plæne og blomsterbede – trods advarsler. Drengene truede med at knække deres krinoliner. Når kvinder stod i flok, kunne et par drenge snart ordne det. De tre Jelling-piger, som indlod sig på dansen, fik ikke lov at dø i synden; der blev digtet en vise om dem, at de bar sig ad, »som om æren ej var til«. »Jeg ved ikke, tilføjer min meddeler, om det var en tilfældighed, at ingen af de tre piger blev gift«.

Da undervisningen på seminariet blev genoptaget under våbenhvilen, blev Per Ravns storstue klasseværelse; yngste klassens værelse var beslåglagt til lasaret. Seminaristerne var kommen tilbage; de øvede sig i fægting og forenede sig med byens drenge, der gik med kokarder i huen og var bevæbnet med træsabler. I Jens Thomsens skov var et stort træ væltet, og rødderne gravet op, så der blev en stor hulning med jordvold omkring, hvor bækken snoede sig forbi om voldens fod – en herlig fæstning. Seminarist Jensen fra Vejle havde et horn og blæste til angreb og forsvar. – Foreningen »Aldrig mere krig« var ikke opfundet den gang. – Nye sange nåede Jelling og blev sunget med fynd og klem. »Danske gut! tag vare på din skude, ud på rov fløj nys den tyske ørn«. – Endnu mere lykke gjorde sangen om sejren ved Helgoland, 9. maj. »Det var ved Helgoland, at sidst vi fjenden så«. Det sidste vers begynder »Hurra for chefen og hurra for alle mand!« – Det uforståelige ord »chefen« blev i barnemunde til »Hurra for snefen«, et kraftudtryk for dem, der gerne ville

bruge en ed, men ikke var dristig ved det; der er mere risiko ved at påkalde fanden end den ubekendte Snefen. – I hvor høj grad fredskonferencen i London optog alles tanker, viser følgende træk: En tiårs Jelling-dreng (M.S.) blev sendt til Lindeballe med et familiebrev. Ved Gadbjerg gik en hjorddreng inde på marken med tøjrekøllen på nakken. Han trængte til at lette sit hjerte for den ukendte tiårige: »A ka ett ved', hvad det blywer til mædjer kongres i London«. Den adspurgte var ude af stand til at give ham sin individuelle opfattelse af spørgsmålet, – han hørte her for første gang ordet kongres. – Der hørtes tale om en adresse fra det nordlige Jylland til kongen om, at jyderne ønskede fred for enhver pris. Fra Vejleegnen sendtes et nævn til kongen. Lærer Rosendal var med, og det var vel ham, der havde givet anvisning på Frands Peder Jensen fra Jelling som ordfører. Hovedindholdet af deres tale var: »Vi har hørt, særlig jyder fra det nordlige Jylland tale om, at de ikke længere kan bære krigens byrder. Vi mener, at vi, fra det sydlige Jylland, kan tale med, fordi vor egn har været krigens sæde. Hvad regeringen i sin visdom vil beslutte, kan vi ikke vide; men vi vil sige, at for vor skyld, af hensyn til vor byrde, skal regeringen ikke vige fra, hvad den mener, Danmarks ære kræver – vi skal nok holde ud!« – Kongen takkede dem, men sagde i øvrigt, at det jo lå i kongressens hånd. Londonkongressen endte uden resultat; og krigen blev genoptaget. – Så kom budskabet om Als. »Da Als gik tabt, gik æren tabt«, sagde pastor Svendsen. – Efter fredsslutningen gemte sognefoged

Hans Christensen sit flag på kistebunden; det skulle ikke hejses, før det tabte land igen blev dansk. – På sit dødsleje gav han flaget til Marius Sørensen. Flaget lå på kistebunden i 56 år. Den 11. februar, – dagen efter afstemningen i Nordslesvig, samlede Marius Sørensen Hans Christensens børn og børnebørn og andre, som

havde kendt den gamle sognefoged; og hans flag blev hejst under afsyngelse af »Hil dig, vor fane, korsbanner hvidt« og »Fædreland ved den bølgende strand« – en sang, der er fuldgældigt udtryk for den slægts livssyn og tro, der havde oplevet 1864 og var præget deraf i en grad, som vi i nutiden vanskeligt forstår.

Jelling efter 1864

JELLING SKYTTEFORENING

Efter 1864, da Danmark »lå brudt og lammet, kastet hårdt til jord«, tog det over hele landet fart med at oprette skytteforeninger. Digteren Paludan-Müller havde tegnet fremtidsmålet for Danmark: »Ynglinge i plade, drenge klædt i stål, Slesvigs land genvundet, det er kampens mål«. Derfor fik skyttebevægelsen i sin begyndelse et vist militært præg, – som dog langsomt svandt efter 1870–1871. – Enkelte steder i landet, bl. a. i Jelling, havde man været tidligere på færde. Den 6. oktober 1863 – den sidste fødselsdag Frederik VII oplevede – var nogle patriotiske mænd samlet i dyrlæge Preislers hus, (lige overfor kroen), nu nedrevet, for at fejre kongens fødselsdag. Her blev Jelling Skytteforening stiftet. Pastor Svendsen valgtes til formand, lærer Jørgensen til den daglige leder, og til delingsførere valgtes snedker Møller og Niels Madsen, der var skytte på Fårupgård; han boede i huset overfor Skovdallund skole, der, efter overleveringen, kaldtes »Bi-lidt«, fordi kong Frederik den II under sine hyppige rejser her følte trang til at samle kræfter for at komme op ad den stejle Skovdallunds banke. Meget bekvemt for skytten blev skyde-

banen lagt lige udenfor hans dør; man skød langs skoven op mod Fårup. Senere blev skydebanen flyttet til »Jens Thomsens Grejsdal«. – Drengene Rasmus Clausen og madam Sørensens Søren Oluf havde vist talent for at blæse på redekam; nu gik de til Vejle for på foreningens regning at lære at blæse signalhorn. Hver søndag gik de gennem byen og blæste

Niels og Karen Jakobsen, Østergård

»kæmper op af morgenblund«. Skytterne samlede på »Rundpladsen« og drog i sluttet trop til skydebanen. Her sad et medlem af bestyrelsen: lærer Jørgensen, Marius Lund eller Niels Jacobsen og førte regnskab. Der blev holdt strengt på, at skydningen ikke måtte foregå i kirketiden, en regel, der siden er bleven holdt i hævd i foreningen. – De gamle forladerrifler var ikke særligt fintskydende, – en træfprocent på 59 er jo ikke imponerende. Det var et stort fremskridt, da bagladerriflen, model 67, nåede ud i foreningerne; siden fulgte model 89, »magasingeværet«. – På seminariet havde man siden kongebesøget i 61 en del gamle geværer, taget fra oprørerne ved Fredericia i 49; skyde kunne de ikke; men de var anvendelige til eksercits. – For at hver skytte kunne få et våben øgedes beholdningen med trægeværer; endnu ved århundredskiftet lå der en rest af disse »våben« på gymnastiksalens loft. Eksercitsen foregik som regel på præstegårdens mark eller på Hugkjær agre, nabomarken mod vest. Også felttjeneste indgik i programmet. Det militære præg øgedes ved, at skytter, der havde råd, anskaffede skytteuniformer: grå våbenfrakker med grøn krave og livrem til bajonetskedlen. De dygtigste skytter dekoreredes med grønne sløjfer at fæste på brystet; senere blev det sølvplader på geværet. –

Mads Hansens sange nåede også til Jelling, og det satte sving i støvlerne, når skytterne stemte i med:

»Til våben, brødre, tag bøssen fat!
vor bane ved vi, vort mål er sat.–
Og målet er Danmarks frelse!

Hvad før vi øved af frygt og tvang,
det nu vi øver af lyst og trang!
Og målet er Danmarks frelse!«

Da den ny hærlov i 1867 afskaffede faneeden, tog, som det er sagt, de danske kvinder skytterne i ed ved at sy faner til dem med indskrift på. I Jelling gik Hede-vig Møller i spidsen for at anskaffe en fane og brodere på den: »Fælles kærlighed er folkets styrke.« Fanen blev overrakt af lærer Jørgensen, der i en lille tale betonedede indskriftens lighed med den folkekære kong Frederiks valgsprog. Den eneste, som ikke var glad den dag, var fru Svendsen. Hun havde bekostet en fane med indskriften: »Med Gud for ære og ret«, – kong Christian den IX's valgsprog. Denne fane blev så 2. delings, seminarieelevernes. Det var – så vidt jeg ved – den eneste gang politiske modsætninger har givet sig til kende i Jelling Skytteforening. – Andre steder havde man i provisorietiden to foreninger: Højres og Venstres, de sidste affødte sine steder »riffelforeninger«, »Hver mand sin riffel« – underforstået: til oprør mod Estrup.

Mens interessen for skydning øgedes ved fremkomsten af bagladegeværer, gik det tilbage med eksercitsen, der faldt helt bort i 70-erne. BajonETFægning, hugning og stokkeslag faldt også bort; til gengæld øgedes interessen for gymnastik. Det var den gamle danske militærgymnastik, hvor man især dyrkede »voltigering«, spring over træhesten; her kappedes de dygtigste i at sætte over hesten med samlede ben, uden at røre den stovle, som blev sat oven på. I Jelling var man særlig heldig stillet; her kunne man benytte semina-

Fru Cathrine Jørgensen

Lærer Mathias Jørgensen

riets gymnastiksal og militære gymnastiklærere, mens man andre steder måtte klare sig med en lade, indtil man fik bygget et »øvelseshus« eller et forsamlingshus. Omkring 1900 gik man over til den Lingske gymnastik; der kom civil gymnastiklærer på seminariet i 1902 – og i skytteforeningen delingsførere – f. eks. Peder Kristensen (Knabberup), en energisk og påpasselig delingsfører, der forud for forårets opvisning formåede os: »Hows

no endelig å fo jer sko swattet hvid, til o sønda'!« – Han blev siden en af de førende indenfor Indre Mission, da den vandt indpas i Jelling. –

Sørgeligt at sige det: Jelling Skytteforening sygnede hen, interessen for skydning ebbede ud, så foreningen nåede ikke som andre skytteforeninger 100-års jubilæet. I 1958 ophævedes foreningen, og dens formue overgik til Jelling Sportsforening.

FRA BONDEBY TIL STATIONSBY

Indtil omtrent 1880 – 100 år efter udskiftningen – måtte Jelling betegnes som en bondeby. Kneb det med at få kornet ind, lagde håndværkerne værktøjet og tog fat med, for »det gælder jo først og

fremmest at få kornet godt i hus«. Gårdmændene bar væsentlig skattebyrden og var selvskrevne til tillidsposterne, ligesom også skolevæsenet blev indrettet med landbrugets tarv for øje.

Men nu kom en stærk udvikling i håndværk, industri og handel. Under krigen 1870–71 fik man en ordentlig postgang. Landposten, en ældre mand, gik fem gange om ugen til Vejle over Hover, Jelling, Kollerup, Hvejsel til Alstedgård – og tilbage til Vindelev og Grejs. 1877 fik Jelling et posthus (ved kroen). Fra først af gik 4 postbude ud fra byen, men deres tal steg snart til 10 – ja, ikke mindre end 36 postbude blev efterhånden underlagt Jellings postmester; diligenzen vedblev at køre til 1913, da banen overgik til staten, de sidste par år afløst af en bil. På denne måde blev Jelling et centrum for omegnen. Da senere mælkevognene gik ud til alle sider, indløb endnu flere bestillinger til købmænd og håndværkere. Byen begyndte at få købstadsforømmelser; ny store huse byggedes – også toetagers («Dogepaladset» og »Syvtallet») og gamle ombyggedes; driftige forretningsmænd satte store spejlglasser for butikkerne.

Indtil ind i halvfjerdserne havde husmand Kristen Busk væsentlig kunnet besørge »udenrigshandelen« ved at lade sin enspænder gå til Vejle en gang om ugen. Nu kom en dygtig vestjysk karl til Jelling med en lille vrinsker og med den dristige plan at sætte Jelling i daglig forbindelse med Vejle. Man spåede ham, at han snart måtte pakke sammen, men Jens P. Jensen svang sig op, og inden mange år trak hans seks heste daglig store dagvogne mellem Jelling og Vejle og mellem Jelling og Give (ét forspand hed »gedebukken og stjernekyggen«).

Samfærdselens vældige vækst blev som et bevis for, at en jernbane burde anlæg-

ges her. Vil man nævne dem, som har sat Vejle-Give banen igennem, må man ikke glemme Jens Peder kromand, som egentlig førte beviset for dens ønskelighed.

Banen kom i 1894; den forlængedes til Brande-Herning og overgik til staten i 1913.

I god tid før et togs ankomst viste hr. stationsforstander Schütter sig på perronen med en til situationens alvor passende embedsmæssig mine; når toget ude på linien meldte sin ankomst ved et langt fløjt, udfoldede han sit grønne flag og stod strunk, til lokomotivet havde givet bremsesignal ved 3 korte stød i fløjten. – Afgangen var mindst lige så højtidelig: Først et slag på klokken ved kontordøren; så kom togførerens fløjtesignal, der besvaredes af lokomotivet med et lige så langt fløjt – hvorpå det »vældige« tog gravitetisk forlod perronen, ud på den farlige færde. Jo, det gik skam efter alle kunstens regler – og så var det, som det blev sagt: »jo en »raritet« at have banen« – («Give-grisen«).

Jernbanen ændrede afgørende byens status. Moderniseringen var allerede i gang inden. I 1891 fik byen kloak, og de dybe vejgrøfter langs landevejen fyldtes og gav plads til fortov gennem byen. I 1902 kom elektricitetsværk. Det var seminarielærer Albert Jensen og købmand Ole Jensen, der satte det igennem. Der var forslag fremme om i stedet for »elektricitetsværk« at kalde det gnitværk – med anvendelse af H. C. Ørsteds hjemmelavede ord »gnit« for elektricitet, men det gik ikke igennem. Elektricitetsværket spejlede sig ved dag og ved aften i den gamle »skidendam«.

Sommeren 1868 var ualmindelig tør; brøndene i byen løb tørre, og den gamle bybrønd forslog så lidt. En indsender rejste i Vejle Amts Avis krav om at få gravet en bybrønd i Vestbyen, og det kunne ikke ske for snart; thi, sluttede han, »det er for silde at kaste brønden til, når barnet er druknet.« Trods denne kraftige salut blev det i 40 år ved snakken om bedre vandforsyning i byen – først i 1911 fik byen vandværk. Vandet kom fra skjulte kilder i skovbankerne ved Skovdallund mølle. En turbine i den gamle

mølle pumper vandet op til Jelling, så nu skulle man ikke have nødig at ty til Fårup sø efter vand som i 1820.

På festdage ser man fire-fem splitflag vaje over de ny store bygninger, seminariet, posthuset samt over kongehøjene. Jelling præsenterer sig som »den gamle kongestad« (og reklamerer med det). I mange år var det seminariets martsconcert, der skaffede pengene til flagning på højene; men »de forrige tider er ikke mere«. Kommunen har overtaget flagningen.

HÅNDVÆRKERFORENINGEN

De gamle familier i en by har deres nedarvede, gensidige samfølelse og selskabelige omgang at hovro sig med i ledige stunder. De mange ny tilflyttede folk føler sig ensomme og får ganske naturligt trang til at danne foreninger, – ikke alene for at få selskabelig omgang; men også for at de kan gøre sig gældende som en magt i det lille samfund. – Nogle håndværkere var købstadsfødt og kaldtes ved bagnavn, andre var opvokset på landet og kaldtes ved fornavn; man så på klædedragten og hørte på talen, at det var en blandet befolkning, halvvejs landboere, halvvejs købstadsfolk. De ville gerne vinde tillid i befolkningen, den anseelse, der kunne ligesom gøre dem til ledere af folks skønhedssans i håndens verden, så kunderne ikke skulle behøve at gå til købstaden for at se tegninger til skønne huse og stilfulde møbler eller for at få en fiks klædedragt eller solidt fodtøj. De havde også ønsker om at få deres talsmand ind i skonerådet, dels for skatte-

ligning og understøttelser, dels for at få en ændret og øget skolegang. Men for at nå frem mod målet måtte man løfte i flok. –

Den senere pakkemester Knudsen i Fredericia nedsatte sig i Jelling som bogbinder og barber. I modsætning til andre vestjyder var han en meget livlig mand med mange planer. Han fik stiftet en sangforening af håndværkere 1883; det var begyndelsen til sammenslutningen; den skønne kunst var det første bånd, ikke den materielle fordel. Han var ivrig for at man ikke skulle sige »Per Hjul« , men »Karetmager Kristensen«, ikke »Hans Smed«, men »Smedemester Petersen«, og nogle yngre koner ønskede at nævnes ved fornavn eller som fruer – ikke madam. Det havde ikke så let ved at slå igennem, hvor rimeligt det end kunne være. – 1885 var 15 håndværkere samlet i karetmager Nielsens værksted og stiftede her Håndværkerforeningen. Der blev holdt en basar i seminariets gymnastiksal,

og fem år senere, da seminariet havde fået ny bygning, byggede de sig et hus af det gamle seminariums materiale; det var især karetmager Nielsen og skomager Lützen, der forestod arbejdet. Hvert år blev der holdt en udstilling med tombola og dilettantkomedie. Det gav overskud, så der kunne uddeles understøttelse til syge og andre trængende. Hvert år holdtes en fælles sommerudflugt – og juletræ for foreningens børn. 1895, året efter det politiske forlig, som bl. a. afskaffede »de lyseblå«, gendarmerne, tog Sofie Højrup (datter af Hedevig Møller) initiativet til afholdelse af grundlovsfester i skoven, med foredrag og underholdning af sangkoret – medbragt madkurv og kaffe i det grønne. – Foreningen mødtes med andre større landsbyers håndværkerforeninger (Give, Bredsten o. fl.), og disse foreninger fattede den dristige plan at foranstalte en stor udstilling for landhåndværkere i Vejle amt. Den skulle holdes i Jelling; det var snedker Bendixen i Bredsten, der gjorde opmærksom på, at den – i al beskedenhed – kunne være en slags 1000-års jubilæum for kong Gorm, Danmarks riges samler, og at der burde være oplysende foredrag hver dag i udstillings-

ugen. –

Med understøttelse fra staten fik man da den første udstilling for landhåndværkere i Vejle amt i pinseugen 1900. – Det var glanspunktet i Jelling Håndværkerforenings historie. Over indgangsporten stod: »Gid Danmark fostre håndsnilde, tankeklare, ihærdige mænd«. – De fleste 1. præmier tilfaldt Jelling-håndværkere, og man tør tro, at adskillige læredrenge fremtidsdrømme tog en dristigere flugt ved synet af de smukke arbejder og den offentlige anerkendelse af mestrene. (En model-mølle, udstillet af møllebygger Brun, står nu i Jelling skole).

Der var 36 medlemmer, da den første, beskedne foreningsbygning opførtes. Ved århundredskiftet talte foreningen ca. 200 medlemmer, og en ny toetages bygning blev opført med en stor forsamlingsal og lokale til en Teknisk Skole, hvor en lokal mester underviste lærlinge i teknisk tegning, indtil nyordningen af de tekniske skoler kom. Nu drives bygningen som hotel. Det ses også på byens nye bygninger og særlig på butikkerne, at der siden udstillingen er kommen dristigere sving i forretningslivet. –

DOKTOR BOYE

Kommer man fra Vejle ad hovedvej 18 gennem Hørup, passerer man halvvejs op ad Hørup Banke »Vejmandens Hus«, hvor Dr. Boye for 100 år siden foretog en underlivsoperation, der vakte opsigt landet over; ikke den første i sin art, men den første med lykkeligt udfald. Kommen op over bakkekammen kan man i skov-

kanten se gården »Haughus«, hvor doktoren boede.

Claudius Julius Boye var født på Amanager, hvor hans fader havde en gård, men blev slået ud af statsbankerotten og dens følger. Han drog til Amerika med hele familien undtagen den fireårige Julius, der mentes for lille til at tåle strabadserne

ved turen over Atlanterhavet, – det var jo i sejlskibenes tid. Han kom derfor i huset hos en barnløs farbror i Rudkøbing. Han genså aldrig sine forældre. – Efter studentereksamen fra Sorø Akademi studerede Boye medicin og gik frivillig med som læge i tre-årskrigen 1848–50, hvor han »vandt et godt navn for sin tjenstivrighed og den uforfærdethed, hvormed han fulgte bataillonens på kamppladsen«.

Efter krigen giftede Boye sig og nedsatte sig som læge i Gråsten. Her købte han en gård, hvor han kunne dyrke sin interesse for landbruget. Han kom imidlertid i tvivl om sine evner som læge, opgav sin praksis og købte gården »Haughus« ved Jelling. Nu ville han være foregangsmand i landbruget, – og det blev han. Boye gik i spidsen for nye metoder i landbruget: han indførte dræning og mergling og arbejdede på at forbedre besætningen, og det førte til, at han – skønt ny på egnen – valgtes til formand for den nystiftede landboforening. Der var nok en sparekasse i Vejle »for by og omegn«; men det kneb for omegnen at få lån der. Så fik dr. Boye i 1863 oprettet Landbosparekassen, hvis formand han var i mange år, – og senere for livstid æresmedlem af bestyrelsen. I Jelling oprettede han en sygekasse, som han betjente gratis. – Dr. Boye gik stærkt op i landbruget; men naturligvis hjalp han venner og bekendte, der søgte hans råd som læge. Det førte med sig, at mange andre søgte »Haughus-doktoren«. Det blev til en udstrakt praksis; der kom vogne langvejs fra for at hente doktoren; sønnerne talte en dag 21 vogne, der holdt på gårdspladsen og ventede på doktoren. Køreture på

5–6 mil var ikke usædvanlige. Når Boye kom hjem fra sådanne ture, stak han i et par træføfle og gik rundt i stald eller mark for at se, hvordan dyr og sæd trivedes, eller i haven og skoven for at høre fuglene, som han kendte på røsten. Han gik ikke på jagt som andre herremænd, – brugte kun bøssen mod rovfugle, som forstyrrede hans sangfugle.

En dag kom en gårdmandskone fra Ølholm. Hun led af en cyste (svulst) på æggestokken. Dr. Boye sagde til hende, at den eneste redning var operation, men også, at den slags operationer endnu aldrig var lykkedes i Danmark; ville hun endelig opereres, måtte hun søge professor Howitz i København eller dr. Esmark i Kiel. Konen forlangte bestemt at blive opereret af dr. Boye. Han søgte at forklare hende, at han end ikke havde set en sådan operation, så han kunne ikke hjælpe hende. Men konen blev ved sit: »De skal gøre det, dr. Boye, og ingen andre. Er det Guds vilje, at jeg skal dø, så vil jeg dø under Deres hånd.« Efter en sådan tillidserklæring turde Boye ikke undslå sig. Professor Howitz lånte ham beredvilligt de fornødne instrumenter, og med assistance af læge Bentzon i Jelling og et par kolleger fra Horsens vovede Boye forsøget, og det gik godt, selvom ingen af lægerne havde set en sådan operation, – og selvom patienten vågnede for tidligt af bedøvelsen. Det var d. 3. september 1867; det foregik i Per Vejmands hus, hvor patienten fik en udmærket pleje hos det barnløse ægtepar, Rikke og Per Vejmand. Konen kom sig og levede i mange år efter. I de følgende år kom der efterhånden 70 kvinder fra alle

egne af landet, og langt over halvdelen (78%) blev hjulpet. Hver gang var dr. Boye i den højeste sindsspænding; hver gang bad han til Gud om hjælp og pålagde de syge at gøre ligeså, og siden, ligesom han, give Gud æren og takken for hjælp. Patienterne blev anbragt hos hjælpssomme mennesker på egnen, (f. eks. maler Andersen i Jelling). Aftægtshuset ved Nørgård blev indrettet til sygehus med fire senge, og daglig vandrede dr. Boye til Jelling for at tilse sine patienter. I et hus ved Hopballevejen, nærmere »Haughus«, foretog Boye også operationer. Var der optaget alle steder, tog han patienter hjem til »Haughus«. – Dr. Boyes ry gik landet over, ja, også ud over dets grænser. At noget sådant lykkedes for en landsbylæge, men mislykkedes på de store hospitaler, måtte undre; man kendte ikke dengang til bakterier og sterilisering, som vi gør nu. – Da Københavns universitet holdt 400 års jubilæum, blev den praktiserende læge Boye indbudt som hædersgæst og udnævntes til æresdoktor. Boye overvejede, om han kunne forsvare at rejse fra sine patienter så længe; men han

tog dog afsted. Det vakte nogen opsigt, at hædersgæsten mødte uden ordener på brystet, – han var lovlig undskyldt, for han havde ingen. – Få måneder efter var dr. Boye på rejse for at tilse en patient på Fyn. Her døde han pludselig på Årup gæstgivergård. Den 12. august 1879 blev han jordet på Jelling kirkegård – »ved en så storladen jordefærd, at man næppe har set magen siden Gorms og Tyras højbyggelse. Trods høsttravlhed var høje og lave mødt, lige fra excellencen, gamle grev Friis, til den fattige daglejer, for at vise dr. Boye den sidste ære. Siden Harald Blåtand rejste den store runesten, er der heller ikke rejst en så mægtig og så prægtig mindesten på Jelling kirkegård som den, der nu står på dr. Boyes grav«. – Den monumentale granitsten er tegnet af dr. Boyes skolekammerat og gode ven, maleren professor Vermehren, med en portrætmedaillon i bronze af professor Saaby. Indskriften lyder: »Rejst af venner, karske og syge, fra nær og fjern«. – For at alle kunne være med, fastsatte indsamlingskomiteen det højeste bidrag til tre mark (en krone).

Bortset fra foredraget om den store Jellingsten er dette kapitel skrevet af F.J.R. Søsteren Hedevids anonyme indlæg i V. A. F. virkede nok stærkere den gang, da spørgsmålene var aktuelle. Dengang forstod enhver oldspillet med *herold* – Herold, for alle vidste, at den store kammersanger havde kastet glans over Jelling seminarium ved at starte sin karriere som jellingseminarist (1884) og endnu af og til aflagde visit i Jelling hos musiklærer Kristjansen.

Jelling seminarium efter 1872

Pastor Svendsen døde i 1872 og blev gravlagt med stort følge og mange taler. I kirken talte Odensepræsten, dr. Helweg, og pastor Jens Kristian Madsen, en af Svendsens gamle elever, der havde studeret til præst; han anede den dag ikke, at han skulle blive Svendsens efterfølger som sognepræst og seminarieførstander. Der var stærkt tale om Th. Skat Rørdam, den senere biskop; men han trak sig tilbage og pegede på Madsen. – De var meget forskellige: Svendsen københavner – Madsen vestjyde; Svendsens tale var vækkende og bevægende; Madsens stilfærdig, men indtrængende og opbyggelig. De, der ikke havde kunnet følge Svendsen, sluttede op om Madsen, så alt var såre godt. – De 40 familier sognebåndsløserne fra Bredsten dannede Balle valgmenighed.

Pastor Madsen skulle nu, som den yngste, være ledende overfor sine gamle overordnede; men også det gik godt. – Jelling og Hover var i 1872 bleven skilt i kommunal henseende, den gejstlige forbindelse bestod til 1946. – Da Madsen blev kaldet til det meget krævende dobbeltembede i Jelling, var han midt i arbejdet med udgivelsen af Grundtvigs salmer »Sangværk til den danske kirke«. Dette tidrøvende arbejde blev jo ikke lettere af at skulle foregå pr. korrespon-

dance, – det måtte udføres i »fritiden«, d. v. s. i tidlige morgentimer inden seminariet krævede sit. Det var mere end hans skrøbelige helbred kunne holde til; i løbet af ti år var han opslidt; men »Værket« blev fuldført, – i sidste øjeblik, kan man sige. Madsen døde 29. november 1883 på et hospital i København. Heldigvis havde han på en »kapellanjagt« i København fundet den helt rigtige medhjæl-

J. Kr. Madsen
Forstander 1873–83

Sophus Sørensen
Seminaricforstander 1883–1899

per, Sophus Sørensen, der under Madsens sygdom og død punktlig passede både præstegerningen og seminariet. –

Gårdejer Jens Thomsen og Jens Peder Kromand satte sig i spidsen for at rejse en mindesten for pastor Madsen – »det har han fortjent lige så godt som Svendsen«. – Man havde regnet med, at seminariets lærere, i hvert fald Holm som den ældste, ville tale ved afsløringen; men ingen havde bedt Holm, og han ville ikke trænge sig på, så talerne udeblev. – Det var noget helt usædvanligt, at kapellan Sophus Sørensen blev Madsens eftermand som sognepræst og seminarieforstander. Han var kun 28 år, endnu yngre end de to nye lærere, der kom til samme år (1883), K. M. Kristiansen, i sin faders embede som sanglærer, og Marius Sørensen som pastor Claudis efterfølger – for en årsløn af 1100 kr. – uden pensionsret.

Det gik godt og gnidningsløst, for Sophus Sørensen var i besiddelse af en naturlig stilfærdig myndighed, der skabte respekt og fasthed i arbejdet; seminariet fik under hans ledelse en ny glansperiode, præget af den nedarvede, men frugtbare spænding mellem åndsfagene og naturfagene. –

Dagens gerning begyndte på klokkeslet; var pigen, som vaskede gulv i præstens kontor, nået så vidt, at gulvspanden stod udenfor døren, hilste han godmorgen; stod spanden endnu indenfor døren, gik han ind uden at sige noget. Lige så stilfærdigt håndhævedes husordenen på seminariet. Der var forbud mod, at eleverne røg på seminariets grund. Trods dette havde senere statsminister Th. Madsen Mygdal (dim. 1896), en dag parkeret sin lange pibe udenfor seminariets dør, mens han studerede aviserne på læsestuen. Da han kom ind, var piben borte. I retfærdig harme satte han en seddel på opslagstavlen: »Den ka'l, der har hugget min pibe, anmodes om at aflevere den snarest. Th. Madsen Mygdal«. – Næste dag stod der tilføjet nedenunder: »Den efterlyste pibe kan afhentes på mit kontor. Sophus Sørensen«. Hvad *der* skete, ved ingen nulevende. – I det meste af Sørensens tid holdtes eksamen udenfor seminariet; eleverne måtte rejse til Århus eller Odense for at aflægge prøve for en eksamenskommission; først i 1896 vendte eksamen tilbage til seminariet, hvor den rettelig hørte hjemme. I det år blev forstanderposten skilt fra præsteembedet, og kapellan, Christian Jørgensen, søn af lærer Jørgensen, blev sognepræst i sin fødeby. Han flyttede senere til Langeland. – Da en stilling som mini-

Jelling seminarium omkr. år 1900

steriets konsulent i skolesager oprettedes ved skoleloven af 1899, blev forstander Sørensen valgt til denne betydningsfulde post – med titel af professor. – Sophus Sørensen blev siden biskop på Lolland-Falster og i Århus; men vendte tilbage til Vejleegnen, idet han i 1916 tog sin afsked som biskop i protest mod afgørelsen i Arboe-Rasmussen-sagen og blev sognepræst i Nørup. – Sørensens efterfølger i Jelling blev forstander N. A. Larsen fra Ranum, som fire år senere efterfulgte Sørensen som professor. –

Skoleloven af 1899 afskaffede de militære gymnastiklærersergenter, som skiftede hvert tredje år, og der kom en civil gymnastiklærer, J. P. Stenvang. Det betød et skifte fra den gamle danske militærgymnastik til den svenske, Lingske, gymnastik, det medførte bl. a. anlæg af en sportsplads på Mikél Jensens mark, her kunne seminaristerne få afløb for de gærende kræfter, som hidtil havde måttet nøjes med at sætte rekorder i så ædle idrætter som at »spise spejlæg på tid«, eller kravle på knæ gennem Østerbydammen, – det gjaldt en kasse øl. – Den nye forstander, Hemming Skat Rørdam, var en impulsiv natur, som gjorde meget for at holde seminariet og sognets folk i kontakt. Han hidkaldte landskendte talere til foredragsaftener på seminariet. Fuldt hus hver aften. Her var P. A. Rosenberg en hyppig gæst som fortolker af klassiske skuespil. Professor Vilhelm Andersen, – »hele landets veltalende onkel Vilhelm«; pastor Olfert Ricard o. a. Selve Olaf Poulsen viste her sin kongelige kunst (»Per Degn« på »Degnefabrik«). En aften stod den nyvalgte landdagsmand,

Kloppenborg-Skrumsager, på talerstolen og skildrede forholdene i Sønderjylland; det medførte besværinger til ministeriet fra den prøjsiske regering, som ankede over, at en kongelig embedsmand (Rørdam) stod som vært ved mødet og formand for »Sønderjysk Forening« – »en tyskfyndtlig forening«. (1908–09).

Rørdams efterfølger, Chr. Hasselbalch (1920–42) formåede trods velmente forsøg ikke at holde foredragsforeningen i live, hvorfor kontakten med sognets befolkning svækkedes. En nærmere forbindelse kom dog igen i stand under J. Futtrup forstandertid, 1942–53. Han havde under krigen sin fulde hyre med at holde tyskerne ude af seminariet; dog blev gymnastiksalen beslaglagt, så eleverne måtte afvikle deres gymnastiktimer i Hørup forsamlingshus. Futtrup tog sin afsked, mens han endnu havde kræfter til at gøre en indsats som skolekonsulent i Sydslesvig. – Forstander Johs. Brix, der kom fra Ribe, kom til at forestå den store nybygning af seminariet, som havde været på tale gennem 20–30 år. Elevtallet var steget til over 300, lærerstaben til ca. 40, mens lokalerne praktisk taget var de samme, som var beregnet til 90 elever. Berlingske Tidende betegnede i en stor artikel Jelling Seminarium som »fattiggården blandt vore seminarier«. Nu fylder seminariet hele pladsen, hvor præstegården lå – og dens toft. Desværre var der ikke penge til at realisere planen om at flytte både seminariet og øvelsesskolen ud på præstens mark, hvor der var udvidelsesmuligheder helt ned til skoven. En ny præstebolig er bygget i øst, mens byen udvider sig i vest.

JELLING SEMINARIUMS 75 ÅRS JUBILÆUM

På Jelling seminarium har der fra gammel tid hersket en vis modsætning mellem ånds-fagene og naturfagene; det fremkaldte til tider brydninger, ikke brud, men en frugtbar spænding; slog den gnister imellem, var det altid i gensidig respekt og med åbent visir: »Åsyn til åsyn skal ørne hugges«, som Albert Jensen ved lejlighed udtrykte det. (Naturhistorisk citat fra Snorres krønike.)

Den 29. nov. 1916 holdt seminariet 75 års jubilæum. Ved den lejlighed holdt Albert Jensen et foredrag, som vakte almindelig glæde, fordi det deraf fremgik, at Alb. Jensen slet ikke var den »hedning« eller »fritænker«, han i al stilhed havde været mistænkt for at være. Pan-teist var han.

Samme dag bragte Vejle Amts Folkeblad en artikel, som vakte mere blandede følelser i Jelling. Hvem var den formastelige »g«? Redaktionens mund var lukket med 7 segl.

»FRA JUBILÆET I JELLING«

De hrr. lærere O. P. Jensen og P. O. Pedersen, begge hæderkronede dimittender fra anno 187?, er kommet til Jelling for at jubilere. De begiver sig ud sammen for at opfriske fælles minder og for i den store stationsby at opsøge rester af den gamle konge- og seminaristby, de endnu tydeligt har i erindring. Blandt andet kommer de da også forbi smededammen og den gamle sortsmuskede smedie, der befinder sig i Forskønnelsesforeningens tegn: rosenbede og udsigtsbænk.

»Nej, se hvor net!« udbryder P. O. P.

»Det er noget andet end før i tiden! Da lå der altid så meget skrammel, gamle vognlejer, rustne plovjern, og hvad der sådan kan ligge ved en smedie. Den gamle hytte skulle de også rive ned, det ville pynte.«

»Nå-h, synes du det?« siger O. P. J. og trækker på det.

»Ja, det ville da være meget nettere! – Men du har aldrig haft sans for det skønne i naturen, O. P.«

»Men se«, siger O. P., »hvad er det for mærkelige stene, de har stillet op? Det ligner en stor skurrehat!«

»Hvor?« siger P. O. P. »Nej hør! kalder du det en »skurrehat«, det er jo Uffestenen, jeg kender den fra avisen. Det er den oldnordiske stendysse, det kan man da nok se. – »Folke, Uffe, Vermund, Lærerskolens sønner« – Lærerskolen, det er seminariet, det er så'en mere nordisk – »Sønner drog mig« – Ja, se da! Historien gentager sig immer! Er det ikke grangiveligt li'som med Harald Blåtand!«

»Hvad er'et du siger? Harald? Står der Harald? Ja, han skal jo have gået på seminariet her, men det var jo endda nogen hundrede år senere; det kan ikke være ham, hvad skulle han i det selskab? Nej, det skal naturligvis læses Herold – skammeligt, så utydeligt det står – det må være noget med Folke, der kom som herold til kong Vermund med sejrsmasken, det er en kjon tanke. – Og så har jeg endda hørt, at der skulle være en herre fra København – men det kan umuligt være sandt – han skulle have budt 500 kr. for at få det hele væk. – Sikke en jætte! Ikke

spor af historisk sans! Nej, den sten står netop godt her på alfarvej, hvor den kan ses, egentlig bedre end den gamle. Jo, det gør endda godt i vore tider at se sådan – sådan en *synlig fædrelandskærlighed*, ja, det gør! Nå, men vi skal videre O. P.! Vi må da også op at se til de gamle runestene, dem bør man jo ikke helt glemme for de ny.«

Hvorpå de to herrer vandrer videre –

ind på kirkegården for at aflægge Gorm og Tyra og Harald Blåtand – den ældre – et venligt besøg.

Hvem den formastelige var? – g er sidste bogstav i Hedevig Ring.

For ikke helt at glemme de gamle runestene for de ny, tager vi med et foredrag, Marius Sørensen holdt samme dag.

Den historisk-poetiske fortællemåde

Foredrag ved Jelling Seminariums 75 års jubilæum 29/11 1916

DEN STORE JELLINGSTEN

Foredraget om den store runesten holdtes for en stuvende fyldt gymnastiksal, og tilhørerne var ifølge tilstedeværende stærkt henrevne. Den historisk-poetiske fortælling, højskolens »levende ord«, var ingenlunde ensbetydende med improviseret tale – oftest var det som her et omhyggeligt udarbejdet og udenadlært foredrag, som holdtes efter hukommelsen, eventuelt med en lille »snydeseddel« med disposition og stikord.

Historieundervisningen på seminariet foregik på samme måde, men de sidste 3 måneder af skoleåret gik man over til eksaminatorier – og så blev historietimerne lige så trivielle som andre timer. På den måde tog M.S. højskolen med ind på seminariet, men honorerede alligevel eksamensskolens krav.

J. O. R.

Sålænge et folk står på det barnligt-naive udviklingstrin, skal mindet om en mærkelig hjælp i nødens tid helst iklædes sagnets simple, enkle form; f. eks. sagnet om Danebrog's dalen fra himlen.

Et udviklet folk vil forstå, at det vidunderlige kommer i en mere sammensat form, og at fortællingen derom ofte må blive en skildring af samfundet i stedet for enkeltmands-sagn.

Men dermed er ikke sagt, at det poetiske forsvinder af den nyere historie, eller at man forgæves må lede om tegn på højere magters indgriben, tegn på, at lykkens blad vendes af usynlige hænder. Ethvert barn kender sagnet om Danebrog, men hvormange kender den hjemlede historie om, hvorledes Nordens mægtigste og mærkeligste runesten dukkede op af jordens skød, hvor den gennem flere hundrede år havde ligget gemt og glemt – og

blev modtaget med ærefrygtfuld forundring af konge og folk. – Ganske vist steg den ikke ved egen kraft; men de folk, som løftede den op, anede ikke, hvilken folkehelligdom de bragte frem i lyset; og endnu mindre kunne de vide, at de var i færd med at vælte stenen fra graven, hvori Danmarks forhistoriske tid slumrede i tusinder af hengemte oldsager. Med fundet af den store runesten begynder danskernes beundringsværdige arbejde med at drage oldsager frem af Danmarks moderskød. Man vil jo sige, at hvis Danmarks lærde på noget af videnskabens område har været foregangsmænd, vejledere for andre folks lærde, så er det på oldkyndighedens; derfor ligger der poetisk glans over begyndelsen, over det overraskende fund, over det trøstende varsel, der vel denne gang kom nedenfra, men styrkede danskernes fremtidshåb om

hjælp ovenfra.

Efter gammel regning – en menneskealder sat til 33 år – er det netop i år, 1916, ti menneskealdre siden, stenen blev funden uden for Jelling kirkes dør. – Blev funden? – Hvorledes var det muligt, at en af Danmarks største stene kunne blive borte? – Den rager nu godt og vel fire alen op over jorden, så selv den største mand i landet ikke når dens højde. Den er på det bredeste 10 alen i omfang, så selv Danmarks tre største mænd ikke kan favne om dens midje. Og ikke mindre end dens størrelse måtte dens udsmykning sikre den mod at blive gemt og glemt, skulle man synes. Dens sider er fyldt med billeder og runer samt kunstfærdige slyngninger, så den alene derved må betegnes som en af verdens mærkeligste mindestene. Når dertil kommer at den ikke var opstillet i en afkrog af landet, men i et herreds, ja et syssels tingby, så må man nok spørge, hvorledes den dog kunne blive gemt og overgroet af glemselens urt. På den store åbne plads midt i Jelling by, hvor nu »Uffe-stenen« står, må jo jævnlig hundreder af mænd have holdt tingstævne; har de ikke set til den side, hvor Harald Blåtands sten stod? – Det synes så. – Drengene, som voksede op i Jelling, har ikke slægtled efter slægtled spurgt fædrene: »Hvorfor er den sten rejst?« – Vi må vel tænke, at stenen tidligt er væltet om, at sand og jord er føjet om den og over den, og at lyng og græs har overgroet den. Da kirken blev bygget, har man taget hensyn til stenen; det ville jo have været kønnest og rimeligst at lægge kirken lige midt imellem de to kongehøje; men der lå den store sten,

og så byggede man da kirken lige midt imellem stenen og den nordre høj. Kirkens mænd har vist en overordentlig ærefrygt for runestenen; folket har set på den med ligegyldighed eller modvilje.

HVORFOR OG HVORLEDES STENEN BLEV REJST

Det betydningsfuldeste vendepunkt i vort folks liv er overgangen fra hedenskab til kristendom. Apostlene havde fået befaling til at gå ud og »kristne alle folkeslag«. Men hvad vil det sige, at et folk er blevet kristent? Det kan jo ikke betyde, at alle er blevet troende; thi så vidt når et folk aldrig. Da den milde Ansgar kom med julebudet til Danmark, syntes det endog, som om folkeånden rejste sig med kraft imod fredens evangelium; thi da begynder stordådstiden, som vi kalder vikingetiden, der er så rig på våbendåd og skjaldesang og dybsindig tankedigtning som næppe nogen anden tid i Norden.

Spurgte man dengang de bedste danske ynglinge om, hvad deres livsideal var, deres dybeste ønsker, deres livs højeste mål, så ville de svare omtrent således: At leve i priseligt eftermæle, at øve dåd, som kan mindes i skjaldesang fra slægtled til slægtled og stadig styrke ynglinge til stordåd.

Så længe folkets bedste mænd havde dette livssyn, var folkeånden ikke kristnet. Men mangfoldige enkeltmænd havde taget ved kristentroen. Og 100 år efter Ansgars død lod Danmarks konge, Harald Blaatand sig døbe. Kong Harald Blaatand havde sammen med sin moder, Thyre Danebod, vundet det sydlige af Sønderjylland fra en svensk vikingekonge

og havde bygget Danevirke længere og stærkere. Nu ønskede han at vende folkets krigslyst mod hedninger i Sverige og Norge i stedet for mod de kristne folk i Vesteuropa. Dette kunne hans krigerske høvdinger endda finde sig i, skønt der ikke var så megen rigdom at hente i Nordens lande. Men da han ville anvende sin kongemagt til at ændre folkets livs-ideal, da han forbyder hedensk offertjeneste, da han vil have jernet brugt til plovjern i stedet for til sværd, og kirkeklokke-klang skal afløse lurtoner ligesom munkesang skal afløse skjaldenes ægende krigskvad – da rejser de hedenske høvdinger sig imod ham. – Kristendommen var med ét bleven til en statssag. På kongebud skulle de unge skifte ideal: de skulle hige mod eftermælet: »god bonde« i stedet for eftermælet: »navnkundig kæmpe«. – Harald havde ladet opkaste de største kæmpehøje i Norden over sin fader og sin moder; disse høje skulle være de sidste kæmpehøje i Danmark; herefter skulle folk jordens i kirkens indviede jord. –

Sansen for det priselige eftermæle havde kongen taget med sig i dåben. Nu ville han sætte sig et minde, der skulle vare til dages ende. – Den største sten, han kunne finde, skulle føres hen midt imellem de to kongehøje, og den ypperste runemester skulle smykke den. Han beordrer bønder til at møde med stænger, med heste og stude; hvor langt de måtte føre stenen ved man ikke; men mennesker og dyr spændtes i åg sammen, hedder det. – Endelig stod den, hvor den skulle stå. Der er tre sider på den; de skulle fyldes. Runerækkerne skulle ikke stå lod-

ret, men vandret. så var de lettere at læse; imellem rækkerne skulle være bånd, som ved enderne kunne slynges sammen i pyntelige sløjfer: »Harald kongen bød gøre dette mindesmærke efter sin fader Gorm og sin moder Thyre, den Harald, som vandt sig al Danmark«. Således på den ene side På den anden er udhugget et mærkeligt dyr, en grif, omslynget af en slange, og under dette billede står »og Norge«. Men på den tredje side, solsiden, er udhugget en Kristusfigur, – såvidt man ved den første og eneste Kristusfigur fra før år 1000, og under Kristusbilledet står: »Og gjorde danerne kristne«. – Kristusbilledet er omgivet af en glorie. Det var naturligvis den sidstnævnte side, der skar hedningerne i øjnene. Kirkens mænd har sagtens bildt Harald ind, at han ved at påtvinge sit folk kristendommen ville erhverve sig helgenrang i himlen; i andre lande er den første kristne konge gerne gjort til helgen; men kong Harald havde det uheld, at hans uvenner kom til at væve hans mindedragt. Han holdt rejsegilde, før huset var rejst. Som når stormen rejser havets bølger, således rejstes der nu et oprør imod ham, under hvilket han mistede livet og det priselige eftermæle, han dog havde fortjent. – Den store sten gav vor udviklingsstrøm en anden retning. Haralds søn, Svend Tveskæg, førte nu danskerne på krigertog mod England og udførte vel den største krigerdåd, vor historie har at fremvise; danskerne tog England, og under langvarigt samliv med de kristne englændere blev danerne kristne og fik et fredeligere, rigere livsideal.

Som vi kan læse i de gamle krøniker,

blev mindet om, at en stor sten havde spillet en rolle i oprøret mod kong Harald, ved at holde sig, men hvor den sten var, vidste man ikke. Vor gamle sagamand, Sakse, priser danskerne for, at »de gjorde kampesten til pergament og klippesider til tavler«; men han synes ikke at kende den store runesten. Hans kammerat, Svend Aggesen, der er særlig godt kendt med de jyske minder, i særdeleshed Jelling-minderne, synes heller ikke at kende runestenen. – Minderne i ordets form må gemmes i bøger, inden de dør ud i folkemunde; minder i stenens form kan hengemmes i jorden og ligge der i århundreder. – Harald Blaataands sten sank i jorden, fordi folkeånden stod i strid med kirkeånden. – 600 år senere kommer der en tid, da den danske kirke føler nødvendigheden af at komme i samvirke med folkeånden. Da dukker stenen op af jorden. –

REFORMATIONEN KALDER DET NATIONALE FREM

Den katolske kirke efterfulgte ikke befalingen om at »kristne alle folkeslag«; tværtimod modarbejdede den det nationale og ville ligesom udslette forskellen på folkemeninghederne. Latinen skulle være bærer af alt åndeligt liv. Kirken udvalgte sig begavede ynglinge til sin tjeneste; men kirketjenerne skulle helst forsage fædreland, slægt og venner for at ofre sig helt for kirken; de måtte ikke gifte sig, ikke føle de havde borgerskab i Danmark, eller hvor deres fædreland nu måtte være. Kirkens jord, (man regner, den tilsidst udgjorde 1/3 af landet), lå udenfor Danmark, d. v. s. udenfor danske

love, danske skattebyrder, udenfor dansk konges rådighed. Kort sagt: Kirken dannede en stat i staten. – Når folk i nutiden tænker på reformationen, fæster de gerne tanken alene ved kirkerensningen. Samtiden så fuldt så meget på det folkelige, det politiske og det sociale i den store statsforandring i 1536. – Der gik i reformationstiden et befrielsens pust med store forventninger til fremtiden hen over folket. Da reformationens mænd sank i graven, (omkring 1560), havde de opdraget en dygtig slægt i den lutherske børnelærdom, en slægt, der følte borgerskabet i Danmark og borgerskabet i himlen som en enhed. Desværre var det kun adelen, overklassen, der rigtig kom med i det store folkelige opsving; men Danmark fik en storhedstid både materielt og åndeligt. – I kristelig henseende har vi et troværdigt løfte om, at alt hvad vi beder faderen om i Jesu navn, det vil han give os. Noget lignende gælder i folkelig henseende. En dyb folkelig trang, som kan komme frem for jordens herre i Jesu navn, bliver opfyldt. Dengang havde de bedste i vort folk en dyb trang til og et inderligt ønske om at få et dansk grundlag for det danske folks dannelse, derfor fik vi en dansk »Genfødsel«, et »Genbyrdsliv« eller, som man kalder det med et fremmed ord, en dansk renæssance. Vi havde fået en god dansk bibel, og den blev læst af høje og lave. Vi havde fået mange danske salmer, og de blev sungne i kirke og hjem. Vi havde fået gamle danske ordsprog udgivet på ny. Men vi savnede en dansk historie, og vi savnede et dansk landkort. Saksens herlige krønike var fundet og udgivet på latin;

men i latinerbogen var jo historien utilgængelig for menigmand, skjult og til-dækket ligesom runestenen i jorden. Det er bekendt, hvorledes gode danske adelsmænd ikke lod Anders Vedel rist eller ro, inden han havde påtaget sig og fuldført det store arbejde at oversætte Saksens Danmarkshistorie på godt dansk. Tyge Brahe fandt råd til at få papir, så denne folkebog kunne blive trykt og komme ud i folket; han opfordrede alle adelige kvinder til at sende deres afbrugte linned til papirmøllen i Skåne, for at der kunne laves papir af det, og de fulgte hans råd. Det er et skønt bevis på, hvad adelsstanden ville gøre for dansk oplysning.

Men der lå 3–400 år mellem Sakse og Tyge Brahes tid. Der måtte også være noget at fortælle folket om den tid. – Og der fløj over landet hundreder af folkeviser, en slags flyvende, billedrig historie fra denne mellemtid; disse viser måtte opfanges og nedskrives; thi døde de først på folkets læber, uden at være optegnede, da var de for evigt tabte; de kunne ikke gemmes i mulde som oldsagerne.

I sommeren 1586 sendte regeringen Anders Vedel ud på rundrejse i landet; han tegnede et Danmarkskort, han undersøgte gamle dokumenter og opfangede gamle folkeviser.

Mens han sad ovre på Tyge Brahes trylleborg, »Uranienborg«, hvor hans hjerte svulmede af stolthed over, at Danmark havde fostret den verdensberømte videnskabsmand og nu gav ham fyrsteligt underhold, så han kunne skabe værker, hvis lige – efter Vedels mening – ikke var set siden verdens skabelse –, mens Danmarks dronning ved Tyges bord så

indtrængende bad Vedel om at give hende nogle af de dejlige folkeviser, som hun kunne synge med sine hofdamer, når de sad og spandt, – da skete det mærkelige, at Jelling-runestenen kom for dagens lys.

FUNDET I JELLING OG FØLGERNE DERAF

Lad os først nævne, at Jelling i året 1532 blev omtalt på lignende vis som Vålse nu er omtalt. Den katholske præst, hr. Henning, døde, og Ribe bisp skulle jo nu efter gammel skik kalde en ny. Men kong Frederik d. 1. kom ham i forkøbet og kaldede en luthersk mand, hr. Jens Nielsen, som skulle »forkynde evangeliet efter Guds rene ord i vor og kronens kirke uden al menneskelig sæd og ukristelige ceremonier«. – Det var, så vidt man ved, første gang kongen udstedte et kaldsbrev uden bispens minde. Om Jellingboerne har været stemt for en luthersk præst, ved vi ikke; men nu havde de ham.

Den næste præst i Jelling, hr. Niels Smet, var søn af en grovsmed i Vejle. I hans tid kunne Jellingboerne ikke alene høre i kirken, men også se i præstegården, at reformationen var indført. De katholske præster måtte ikke gifte sig; de lutherske præster skulle gifte sig, fordi de i familielivet fik en udmærket bibelforklaring; et godt hjemliv er jo jordens bedste himmelspejl. Hele tolv sønner voksede op i Jelling præstegård, og de blev alle præster – vel et vidnesbyrd om, at faderen yndede sin livsgerning, og at sønnerne forstod at værdsætte den. – Forresten var Jellingboerne, lige så lidt som andre danske bønder, fornøjede med den samfundsændring, som reformationen

havde medført. De havde ventet at blive fri for bispetiende, nu da bispedømmet i gammel stil var afskaffet. Det var kun en fattig trøst, at den nu kaldtes »Kongetiende« og skulle sendes til Kolding Hospital. – Da den unge, livsglade kong Frederik den 2. kom på tronen, 1559, blev Jelling påny kongeby. Kong Frederik boede gerne på Koldinghus og Skanderborg slot; begge steder havde han et fortræffeligt jagtområde. Men vejene mellem disse to steder var så opkørte og ufarbare, at kongen besluttede at anlægge en »Kongevej« i lige linje mellem slottene, (både i Kollerup, Langskov og Uldum sogne kan vist gamle folk påvise rester af denne vej). Jelling lå i midten; her ville kongen have hvilested. Jellingbønderne fik da pålæg om at hugge tømmer i skoven til et stort toloftet bjælkehus i Jelling præstegård; i nederste rum skulle være plads til seksten heste; i øverste stuer til den kongelige familie og til lensmanden fra Koldinghus. Den nye bygning fik det stolte navn »Høvdingsborg«. Det lader til, at Jellingbønderne samtidig har hugget en del til eget brug; thi kort efter kom der bud fra kongen, at de ikke måtte hugge træ i hans skov, d. v. s. Jelling skov. Bønderne klagede over forbudet, så meget mere, som kongerejserne medførte mange ægter og derfor slid på vognene. De fandt det urimeligt, at de skulle køre ind i et andet herred; her burde Vindelev-bønder møde og age kongefølget gennem Nørvang herred. Men Vindelev-bønder påstod, det ville overgå deres evne; de var kun syv i tal, og de to af dem, nemlig herredsfogden og en sandemand (d. v. s. en beskikket meddom-

mer i herredstinget) var fritaget for offentlige byrder. Kongen fandt klagerne begrundede; han tillod de Jelling-bønder at hugge træ i skoven til eget brug; lensmanden i Kolding skulle påse, at de ikke tog mere; og ægtkørselen blev pålagt hele herredets bønder. – Kongevejen var afspærret ligesom jernvejen i vore dage; uvedkommende måtte ikke bruge den. Men det var for fristende for bønderne; nogle slog endog leddene op med magt. Til sidst måtte kongen påbyde, at enhver bonde, som kørte ad kongevejen, skulle have sit køretøj forbrudt. – Sådan ligefrem slavisk underdanighed overfor den voksende kongemagt viste altså bønderne ikke; de gjorde sej modstand. Også overfor herremandsfruen på Fårup viste Jellingbønderne sig ret stivnakkede. Lensmanden måtte af og til rejse op at mægle og dømme i tvistigheder.

1585 blev adelsmanden Kasper Markdanner lensmand på Koldinghus. Ordet gik blandt folk, at han var søn af Kristian d. 3. og en skomagerdatter fra Andst, altså halvbroder til kong Frederik, og at han havde rejst meget i udlandet, ja, at kejseren havde slået ham til ridder og givet ham navnet »Danmark«, hvad han selv dog ændrede til »Markdanner«. Året efter sin udnævnelse, altså 1586, kom den vidtberejste lensmand til Jelling på embedsvegne. Han ville naturligvis op at se kirken, kongens kirke. Kun få kirker i Danmark var så anselige. Tårnet ragede højt op over skibet, og hele kirken var tækket med bly. Der var to store kirkeklokker, som var samstemte og fyldige i klangen. Et stort tårnur viste beboerne tidens gang, hvilket var så

meget mere værd, som man ikke havde ure i hjemmene. Vinduerne var små og sad højt i muren. På panelvægge i kirken var afbildet »alle danske konger ligesom på Københavns rådhus« (således skriver en senere præst). Den vidtberejste lensmand har øjnene med sig; han studser ved den mærkelige forhøjning udenfor kirkedøren, og han har øje for kirkens usymmetriske beliggenhed mellem kongehøjene. »Det må vi have undersøgt«, tænkte han. Og der går bud om i byen, at folk skal møde med skovle, spader og løftestænger. Under Markdanners ledelse begynder de arbejdet. Jo dybere de graver, des mere vokser deres spænding. Da stenen er hejst og rejst og skrabet og vasket, ser de, dens sider er fyldt med billeder og runer, gådefyldte tegn og mærker. – De kunne ikke råde de runer; ordet rune betyder »hemmelighed«; men det hemmelige kan have megen magt over sjæle, særlig når man er i spænding for, hvad fremtiden vil bringe. Og det danske folk var i spænding dengang. Der var storkrig i Europa; det overmægtige Spanien havde næsten ødelagt Nederlandene og rustede sig mod det protestantiske England. Når England var kuert, skulle Danmark holde for. Konge-drengen Kristian d. 4. tegnede i sin skrivebog billeder af spanske skibe i kamp med danske ovre ved Kong Frederiks nye slot, Kronborg. Drengen kunne ikke tænke sig anden slags modstandskraft. Men rigets gode mænd havde en dyb følelse af mindets magt til styrkelse af nationalfølelsen, – netop derfor var Anders Vedel sendt ud på rejse, – og de havde en klar forståelse af, at kampen ikke alene ville stå

om Danmarks østersøvælde, men lige så meget om den evangeliske tro, det kirkelege genbyrdsliv, som var vakt ved Luther. – Den vældige stens opdukken af jorden vakte ud over landet stor opmærksomhed og toges som et glædeligt varsel. Der blev opsat en stor tavle med gylden indskrift i Jelling kirke til minde om fundet; det var, som højere magter stod i pagt med folkets fremtidshåb. – 1591 sendte den rige holstenske adelsmand, Henrik Rantzau en tegner og kobberstikker til Jelling –. Han tog et billede af runestenen og kirken mellem de to høje, (dette billede findes gengivet i »Danmarks Riges Historie«), og billedet med beskrivelse udkom i en smuk bog. Således kom Jelling-mindemærkerne ind i litteraturen og blev kendt også ud over landets grænser.

Og nu skal vi til slutningen begrunde det i indledningen brugte udtryk, at stenen var væltet fra graven, hvori Danmarks forhistoriske tid lå gemt i Danmarks moderskød. – Blandt de mange, som læste Rantzaus billedværk, var også en ung videnskabsmand, dr. Ole Worm. – Worms hovedarbejde var egentlig lægevidenskaben; men nu vågner i ham en mægtig trang til at se Jelling-minderne og til at samle oldsager. 1621 er han i Jelling; han ser da bl. a., at den lille runesten, som efter billedet stod på Gorms høj, er flyttet ned ved siden af den store, – ingen ved hvorfor. Året efter sender regeringen befaling til alle bisperne, at de i hvert sogn, som hører under dem, skal få undersøgt, hvorvidt der findes oldsager og især runestene. Alle Danmarks præster blev sat i arbejde og indsendte beretninger. – Ole Worm fik penge for at rejse rundt i

landet og selv undersøge oldsagerne, og han måtte bearbejde præsternes indberetninger med de mere eller mindre vellykkede aftegninger og de i reglen meningsløse udtydninger af runeindskrifterne. – Worm forstod godt, at han ikke selv kunne tyde indskrifterne uden kendskab til det gammelnordiske sprog. Men dette sprog var bevaret på Island, og i København var der flere islandske studenter, som kunne lære ham sproget og lave en ordbog. Han hører også, at en norsk præst har oversat Snorres Norgeskrønike, ligesom Vedel har oversat Sakse. Denne oversættelse fik Worm trykt og udgivet; thi Snorres bog er uundværlig til kundskab om Danmarks gamle historie. En islænder blev så glad ved dette røre i Danmark, at han sendte ned til Worm et Håndskrift, som endnu gemmes på Universitetsbiblioteket; det var den såkaldte yngre Edda med alle de fortællinger om Thor, Odin, Loke, Ydun o. s. v., som vi hørte i vor barndom. Og nogle år senere sendte en islandsk biskop herved »Den ældre Edda« med de nu i verdenslitteraturen navnkundige sange om aser, vølsunger og Vølund Smed. – Det er om den tid Oehlenschläger synger i digtet »Guldhornene«:

»De higer og søger – i gamle bøger,
i oplukte høje – med spejdende øje,
på sværd og skjolde – i muldne volde,
på runestene – blandt smuldrende bene.«

Før end Worm endnu var færdig med sit store værk om Danmarks runestene, fik danskerne en ny og stor overraskelse.

Bondepigens Kirstine Svendsen fandt, helt uforvarende, et ældgammelt, billedprydet guldhorn nede i nærheden af Møgeltønder, (det vejede 6 pund og 13 lod).

Arbejdet med at finde og genvinde det gamle Danmark fortsattes i de følgende tider. Lige kort efter at Frederik d. 3. var kommen på tronen, sendte han en skrivelse til lensmandens enke på Koldinghus angående runestenen. Kongen skriver, at da han sidst var i Jelling og så den tavle i kirken, som var opsat i hans farfaders tid, da erfarede han, at runestensens indskrift ikke var rigtig gengivet, og han befalede derfor præsten at få en ny tavle opsat; nu skal lensmandsfruen se efter, om det er blevet gjort og betale præsten for udgifterne dertil. – Der går et år, og der er kommen en ny lensmand til Kolding. Kongen har fået at vide, at der endnu ikke er kommen en ny tavle op i Jelling kirke; han skriver derfor til den ny lensmand, om han snarest muligt vil sørge for, det bliver gjort på kongens bekostning. Hvis der er kommen en ny tavle op, så er den i hvert fald gået til grunde under kirkens brand 1679.

Den prægtige Jelling kirke brændte 1. juli 1679 og blev genopført i al tarvelighed. Nu er der ingen tavle med gylden skrift og ingen panelvægge med kongebilleder; nu står kirken »tårnløs og lav alt som en muret helgengrav imellem kæmpehøje«. – Men udenfor kirkedøren står fremdeles den sten, der på en måde blev en hovedhjørnesten i danskens mindehal, og den synker næppe nogen sinde i jorden igen.

Per Møller (Mølle Peje') eller møller Peder Christensen, (elter ca. 1860 begyndte han selv at skrive navnet med K efter hans breve at dømme), hvis erindringer fra treårskrigen: »Krigerliv og Bondsind« udkom sammen med nogle breve i 1962 på Gads forlag, var søn af den gamle sognefoged Christen Sørensen. Hans breve slutter 1866, og for dem, der har lært ham at kende gennem den tankevækkende bog, er der lejlighed til at lære hans senere livsforløb at kende gennem M.S.'s artikel.

Artikel i Vejle Amts Folkeblad nr. 68 1908:

»Han var en såre god bonde«

Denne indskrift findes på mange runestene. Krigerhøvdingen fik i vikingetiden sit stolte eftermæle gemt i skjaldevers; men den gode bonde blev ikke glemt; hans stilfærdige eftermæle hjalp de unge til at finde glæde i fredens gerning og ære i at være en gæv husbond i sin hjemstavn.

Den rige udvikling, Danmark har haft i mands minde, knytter sig øjensynligt til

Peder og Larsine Kristensen
Skovdallund mølle

store foregangsmand, til høvdinger, hvis dåd vil leve i digternes sange og taleres vingede ord; men i hver egn knytter den sig med lønlige tråde til »gode bønder«, stille husbønder, som har indvirket på deres omgivelser og givet dem sans for det lykkelige i »et jævnt og muntert, virksomt liv på jord«. Derfor må ingen, som til gavns vil sætte sig ind i vort folks nyere historie nøjes med at læse i bøger om vore store mænd og de store begivenheder; den nødvendige kundskab, man får af disse bøger, må udfyldes med kundskaber til de stille husbønders liv.

Skal jeg nævne mine lærere i nyere historie, må jeg ikke glemme en gammel mand, som nylig er død, *Peder Kristensen* i Skovdallunds Mølle, eller »Per Møller«, som vi altid har kaldt ham. Igennem ham har jeg forstået det bedste i mine forældres tidsalder; under samliv med ham er jeg blevet styrket i min mening om, hvad vi skal leve i og dø på, om vi vil fare vel og lære vore børn at få ret tag på styret, når vore hænder bliver for svage.

Når Per Møller i mange år har stået for mig som den ypperste repræsentant for de gode gamle Jellingmænd, så ligger det vist i, at han alle sine dage har haft et ualmindeligt modtageligt sind og en sjæl-

den evne til at udtrykke, hvad der levede i hans sjæl; lige fra enevældens og rationalismens dage til de kirkelige og politiske bevægelser under ministeriet (I. C.) Christensen havde han levet med og var derfor et stykke levende Danmarkshistorie.

Han blev født i den kolde rationalismes tid 1821. Man har læst i kirkehistorien, at kristendommen aldrig har haft værre kår end dengang; »blegt som et lig var livets ord, dødt det lå os på tunge«; »Herrens ord var forsvundet af hans hus«, og de få kristne råbte til Gud: »Kommer du ikke snart, da vil du ikke finde troen på jorden«. Det er måske nok historisk sandt, at der var dødskulde, dræbende ligegyldighed i hovedstaden; men det trænger til en udfyldning, som Per Møller lærte mig. Han lå som lille dreng hos sin bedstemoder og hørte hende trygle Vorherre om »bare at slippe inden for himmeriges dør, bare til den allernederste plads«. Den lille Peder gemte disse ord i sit hjerte, og historikeren vil lægge mærke til en sådan »Kvinde blandt folket, som opløftede sin røst«, og han vil tænke, der var mange »simple« kvinder, som i rationalismens dage såede sæd i barnehjerner og beredte folkets besøgstid i næste slægtled.

Som ung havde Per Møller den lykke at deltage i træarskrigen, i kampen for vor folkelige selvstændighed. Det var hans store oplevelse, som prægede hans øvrige liv. Han blev kammerat med nogle »stærke jyder« fra Øster Snede; de måtte døje hån og spot for deres kristendom, indtil de ved given lejlighed viste, at de ikke veg for døden, når pligten bød dem stå

for dødens port.

En gang havde hele kompagniet været i livsfare under en sejlads; Peder Kristensen gik bagefter afsides for at være ene med Gud og takke for frelsen; her fandt han Hans Jacobsen fra Ulkær, og de blev hjertensvenner for livet. Per Møller fortalte tit krigshistorier; men det var aldrig om, hvad han selv havde udrettet, aldrig træk, der skulle fremstille ham i lys som en helt; nej, det var sjælelige oplevelser. F. eks. hvad de følte, da de fik Bülow's bud om at rykke ud af Fredericia. En soldat drak brændevin med krudt i for at døve den naturlige dødsfrygt. Hans Jacobsen og Peder Kristensen var alvorlige ynglinge; de var ikke mere rædde, end de jo turde ryste, og da Hans J. havde som en forudfølelse af, at han skulle dø, talte de med hinanden om det liv, de ejede i Gud, og som ingen fjender kunne tage fra dem, og de fik fred og glæde og frejdighed i sindet. Således går modige soldater ud til natlig kamp. I gamle Per Møllers yndlingssang, som vi gang på gang måtte synge med ham i hans hjem, står der: »Det fredens ord hver Herrens dag gør rolig midt i våbenbrag«. På sit dødsleje fortalte han mig, hvorledes han fik indvielsen til sin krigerfærd. Han lå i København som rekrut sammen med de »stærke« kammerater; disse talte så meget om og imod præsten Grundtvig, at Peder fik trang til at gå i Vartov og selv høre den meget omtalte præst. Som han trådte ind, stod den gamle Herrens tjener for alteret og lyste velsignelsen og fredlysningen over menigheden med en sådan højhed og kraft, at – »å, ja, det smeltede, lyste og varmede i mig, så jeg

aldrig kan glemme det«, for at bruge Peders egne ord. Per Møller gav ikke særlig lysbilleder fra krigen; men hans modtagelige sind opfangede træk, som det var værd at høre fortalt. Med kærlig beundring fortalte han om Hans Jacobsen under kampen i Bøgemosen foran Isted, da Ræders brigade snart gik frem, snart dreves tilbage; Hans J. var nylig kommen fra sygehuset og var så syg, at han faldt, hver gang de skulle tilbage; men han hvilede ud til næste fremgang, og når de fremstormende kammerater nåede til ham igen, rejste han sig og gik videre: »han kunne ikke vige, blot falde kunne han«. I denne kamp blev Per Møller såret.

Efter krigen købte han Skovdallunds mølle af sin gamle farbroder, en prægtig gammel mølle, som mange ældre endnu mindes med taknemmelighed. Til dette dejlige hjem førte så Per Møller sin brud, som i over 40 år var hans øjnes lyst og hans hjertes glæde. Det falder ikke i manges lod at få så yndigt et sted at bo på, og det falder i færres lod at skønne så meget på hjemmets skønhed. Mangen sommermorgen stod mølleren op med solen og gik op på bankerne for at se solspillet i engens tåge og i græssets dug og for at høre fuglesangen fra skoven og småkildernes kluk ved bankens fod. »Å«, sagde han engang, »at nogen mennesker dog kan ligge i deres kvalme sovekamre i sådan en stund!« Han var en poetisk natur. »Der løber meget vand, mens mølleren sover«, siger ordsproget. Det sandedes her. Var den lille dam tømt ved aftenstid, og mølleren var træt, så lagde han sig til hvile i Guds navn, og fra talrige væld strømmede vand til dammen,

ligesom der i nattens løb strømmede livskraft til mølleren. Og så kunne den ny dags gerning begynde med tak til alle gode gavers giver.

Den gang kørte folk selv til mølle med deres korn, og en ikke uvæsentlig del af møllerens arbejde var at underholde møllegæster. Følgelig spillede møllerens personlighed den gang en større rolle for egnen end nu. Mere end én gang har jeg hørt Per Møller sige: »Jeg ved ikke, hvad jeg skulle have blevet til med mine møllegæster, havde jeg ikke haft mine krigshistorier!« – Vi andre kunne svare ham: »Jo, så måtte du have udskænket mange flere snapse; thi når mennesker er sammen og føler tomhed, så fylder de spiritus i det tomme rum«. – Mange gange, når jeg har søgt at klare for mig selv, hvad vi vandt ved de slesvigske krige, har jeg måttet tænke på Per Møller. Hvor har ikke de store oplevelser fyldt hans liv! og hvor har han ikke fyldt manges sind med oplivende, alvorlige tanker, mens deres møllesæk løb fuld under kværnen! – Store oplevelser giver altid værdier til folkesindet som til den enkelte.

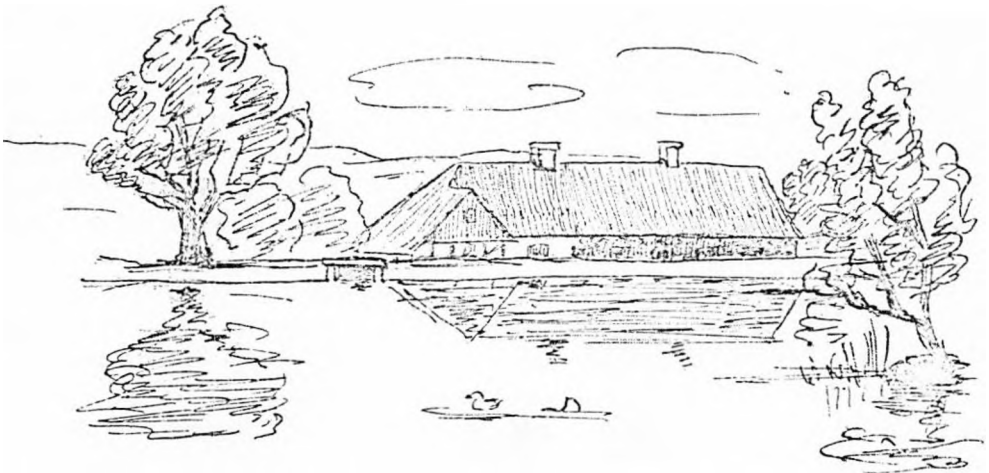
Per Møller forstod at holde søndags-hvile. I nogle år gik han til Nørup kirke, hvor H. Svejstrup var præst. Men palmesøndag 1856 ville han høre pastor Svendsen, som da blev indsat i Jelling kirke. Det hørte også til hans store oplevelser at høre den djærve præst præke om ordsproget: »Den banker dristigt på, som bærer godt budskab!« – »Aldrig har jeg været nærmere ved at græde af glæde«, sagde han som gammel. Alle senere Jellingpræster har regnet Per Møller blandt deres bedste tilhørere.

Han blev aldrig fører; det lå ikke for ham. Han yndede aldrig politikere, som brugte de stærkt ophidsende ord, men lod små handlinger følge på. Ikke heller kunne han fordrage, om nogen i kampens hede fordrejede modstanderens ord eller gav urigtige referater. Støt, rolig og fast som en gammel soldat deltog han i kampen for folkeligt selvstyre. Han var »moderat«. Da det gik Venstre så ilde i firserne, så han en væsentlig grund til ulykken deri, at hans standsfæller havde brugt deres penge til »stads og finhed«, og derfor ikke nu havde evne til en kraftig optræden mod ulovlig skatteopkrævning; lempelig i ord, men fast i handling burde Venstre være. Nu han er død, må jeg vist have lov at fortælle, at den gamle en valgdags morgen satte sig op i sengen og bad til Gud om at være med vælgerne den dag; jeg har det fra et voksent medlem af husstanden, som var øjen- og ørenvidne dertil, og som fra det øjeblik af fik politisk interesse. Hans religiøse tro var med i alt.

For mange år siden havde vi så tør en sommer, at høsten halvvejs slog fejl. Da husker jeg Per Møller sagde: »Det er måske den bedste sommer vi har haft længe; for nu var vi ved at tænke, vi selv kunne gøre det hele med vor kunstgødning, så vi nok kunne undvære den Gamle deroppe«.

Den lille hyggelige mølle, i læ bag skov og banker, med de mange lønlige rislende kildevæld og med slyngroser op ad muren, passede mærkelig godt til bolig for Per Møller; vi kan ikke tænke os den stille mand ved en brusende å, som fører den åbne søs vande til havet; hans rige livsindhold rislede stille ud, snart i skæmt – hans jyske lune forlod ham end ikke under det sidste sygeleje – snart i hjertelig alvor, og mange har mærket, der var drivkraft i de små væld. Jeg vil tit tænke på ham i de kommende dage, altid i forbindelse med møllen, og jeg vil næppe kunne se møllen uden at tænke på min gamle ven.

M. S.

Skovdallund mølle. Tegnet af Hedevig Ring.

Oplysninger

Udarbejdet i mindet om en god lærer, Marius Sørensen, og en god ven, Frands Johan Ring.

Jelling, maj 1974.

Jens Heltoft.

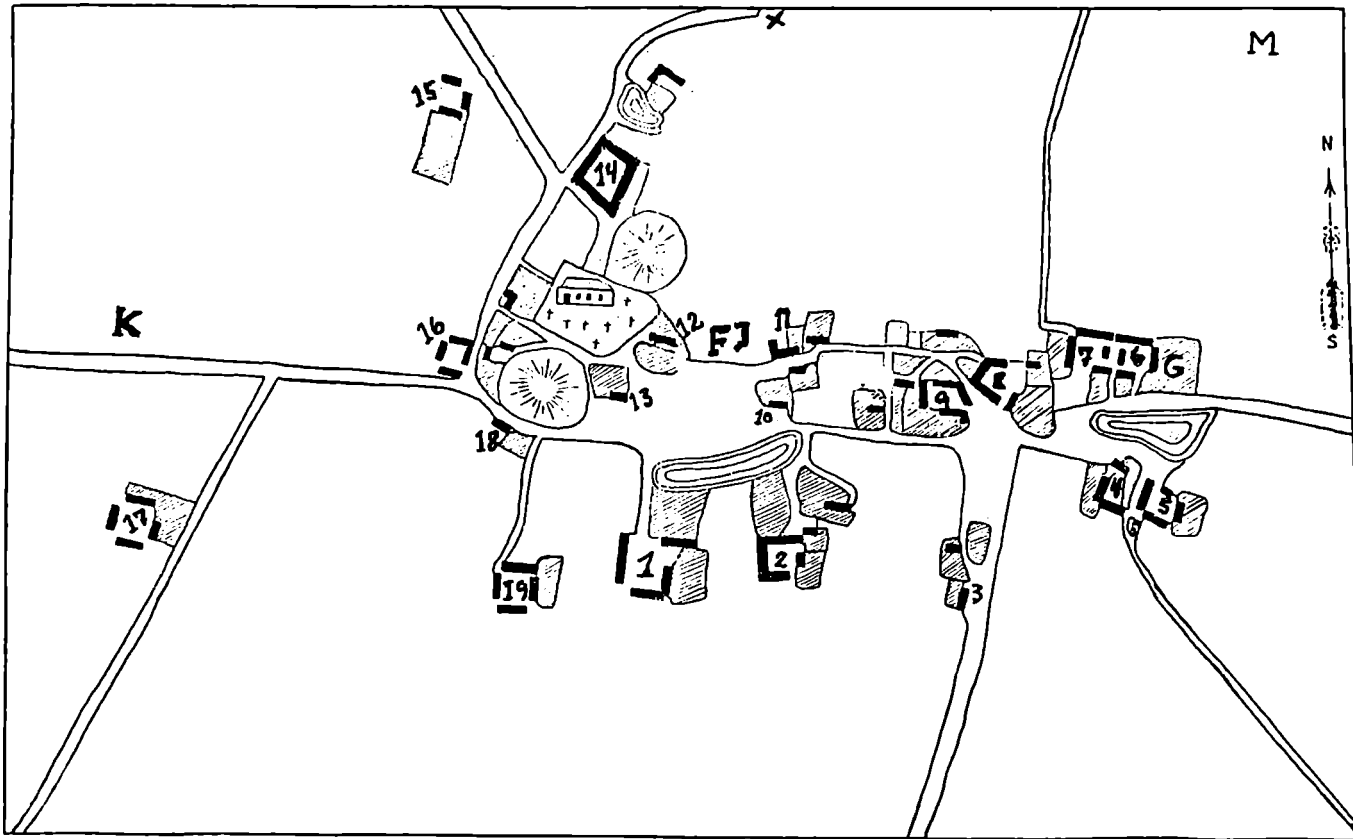
De fleste af ejerne af de gamle Jelling-gårde var slægtsmæssigt knyttet til hinanden, så Jelling-folkene dannede en stor familiekreds. I denne giftede Marius Sørensen sig ind to gange. Dette er baggrunden for de mange personnavne, som nævnes i bogen, og som der redegøres for her, for så vidt de har betydning for forståelsen af forbindelserne mellem Jellingslægterne.

- Side 20, 29   »Kongens gård« øst for Thyras høj var opdelt i 3 sammenhængende gårde:
- 20   1. *Fogedgården*: sognefoged Las Sørensen (1727–89). Børn: Søren Lassen fik gården, som efter branden 1794 flyttedes ud og senere blev kaldt *Den gamle Gård*. – Ane blev gift med Peder Jensen i Landmålergården, Ingeborg med Jacob Jensen i Østergård og Maren med Søren Christensen i Nørregård.
- 45   2. Nabogården østfor kom til at ligge et stykke syd for Gorms høj og blev senere genbo til seminariet. Jacob Jensen i Østergård var fra denne gård, som broderen Thomas Jensen fik. Hans søn Jens Thomsen havde
- 53   den i 1800-årenes sidste halvdel og fulgtes af svigersønnen Chr. Rosendal.
- 20   3. Den østligste af de 3 sammenhængende gårde var *Jellinggård*, som 1896 kom i slægten Ravns besiddelse med Niels Ravn, 1932 Anton Ravn.
- 20   *Østergård*: efter Jacob Jensen, f. 1770, fik sønnen Niels Jacobsen, f. 1812, denne gård. – 1874 Geert Sørensen, 1906 Jep Müller.
- 20, 29   *Landmålergården*: Peder Jensen, gift med Ane Lasdatter, fik skøde på
- 46   denne gård 1782. Sønnen Jens Pedersen, gift med Johanne Clemensdatter, fik hendes slægtsgård Nørrelide, og Landmålergården blev overtaget af

Kort over Jelling by 1820

(opmålt af Søren Ravn)

1. Præstegården
2. Landmålergården
3. Fattighuset
4. Grangård
5. Østergård
6. Nørregård
7. Nørrelide
8. Højgård
9. Mosevang
10. Smedens bolig. (Smedjen blev senere opført nær dammen)
11. Marius Lunds gård blev bygget her
12. Skolen
13. Byhyrdens hus
14. Kroejer H. Møllers gård
15. Anesminde
16. Rosenvold
17. Peder Ravns gård (Den gamle Gård)
18. Bager Petersen
19. Thomas Jensens gård
  - x »Verdens ende«
  - M Mangehøje
  - G »æ goeshaw'«
  - K Katrinero
- FJ antyder beliggenheden af Fogedgården og Jellinggård før branden 1794. Imellem dem lå Thomas Jensens gård (nr. 19). Jellinggård syd for nr. 17 ses ikke på kortet

Felling By

Weile Amt

Opmaalt 1820

- Side landmåler Mikkel Jensen fra Solskov, gift med Peder Jensens datter Mette Marie. Derefter fra fader til søn: efter Mikkel Jensen, f. 1794, Anton Jensen, f. 1838, Mikél Jensen, f. 1869, nu Anton Jensen.
- 20 *Nørregård*: Søren Christensen, f. 1731, gift med Maren Lasdatter, fik skøde på denne gård 1778. Efter ham fra fader til søn: Christen Sørensen, 40, 46 f. 1781, Hans Christensen, f. 1811, Frederik Hansen, f. 1843, – Frederik Hansens dattersøn, Hans Nørgård Andersen er nu ejer af Nørregård. – En broder til Christen Sørensen hed efter morfaderen Las Sørensen. Han fik Skovdallunds Mølle, som efter ham gik over til Peder Kristensen, 101 se side 101. Hans Kristensens datter Kathrine blev 1878 gift med Marius Sørensen, men døde allerede 1880.
- Nørrelide*: Jens Pedersen fra Landmålergården fik skøde på denne gård 20 1821. Efter ham fra fader til søn således: Frands Peder Jensen, f. 1825, 42 Peder Frandsen, f. 1861, nu Harald Frandsen. – En datter af Frands Peter Jensen, Sine, var 1881–1906 gift med Marius Sørensen. I dette 46 ægteskab var børnene Knud, Oluf, Anna, Hedevig, Frands Johan og Svend 48 Ring.
- Rosenvold*: denne gård, ved vestsiden af Gorms høj, senere flyttet vestpå, 20 blev 1796 købt af landinspektør Søren Ravn (fra Quistgården i Skærup). 64 Børn: 1. Niels Ravn blev gift med Kirsten Margrethe Lassen fra Den gamle Gård, som han derefter overtog. 2. Johanne blev (2. ægteskab) gift med Jørgen Laursen, hvis gård efter udflytningen fik navnet Mosevang. 3. Sofie blev gift med Hans Møller fra Jelling kro, som de havde først, senere Rosenvold. 4. Hans August Ravn blev ejer af Hornumkær. En datter af ham blev gift med højskoleforstander Hans Rosendal, Vinding, en anden med forpagter Langhorn, en af hans sønner var landinspektør, kunstmaler Anton Ravn. – Marius Sørensen var lærer ved Vinding højskole, inden han blev seminarielærer.
- Hans Møller og Sofie Ravns ældste søn Jørgen blev gift med lærer 61 flg. Knud Sørensens enke (Marius Sørensens moder), de omtales side 61 flg.. En yngre søn, snedker Søren Peder Møller var gift med Peder Ravns søster Hedevig.
- 20 *Grangård*: Laurs Sørensen fik gården 1795, var uden forbindelse med Jellingslæggerne og kaldtes derfor Laust Nymand. Søren Ravn var også en ny mand, men han havde ligesom Mikkel Jensen i Landmålergården eksamen og var derfor »udenfor bondestanden«. Laurs Sørensens søn

Jørgen Laursen blev gift med Johanne Ravn; Søren Laursen, f. 1796 fik gården, og hans datter Karoline blev gift med Anton Jensen i Landmålergården. Ole Olesen overtog gården 1905, efter ham Hans Olesen 1940.

20 *Mosevang*: Jørgen Laursen, f. 1794, fra Grangård, gift med Johanne Ravn,
 47 enke efter Jens Sørensen. Ældste datter Jensine, g. m. Sophus Ejsing, f.
 1824, der overtog gården 1854. Efter ham fra fader til søn: landstings-
 mand Peter Ejsing, f. 1855, Gunnar Ejsing, f. 1896. – Yngste datter Karen,
 f. 1831, blev gift med Carl Jessen, der døde 1861 som lærer i Hasmark på
 Fyn, 41 år gl. Datteren Marie blev gift med sin fætter Peter Ejsing,
 den anden datter, Johanne, var først gift med lærer Hans Buch Frandsen,
 der var født i Nørrelide og broder til Peder Frandsen og Marius Sørensen
 hustru Sine (død 1906). 1906 blev hun enke og 1907 indgik hun ægteskab
 med Marius Sørensen (hans 3. ægteskab). Hanne Sørensen overlevede ham
 i mange år og var under navnet »moster Hanne« afholdt og agtet af hele
 byen. Hun udførte mange malerier med motiver fra gårde, skove og enge
 ved Jelling, og hun stiftede Porto Novo missionskredsens Jelling-afdeling.
 Carl Jessen var søn af lærer Niels Jessen, Jelling, der således var farfar til
 søstrene Marie og Johanne.

20 *Marius Lund* (gård øst for Håndværkerforeningens bygning), var gift med
 datter af Jacob Jensen og Ingeborg Lasdatter i Østergård, var sognefoged i
 tresserne.

Gården, hvori branden 1794 opstod, lå omtrent på samme sted, hvor
 Marius Lunds gård blev bygget. For 50 år siden boede to søskende fra Den
 gamle Gård, Hans og Augusta Ravn, i den.

20 *Højgård*: Ejere fra fader til søn: Jeppe Marcussen (f. 1763 på Østergård)
 44 fra 1797, Marcus Jepsen fra 1837, Johan Peter Marcussen fra ca. 1880
 48 (døde 1919). – Senere ejere: Carl Gade fra 1945, Erik Gade fra 1959.

20 *Den gamle Gård*: fra fader til søn: 1796 Søren Lassen, f. 1763. – 1819
 Niels Ravn, f. 1798. – 1854 Peder Ravn, f. 1825. – 1906 Steffen Ravn,
 f. 1872, hvis svigersøn Åge Jørgensen, gift med Kirstine Ravn, blev sidste
 ejer af den, idet de 1968 afhændede den da næsten udstykkede gård til
 Jelling kommune.

18 *Styvelgård*: Slægtsgård, der har været i familiens eje siden 1773, da Johan-
 nes Bentsen overtog den. Slægten er knyttet til familiekredsen i Jelling,
 73 idet døtre fra denne gård blev gift i Nørrelide og Østergård, og en datter

fra Landmålergården kom til Styvelgård, gift med en sønnesøn og navne af førnævnte Johannes Bentsen.

- 18, 47 *Haughus*: ejedes 1822–54 af kammerråd Th. Linnemann, 1854 af Claudius Julius Boye, 1879–93 af hans enke Emilie f. Secher og 1893–1913 af deres søn Aage Boye.
- 84
- 23 flg. *Jelling Præstegård*: 1796–1802 Rasmus Møller, senere biskop Lolland-
87 flg. Falster, fader til digteren Poul Martin Møller. – 1802–36 Chr. Ferslev. – 1837– 49 Peter Frederik Nielsen, fra 1841 både præst og seminariefors-
stander. – 1849–55 Carl Emil Kemp. – 1856–72 Hans Jørgen Marius Svendsen. – 1873–83 Jens Kristian Madsen. – 1884–94: Hans Sophus Sørensen.
- 26 flg. *Jelling skole*: 1760–1815 degn Terkel Torbrøgger. – 1815–55 lærer og
58 flg. kirkesanger Niels Jessen. – 1857–58 Knud Sørensen. – 1858–89 Mathias Jørgensen.
- 18 (1743) *Lars Sørensen og flere bønder*: Lars Sørensen var sognefoged og hans standpunkt vejledende for de øvrige bymænd. Hans ledsagere til hovedstaden var Chr. Pedersen og Hans Pedersen, der også var erfarne i ejendomshandel. Følgende gårde var dog solgt og forblev fæstegods en del år: tvillinggårdene sydøstligst i byen (Østergård og Grangård) til Brochdorff, Store Grundet, Rasmus Sørensens fødegård (Mosevang) til Lichtenberg, Engelsholm, samt byens nordvestligste gård til provst Ahrensberg, Hvejsel.
- 20 *En tredje gård, sammenbygget med Ejsings, er forsvundet*: denne gård ejedes endnu 1782 af Hans Jepsen, men hans økonomi blev på grund af en aftægtsbyrde så dårlig, at han måtte sælge den ved auktion. Haughus købte jorden, og derved gik en del af byjorden over til den vordende proprietærgård.
- 20 »*Mines Hus*«: beboedes af »Hatt'-Mine«, der havde en lille hatteforretning.
- 25 *Stuifs Mark*; det eneste marknavn på Jelling byjord, der minder om »Stuifs Mark« er Styvel nordvest for Jelling, se Styvels Mark.

- 30 »til stavn og rør har skoven egeplanker«: af C. J. Boye (1793–1853): Der er et land, dets sted er højt mod Norden«, vers 2.
- 37 *Boisens seminarium*: Vesterborg.
- 44 *Fotografierne fra tresserne*: Mange i Jelling lod sig fotografere 1866 eller lidt før, fordi de ville forære H. J. M. Svendsen et album med deres portrætter på hans 50 års fødselsdag den 22. marts. Blandt bidragyderne var ikke blot folk fra Jelling, men også sognebåndsløserere og en del af hans præstevener. Albummet eksisterer endnu og skal opbevares i Lokalhistorisk Arkiv i Jelling.
- 48 *Indtægter*: Stykke af bymarken med flere agerskifter, »taget ind« fra udmarken til dyrkning.
- 48 *Hygum var en halv snes år foran Jelling*: denne bedømmelse gælder driftsområder inden for landbruget. Man studser måske over den, da det er en kendsgerning, at Jelling (1841) blev valgt til seminarieby, især fordi dens befolkning var foran andre landsbyers i stiftet både med hensyn til oplysning og god livsførelse. Ikke desto mindre er det rigtigt, hvad man ser af en beskrivelse 1888 af forfatteren Bertel Elmgård (fra nabosognet Hvejsel) i bogen »Hjemstavnsbilleder«. Han skriver om møller Lars Sørensen i Skovdallund Mølle (se side 33): »Han er en type på Jelling-bonden, åndeligt langt fremme, men uden trang til halvnye moder eller helt nye journaler« (metoder). Jelling-bøndernes frie forhold som kronbønder havde vel medvirket til, at de så med nogen skepsis på, hvad der kom udefra.
- 49 »Cicebod«: accise: afgifter, især af levnedsmidler, som opkrævedes ved byernes porte fra en accisebod.
- 50 *Styvets mark*: navn på marker på Jellings byjord både nord og syd for Herningvejen. Styvel var landet over betegnelsen for vandsamlinger, også ofte gadekær. På de udrænede marker stod der ofte småsøer, der ikke tørrede helt ud i sommertiden. Det er ikke sandsynligt, at navnet har forbindelse med Styvelgård.
- 51 »Nu ville vi alle spare«: Christian VIII udtalte til en deputation, der lykønskede ham til tronbestigelsen: »Nu ville vi alle spare, hvor spares kan«.

- 54 *A gi'er æ luft og Kristiansen fordiel'et*«. K. M. Kristiansen var organist.
- 55 flg. *Thyregod, Christen Andersen* (1822–98), født i Thyregod sogn, forfatter, repræsenterede værdigt »skolelærerlitteraturen«.
- 55 »*kvinder selv stod op og strede*«: Bjørnson i »Ja vi elsker dette landet«.
- 56 *Vedétkæde*: vagtposter, der som regel to og to dannede en kæde 3–400 meter foran selve feltvagt, der hvilede. Vedetterne skulle skyde, hvis de mente, der var fare på færde.
- 57 »*Jeg kan ikke blive, jeg har ingen ro*«: Denne sang af H. C. Andersen hed »Den frivillige«. 5. og sidste vers lyder:
 Farvel alle sammen! Jeg har ingen ro,
 jeg må med de andre til lejren,
 vor sag er retfærdig, og Gud, tør vi tro,
 er med os og giver os sejren.
- 59 *Maximilianussen*, F. C. (1830–1911), dim. Jelling 1851, lærer i Tuse ved Holbæk, udgav på Udbyes bogtrykkeri i Vejle 1909: Erindringer af mit liv og min familie.
- 60 »*Stærke jyder*«; betegnelse, skabt af Peder Larsen Skræppenborg (1802–73) for en religiøs bevægelse, som i 1800-årenes begyndelse var ret udbredt i Horsens–Vejle egnen.
- 67 »*Kong Frederik, den danske*«: den teologiske kandidat Troels Smith gav i de spændte dage 1848 ved overgangen til kongeskiftet udtryk for folkets følelser ved at lade fædrelandet sige:
 Kong Frederik den Danske!
 På dig jeg stoler ganske!
 Jeg ved, du har et hjerte
 For al din moders smerte.
 Hvis tider vorde onde,
 Kald, konge, på din bonde!
 Han er kun grå og ringe,
 Dog er han hård at tvinge.
 Når kongen går med bonden,
 Da grønnes bøgelunden,
 Og fuglesangen klinger,
 Og rosens knop udspringer.

- 67 *Svejstrup, Hans* (1815–93): præst i Nørup 1840, i Rødning 1861–67, i Vejen fra 1870.
- 70 *Worsaae, Jens Jacob Asmussen* (1821–85), født i Vejle, søn af amtsforvalter, blev i 11–12 års alderen ven med en ung mand, Jens Clemensøn, der havde plads som karl hos købmand Glud i Vejle. De havde fælles arkæologiske interesser og foretog søndagsudflugter sammen til Jelling for at grave i »Mangehøje«, der lå på Jens Pedersens mark. Jens Pedersen var gift med en søster til Jens, Johanne Clemensdatter.
Worsaae blev landskendt kun 20 år gammel ved en videnskabelig polemik med sprogmanden, historikeren, professor Niels Mathias Petersen, der havde villet identificere et lig af en kvinde, fundet 1835 i Haraldskær mose, med Harald Blåtands søster, dronning Gunhild. Dette medførte, at liget blev ført til St. Nicolaj kirke i Vejle, hvor det endnu opbevares i poleret egetræskiste. Da Worsaae havde set liget, gjorde han indsigelse mod N. M. Petersens noget romantiske tolkning og fik den offentlige mening på sin side. Et litterært minde om denne fejde er Hostrups benyttelse af dronning Gunhild i »En spurv i tranedans« (1848).
- 69 *la Cour, Niels*: officer, gymnastikdirektør, var med ved Isted, hvor hans hest blev dræbt under ham.
- 71 »at stilles til skue for et mat nysgerrigt øje«: citat fra »Guldhornene« (1802) af Adam Oehlenschläger.
- 71 *Et skrivebord af de tusindårige egeplanker*: dette stod først hos snedker Søren Peder Møller g. m. Hedevig Ravn, derefter hos deres plejesøn Marius Sørensen. Efter hans død gik det i arv til Frands Johan Ring og kom således til Fyn, men er nu i Vordingborg hos udgiveren af denne bog, dr. Jens Ove Ring.
- 42, 73 *Iwersen, Wolle* (Ole): høker (købmand), gift med Maren »Pejsde« fra Landmålergården, Peder Jensens datter.
- 79 »brudt og lammeth« . . . »ynglinger i plade« – citater fra digtet »Brat af slaget rammet« (1864) versene 1 og 3 (Fr. Paludan-Müller).
- 80 »Kæmper op af morgenblund«: citat fra Grundtvigs »Bjarkemålets Efterklang« (1817): »Sol er oppe . . .«

- 80 *Fru Svendsen, Marie*, søster til Svendsens 1. hustru: Regise Sophie, der døde 1861; døtre af boghandler Milo i Odense.
- 82 *Ole Jensen*: startede og drev i mange år købmandshandel i Jelling Østby, nu Preben Jensens.
- 82 *Jens P. Jensen*: havde Jelling kro i halvfemserne; en meget idérig og foretagsom mand, der tog initiativet til at få postsager kørt til Vejle om natten. Hestevognen, han benyttede hertil, kaldtes »flyveposten«. Han udvidede virksomheden til Vejle, hvor han med hestekøretøj sørgede for forbindelse mellem Nordbanegården og Hovedbanegården. Han startede og drev også Sommerteatret nord for Vejle.
- 84 *Rasmus Brun*: blev bestyrer på elektricitetsværket, som lå ved den sydøstligste del af smededammen.
- 85 *Efter krigen giftede Boye sig*: under treårskrigen var han en tid indkvarteret i Nørup. Her traf han Emilie Secher, en søster til fru jægermester Krøyer på Engelsholm. 1850 blev de viet i riddersalen på Engelsholm af pastor Svejstrup, Nørup. – Dr. Boye døde pludselig under konsultationsrejse (af hjertesygdom), kun 56 år gammel. Emilie Boye, der overtog Haughus, døde 1899, 74 år gammel.
- 85 *Howitz, F. J. A. C.* (1828–1912): en af banebryderne inden for dansk kirurgi, overlæge ved den gynækologiske afdeling på Frederiksberg Hospital, udførte 1863 første gang her i landet fjernelse af svulst på æggestokken.
- 85 *Esmarch, J. F. A. von*: berømt tysk kirurg, opfandt en metode til opnåelse af blodtomhed under operationer.

DEN STORE JELLINGSTEN

- 92 *Den historisk-poetiske fortælle måde* har sin oprindelse i Grundtvigs syn på, hvordan man med udbytte kan fortælle historie for folk, som kun har almene historiske forudsætninger; det historiske må have en poetisk og hjertelig understrøm og kan indvæves med direkte eller indirekte gengivelser fra dansk digtning.

Marius Sørensen var lærer i historie og litteratur, hvilket i forbindelse

med hans følsomme og kunstneriske sind var baggrunden for hans enestående evne til at fortælle historisk-poetisk, hvorom »Den store Jellingsten« og »Han var en såre god bonde« er karakteristiske vidnesbyrd.

- 92 *Lykkens blad vendes af usynlige hænder*: se nr. 430, v. 3, i højskole-sangbogen: Bladet i verden sig vender/som lykkespil,/under usynlige hænder,/som Gud det vil.
- 96 *Anders Sørensen Vedel* (1542–1616) oversatte Sakse til dansk 1575, udgav 1591 100 danske folkeviser og påbegyndte efter dronning Sofias tilskyndelse en stor Danmarkshistorie, som dog på grund af opgavens mangfoldighed aldrig blev fuldført.
- 96 *Vålse*: Navn på landsby på Falster. N. P. Arboe Rasmussen var kaldet til præst her, men blev 1915 af landemode dømt til embedsfortabelse, fordi han i en noget udæskende form havde bestridt visse kirkelige dogmer.
- 97 *Herremandsfruen på Fårup*: Maren Bille klagede 1590 til kongen over, at birkefogden i Jelling hindrede hende i at få sin ret, og senere modsatte præst og bymænd sig, at Fårupgård fik særlige stolestader i Jelling kirke. Denne sag vandt hun dog ved landstinget.
- 100 »*Tårneløs og lav som en muret helgengrav imellem kongehøje*«:
I »Et blad af Jyllands rimkrønike« (1815) sammenligner Grundtvig den oprindelige Jelling kirke fra tiden før branden 1679 med den derefter mindre anselige således i verset:

Der stod engang på Jelling heed
så prud en saga-kirke,
men den forlængst er siunket need
såvel som Dannevirke;
nu står den tårneløs og lav
alt som en muret helgengrav
imellem kiæmpehøje.

Da Grundtvig var 9 år, fik forældrene ham fra 1792 i 6 år anbragt hos den ugifte præst i Thyregod Laurids Feld, der tidligere havde været huslærer for hans ældre brødre og nu ligeledes skulle forberede den yngste til latinskolen. Laurids Feld og den unge Grundtvig var ofte sammen på ture i omegnen, og i Jelling er det måske den lærde Rasmus Møller, sognepræst i Jelling fra 1796–1802, som har vist dem den noget uanselige kirke

og fortalt om den oprindelige, der havde billeder af danske konger og dronninger på panelvæggene og derfor kunne fortælle danmarkshistorie. Grundtvig husker dette og kalder den en »saga-kirke«. Grundtvig fik under sit ret lange ophold i den vestlige Vejle-egn ikke blot kendskab til dens natur, men også til bønderne og deres sprog, hvilket fik betydning for ham, da han senere ville oversætte Sakse og Snorre til et sprog, som den jævne mand brugte og kunne forstå. Grundtvig har altså kunnet huske den jyske dialektudtale af ordene, og det er vist den, man møder i versets 1. linie i ordet hede med dobbelt e i 1. stavelse og bortfald af e i sidste efter det bløde d.

»HAN VAR EN SÅRE GOD BONDE«

- 101 *Peder Kristensen* (1821–1908), født i Nørregård, Jelling by, søn af sognefoged Christen Sørensen og Mette Cathrine Hansdatter.
- 102 *»blegt som et lig var livets ord«*: D. d. Salmebog nr. 308, v. 6.
- 102 *»Herrens ord var forsvundet af hans hus«*: titlen på Grundtvigs demisprædiken udg. 1810, var: »Hvi er Herrens ord forsvundet af hans hus«.
- 102 *Hans Jacobsen* (1817–92), Ulkær. Hans søn, historikeren dr. phil. Jacob Peter Jacobsen, var gift med Lis Jacobsen, f. Rubin, der udgav Peder Kristensens erindringer på Gads forlag 1962 under titlen »Krigerliv og bonde-sind«.
- 102 *»det fredens ord hver Herrens dag«*: D. d. Salmebog nr. 487, v. 4.
- 103 *»han kunne ikke vige, blot falde kunne han«*: Esaias Tegner (1782–1846) slutter digtet om Karl XII »Kung Karl den unga hjelta« vers 3 således: »Han kunde icke vika, blott falla kunde han«.

BILLEDFORTEGNELSE

	Side
Marius Sørensen med familie 1893	12
Marius Sørensen 1904	15
Frands Johan Ring 1944	15
Cille Ring	15
Hanne Buch Frandsen, f. Jessen	15
Foto efter maleri af Svend Ring 1925	39
Frands Peter Jensen og Johanne Kathrine, f. Buch 1852	42
Skovgade med Trahns (Holms) hus og »Danvi«, tegnet af F.J.R.	43
Jelling seminarium og præstegård i 1870-erne, malct af Martin Sørensen..	53
Peter Frederik Nielsen, seminarieforstander og sognepræst	56
Carl Emil Kemp, seminarieforstander og sognepræst	57
H. J. M. Svendsen, seminarieforstander og sognepræst	59
Hans Svejstrup, præst i Nørup	59
Ane Kathrine Sørensen	62
Hans og Jensine Kristensen, Nørgård	63
Kathrine Sørensen, født Hansen	63
Jørgen og Gine Møller	64
Fra udgravningen af højene 1861. Tegning af J. Kornerup	68
Peder Ravn	74
Mette Marie Ravn	74
Søren Peder Møller	74
Hedevig Møller, f. Ravn	74
Niels og Karen Jakobsen, Østergård	79
Mathias Jørgensen, lærer i Jelling	81
Cathrine Jørgensen	81
Jens Kristian Madsen, seminarieforstander og sognepræst	87
Sophus Sørensen, seminarieforstander	88
Jelling seminarium omkr. århundredskiftet	89
Peder og Larsine Kristensen, Skovdallund Mølle	101
Skovdallund Mølle, tegnet 1917 af Hedevig Ring	104
Jelling bys udskiftningskort 1781-82	19
Kort over Jelling by	35 og 107